

ИБТИДАИ МƏКТƏБ ВƏ МƏКТƏБƏГƏДƏР ТƏРБИЈƏ

МЕТОДИК МƏГƏЛƏЛƏР МƏЧМУƏСИ

№ 2 (44)

МАРТ—АПРЕЛ

«АЗƏРБАЙЧАН МƏКТƏБИ»

ЖУРНАЛЫНА ƏЛАВƏ

БАКЫ—1977.

МҮНДӘРИЧАТ

М. Агајев — Октјабр идејаларынын төнтөнәси

ЕПК — 1977

Ј. Кәримов — Ибтидан сенифләрде В. И. Ленинни һәјәты вә фәәлијәтинин әјрәдилмәси үзрә ишин системи

Н. Асланов — Ана дили дәрсләриндә В. И. Ленинни һәзәри ирсинин әјрәдилмәси

С. Мәммәдов — I—II сенифләрде В. И. Ленинни һәјәт вә фәәлијәтинә анд гираәт материалларынын тәдриси

М. Пиримова — Сенифдәнхариң гираәт дәрсләриндә В. И. Ленин һағында һекајәләрин музакирәси

Фәнләрин тәдриси

А. Раһимов — I сенифде чүмлә үзәриндә иш

Б. Мирзәјев — Шакирдләрин итгивндә фонетик диалектизмләр һағында

И. Мајылов — Ибтидан сенифләрде кенд тәсәррүфаты үзрә тәчрүбәвиләк ишләри

Р. Гулијева — I сенифде әдәд вә һәндәси аңлајышлары биркә тәләми һағында

Тәрбијә мәсәләләри

С. Ахундов — Ушагларда доғручулук вә дүзлүк тәрбијәси

Мәктәбагәдәр тәрбијә

«Ушаг бағчасында тәрбијә програмы»на даир методик кестәришләр

З. Гулијева — Мәктәбагәдәр јашлы ушагларын Ленин нүмунәсиндә тәрбијәси тәчрүбәсиндән

Мәсләһәт

Һазырлыг сенифләри үчүн програм материалларынын планлашдырылмасы

Програм вә дәрсликләрин музакирәси

Е. Һәсәнова — Дәрслик вә мәктәб тәчрүбәси

С. Гулијева — Фајдалы музакирә

Ғабағчы мұәллимләримиз

Бәјүмәкдә олан нәслин тәрбијәси кешијиндә

Суалларә чаваб

Ушаглар үчүн јазылмышдыр

«Ғијләкәр кечи»

Ч. Чавадлы — Јени ше'рләр

Редаксия һә'әти:

Ј. Кәримов (редактор), М. Һәмзәјев, Ә. Ғәдирмәјова, М. Сәфәров, Ә. Икүров, З. Османов, М. Чаббарова.

Техники редактор вә корректор Валех Садыгов.

Чана имзаланмыш 27/IV-1977-чи ил. Кағыз форматы 70×108/16=2,5 кағыз вәрәги, 5,0 чап вәрәги, 7,0 шәрти чап вәрәги, 6,5 муәллиф вәрәги

ФГ 01052.

Сифарыш 944.

Тиран 22

Редаксиянын үнваны: 370000, Бақы, Низами күчаси, 58, телефон: 93-55

Бақы шәһәри, «Коммунист» нәшријатынын мәтбәәси.

ОКТЯБР ИДЕЈАЛАРЫНЫН ТЭНТЭНЭСИ

М. АҒАЈЕВ

Азәрбајҗан ЕТПЕИ-нин шө'бә мүдирі, педагожи елмләр намизәди

1917-чи ил Октябрың унутулмаз шәһәриндә В. И. Ленинниң бу алов-
ла сөзләри илк дәфә сәсләниб бүтүн
дүнјаја јајылмышды: «Бу замандан
«Октябр» Русияның тарихиндә је-
нә бир дөвр башланыр» (В. И. Ле-
нин. Әсәрләри, 26-чы чилд, сәһ. 234).

Бөјүк Октябр социалист ингила-
бы үмүмдүнја тарихиндә јени дөвр
— дүнјаның ингилаби јолла јени-
ләнгән, капитализмдән соци-
ализмгә кечид дөврүнү ачмышдыр.
Октябр ингилабы Ленин партијасы-
ның рәһбәрлик етдији фәһлә чә
кәндиләрини ән бөјүк гәләбәсидир.
Октябрың гәләбәси социализм иде-
яларының һәјата кечмәси үчүн јол
ачты. Ејин заманда Октябр бәш-
ләргән тарихи мүгәддәратының дә-
мәндирди, бүтүн дүнјада ичтимаи
инкишафа күчлү тәһәккүс верди, инги-
лабы мүбаризәсини вә азадлыг мүба-
ризәсини кедишини сүр'әтләндир-
ди. Алтмыш илә јахындыр ки, дүн-
јада бүтүн инкишафы Октябр иде-
яларының, ленинизм идејаларының
сүр'әтлән тә'сири алтында чәрәјән
едир.

Октябр ингилабы тәкчә сијаси
һәкмијјәтини дәјишилмәси дејилди.
Октябр ингилабы халг һәјатының
әһәмијјәтлән дәјишән ән дәрин ичти-
маи-игтисади чеврилиш иди. Ок-
тябр фәһлә синфини һәкмијјәт
һәһәһә кәтирәрәк, әмәкчиләри ис-
тисмардан азад етди, милли зүл-
мү ләғв етди, һәр шеји халгын
иштијарына верди, өлкәни империа-
лист мүһарибәсиндән чыхарды.
Кәһч Совет дәвләти өз варлығының
илк күнләриндән ағласығмаз чәтин-
ликләр шәраитиндә чәмијјәти јени-
ләг гурмаг ишине башлады.

Кәһч Совет дәвләти социалист

игтисадијјатының әсасларының гур-
маг, јени һәјат јаратмаг сәһәсиндә
фәалијјәтини кенишләндирмәјә
башладығы бир вахтда бејнәлхалг
империализм Совет Русиясы үзә-
ринә гулдурчасына басғын етди.
Харичи империалистләр вә дахили
әксингилабчылар фәһлә вә кәндли-
ләрин дүнјада биринчи социалист
дәвләтини мәһв етмәк, «... биздә
башланмыш вә бүтүн дүнјаја јајы-
лачағыны кетдикчә даһа чох кәстә-
рән социалист ингилабы аловуну
сөндүрмәк истәјирдиләр» (В. И.
Ленин. Әсәрләри, 28-чи чилд, сәһ.
41—42). Әксингилабчы вә мүдахи-
ләчи ғошунларын кәһч Совет рес-
публикасына һүчүм етдикләри ту-
фанлы күнләрдә, блокада, собатаж,
голчомаг гијамлары шәраитиндә
ингилаби Русия ән мәс'ул бир им-
таһан верди. Бу имтаһандан шәрәф-
лә чыхан фәһлә вә кәндлилар үч ил
давам едән Вәтәндаш мүһарибәсин-
дә Октябр ингилабының һәһәһә
јәтләрини, Совет республикасының
јашамаг һүтүгуну ғорујуб сахлады-
лар. Октябрың аловлары ичәри-
синдә јаранмыш Гызыл Орду вә-
тәндаш мүһарибәси күнләриндә
әбәди шөһрәт газанды, онларын
рәшадәти совет адамларының јени
нәсилләрини тәрбија едән бир нү-
мунәјә чеврилди.

Вәтәндаш мүһарибәси ғалибијјәт-
лә гуртардыгдан сонра Совет хал-
гы динч гуручулуг ишине башлады.
Башлыча вә әсас вәзифә социализ-
мин игтисади бүнөврәсини гур-
магдан ибарәт иди. Лакин једди ил
давам едән мүһарибә-әввәлчә импе-
риалист мүһарибәси, сонра вәтән-
даш мүһарибәси онсуз да игтиса-
дијјаты вә мәдәнијјәти ашағы сә-

вијјадә олан Русијанын сәнаје вә кәнд тәсәррүфатыны дағытмыш, халг тәсәррүфатыны һәтта мұһарибәдән әввәлки кәстәричиләрә исбәтән хејли кери атмышды. Өлкәмиз дүшмән капиталист дәвләтләринин әһатәсиндә иди вә дахили синфи дүшмәйләрин мұғавимәти дә һәлә дармадағын едилмәмишди. Сосиализм гуручулуғу белә шәрантдә башланмышды.

Сосиализм игтисади бүнәврәсини гурмаг үчүн дағылмыш халг тәсәррүфатыны бәрпа етмәк, өлкәнин сәнајеләшдирилмәсини һәјата кечирмәк, кәнд тәсәррүфатыны коллективләшдирмәк вә бу әсас үзәриндә капиталист үнсүрләрн ләғв етмәк, совет игтисадијјатынын чох укладлылығыны арадан галдырмаг, социалист укладын өлкәдә јекәнә тәсәррүфат системинә чевирмәк лазым иди.

Партија сосиализм гурулушунун бөјүк үстүнлүкләриндән истифадә едәрәк, өлкәнин сәнајеләшдирилмәси проблемини үч бешилликдән дә аз бир мүддәтдә һәл едә билди. Бүтүн чәтиндикләрә вә маһрумијјәтләрә бахмајараг өлкәдә әмәк чошғунлуғу булаг кими гәјнајырды. 40-чы илләрнн әввәлләринә јахын өлкәдә чохсәһәли социалист сәнајеси јарадылды. Сәнаје истәһсалынын үмуми һәчминә, онун техники тәһһизатына көрә Совет Иттифагы Европанын инкишаф етмиш капиталист өлкәләринин сәвијјәсинә галхды.

Сосиализм гурмаг үчүн тәкчә күчлү сәнаје јаратмаг дејил, һәм дә кәнди социалистчәсинә јенидән гурмаг лазым иди. Партија Ленинин мәшһур кооператив планына әсасән кәнд тәсәррүфатыны коллективләшдирмәк хәттини кәтүрду. Лакин коллективләшдирмәк кәсини мұбаризә шәрантиндә кәдирди. Партијанын ајдын мәгсәдли иши, әмәкчи кәндлиләрин вә фәһлә синфинин фәал сәјләри бу чәтинликләри арадан галдырмаға имкан верди. Шәһәрдә вә кәнддә социализмин игтисади тәмәли гәјулду, өлкәнин мұдафиә габилијјә-

тини артырмаг үчүн мөһкәм бүнәврә јарадылды.

Вәтәнин чичәкләнән социалист дәвләтинә чевирмиш совет адамларынын бөјүк мұвәффејјәтләри империалистләри гәјзләндирир. Ингилабымызы бешикдә боға бәзмәјәнләр Советләр өлкәсини маһарибә јолу вә дармадағын етмәк үчүн планлар гурмагдан чәкмирдиләр. Визә мұһарибә дәзим дејилди. Совет һөкүмәти мұһарибәнин гаршысыны алмаг үчүн бүтүн тәдбирләри кәтүрду, ләкин 1941-чи илдә фашист Алманијасынын ханичәсинә һүчүмү совет халгынын динч әмәјини позду.

Ағыр сынаг илләриндә Бөјүк Вәтән мұһарибәси илләриндә социализм гурулушунун күчү бир дән һә өзүнү мұбариз шәкилдә кәстәди. Фашист ингалчыларына амансыз вурушмаларда Советләр өлкәсинин өлүм-дирим мәсәләси, Бөјүк Октябрын наилијјәтләринин тәјји һәл олунурду. Совет халы Коммунист Партијасынын рәһбәрлији алтында Октябрын наилијјәтләрини горујуб сахлады, тәкчә вузкарлары дармадағын етди вә еторпагыны ингалчылардан тәмизләди. Совет халгы өз бөјүк гәлбәсини һеч кәсин кечмәмиш олду. Ән ағыр сынаглар шәрантиндә, емигјасына көрә мисли көрүшмиш дејүшләрин аловлары ичәсиндә вә төкүлән ганлар баһасына әлдә етди. Фашизмн дармадағын едилмәси бир чох халгларн һәјатында дә дәрнн из гәјду, дөјјанын симвасын дәјишдирди. Соларча өлкә фашизм зүлмүндә азад олунду, өз истиглалыјјәтин бәрпа етди. Европанын вә Асрәнин бир чох халглары социалистчәсинә инкишаф јолу сечмәк имканы әлдә етдиләр. Дүнја социализм системи јаранды.

Бөјүк Вәтән мұһарибәси гуртадыгдан сонра Совет халгы дән һәјата гәјытды, халг тәсәррүфатыны бәрпа вә инкишаф етдирмәк, социализм чәмијјәтинин мөһкәмләндирилмәсини давам етдирмәк башлады. Бунун үчүн чох бөјүк чәтинликләри арадан галдырмаг

Алман-фашист ишғал-
аткан өлкәмиздә чох ағыр зијан
еттирилди. Халгымыз муһари-
бат эриндә 20 милйондан
күчәттирилди, ләкин муһа-
рибат эриндә ағыр сынағларда
Совет халгы һәммин чәтин-
чәтләп торхмады, халг тәсәррү-
фатын һәм мәдәнијәтин бәрпа вә
инкишаф етдирилмәсн
бөјүк бир эзмә ки-
лә. Совет аламлары муһариба-
да ардуғу јаралары тамамла-
нмағанды, муһарибәдән әввалки-
нә хәл хәли сүрәтлә ирәли-
нә коммунизм гуручу-
лук үчүн реал имкан-
лар јаратдылар.

Халгымыз рәһбәрлији ал-
тын халгымыз гыса мүддәт
кәрдүү ишләр өз мија-
нларда сәнајә вә кәнд тәсәррү-
фатын, елм вә мәдәнијәтин
инкишафын, халг рифаһын
әсас кәстәрчиләри-
нә коммунизм гуручулуғунун
күчүм мәһәләсидир.

Халгымыз бу ил Бөјүк Октјабр
инкилабның ингилабының 60 илли-
ни тәһәт илә гејд едәмәкдир. 60
ил гәдәр дә бөјүк тарих дејил-
ди, ләкин кечилмиш бу бөјүк јо-
лалар саларкән ифтихар һисси-
ят лазимдыр ки, өлкәмиз
бу мүддәтдә әсрләрә бәрәбәр јол
еттирди, өз мисәлсиз чаһаншүмүл
инкилаблар илә ичтимәи вә тәрә-
ққат аһ јүксәк зирваларини фәтһ
еттирди. Коммунистләр Парти-
заны рәһбәрлији алтында өлкә-
миз фәйлә вә кәндләр бу гы-
сә тарихи мүддәт эриндә Вәтәни-
миз әсрләр боју давам етмиш
инкилаблар арадан галдырмыш вә
јүксәк дәрәдә инкишаф ет-
тирди. Өлкәмизни әмәкчиләри илк
инкилаб социализм чәмијјәти јарат-
ты, коммунизм чәмијјәтин гу-
руна башламышлар. Бу илләр э-
риндә өлкәмизни итисадијјатын-
да тәсәррүфатында, адамларын
кәһәтлә вә шүүрунда вәһәнк дә-
рәдәлә олмуш; сүрәтлә ип-
кишаф едән, ән мүрәккәб ели-
нә проблемләр вә халг тәсәр-

рүфатының вәзифәләрини һәлл ет-
мәјә гадир, мүасир техника илә си-
лаһланмыш гүдрәтли социалист сә-
најеси јарадылмышдыр.

60 ил эриндә өлкәмиздә минләр-
лә јени шәһәр вә кәндләр салын-
мыш, фабрик вә заводлар, дүңја-
да ән бөјүк elektrik стансијала-
ры тикилмиш, суварма каналла-
ры, газ нефт кәмәрләри, дәмбир вә
шосе јоллары чәкилмишдир. Бу ил-
ләр эриндә 10 минләрлә ири са-
најә мүәسسәләри тикилмиш, бәр-
па олунмуш вә истифадәјә верил-
мишдир.

1920—1921-чи илләрдә кәч Совет республикасының бүтүн елек-
трик стансијаларында 12 мин ки-
ловат саат elektrik енержиси һә-
сил едилди һалда, тәхә 1975-чи
илдә Совет Иттифағында 1064 мил-
јард киловат саата гәдәр elektrik
енержиси истәһсал едилмишдир ки,
бу да ингилаба гәдәрки Русияда
истәһсал олунан elektrik енержи-
синдән тәғрибән 530 дәфә чохдур.
Доггузунчу бешиликдә elektrik
енержи истәһсалы, нефт, газ вә кө-
мүр истәһсалы даһа да артмыш,
атом енержетикасы хәли инкишаф
етмишдир. Инди бизим өлкәмиз Ав-
ропада ән бөјүк вә дүңјада икинчи
енержетика дөвләтидир. Бешилик-
ләр эриндә ССРИ-нин Авропа һис-
сәсиндә ваһид енержетика системи
јарадылмышдыр ки, бу да Сибир-
дән вә Газахыстандан мәркәзи ра-
јонлара elektrik енержисини ве-
рилмәсинә, беләликлә дә кәнд ја-
шайыш мәнтәғәләрини, бүтүн кол-
хоз вә совхозларын дөвләт енержи
системиндән истифадә етмәләри
үчүн шәраит јаратмышдыр.

ССРИ-дә кимја вә машингајыр-
ма сәнајеси, радио вә электрон сә-
најеси вә с. јени јарадылмыш вә
өз инкишафында бөјүк сычрайыш-
лар етмишләр. 1940-чы илдән 1971-
чи илә гәдәр (1971-чи ил дә даһил
олмағла) кимја сәнајесини һәч-
ми тәғрибән 3 дәфә, доггузунчу
бешиликдә исә кимја нефт ким-
јасы сәнајеси мәһсулу 1,7 дәфә
артмышдыр. Ингилабдан сонра
јарадылмыш гара вә әлван метал-
лар, пластик күтләләр, сement вә

башга материалларын истеһсалы кенишләймишдир.

Совет дәвләтинин 60 или әрзиндә өлкәмизин кәнд тәсәрүфаты бө-јүк наилијјәтләр газанмышдыр. Вахтилә Чар Русијасынын ән керидә галмыш саһәси кәнд тәсәрүфаты иди. Бурада ағыр әмәк шә-рантиндә ишләјән кәндләрин истифадә етдикләри аләтләр јалныз ән примитив аләтләрдән ибарәт иди. Һалә 1927-чи илдә өлкәдә 24 милјона гәдәр хырда кәндли тәсәрүфаты вә кәнддә 5 милјондан чох ағач хыш вар иди. Јери шум-ламаг үчүн кәндли тәсәрүфатла-рынын үчдә биринә гәдәринин һеч бир аләти јох иди. Әкин саһәләри-нин јарыдан чох һиссәси әл илә сәпилирди. 60 ил әрзиндә кәндли-ләрин колхоз иғтисадијјатында, колхозчуларын һәјатында әсаслы дәјишикликләр баш вермиш, кәнд әһалисинин мәйшәти танынмаз дә-рәчәдә дәјишмишдир. Кәнд тәсә-рүфаты мәһсуллары истеһсалынын сәвијјәсини артырмаг, әһалинин тахыла олан тәләбатыны өдәмәк мәгсәдилә хам вә динчәлмиш тор-пағлардан истифадә едилмәси Га-захыстан вә Урал кими ири тахыл рајонларында тахыл истеһсалы-нын артырылмасы үчүн кениш им-канлар ачылмышдыр. Мәһз бунун нәтичәсидир ки, бүтүн тарихимиз әрзиндә 1976-чы илдә ән јүксәк та-хыл мәһсулу јетишдирилмиш— 224 милјон тон тахыл јығылмыш-дыр.

Букүнкү колхозлар мүәсир тех-ника илә тәһһиз едилмиш, ихтисас-лы кадрлара малик олан ири кәнд тәсәрүфаты мүәссисәләридир. Һа-зырда орта һесабла һәр колхоза 50-дән чох трактор, онларча јүк автомобили, комбајн, elektrik мо-тору вә чохлу башга техника дү-шүр. Бу күн кәндли мүрәккәб ма-шинлардан, elektrikлән, кимја-дан, агротехника вә зоотехника ел-минин наилијјәтләриндән истифа-дә едир ки, бу да кәнд тәсәрүфа-ты әмәјинин, сәнајә әмәјинин бир нәвүнә чеврилмәси процесинә баш-

ланмасы үчүн шәраит јаратмыш-дыр. Инди колхозчуларын һәјәтлә-ринин, совхоз фәһләләри вә гу-лугчулары евләринин 99 фаизиндә elektrik енерјисиндән истифадә едилир. Он минләрлә кәнд јаша-јыш мәнтағәсинә газ чәкилмиш-дир. Кәнд тәсәрүфатында әмәјән енерји чәһәтдән тәһһиз бир нә-фәр ишчи һесабы илә 1970-чи илдә 1913-чү илә мугајисадә 22,4 дә-фә артмышдыр. Доғгузунчу бешил-ликдә исә кәнд тәсәрүфатынын күчү 1,5 дәфә јүксәлмишдир.

Бу күн совет чәмијјәти гүдрәт-ли социалист сәнајеси вә инкишар-етмиш кәнд тәсәрүфаты демәк-дир. Инди беш күндә сәнајемә-чар Русијасы сәнајесинин бир ил-дә истеһсал етдијиндән чох мәһсу-бурахыр. Совет Иттифагынын ми-ли сәрвәти хејли артмыш вә инги-лабдан әввәлкинә нисбәтән 15 дә-фә чохалмышдыр. Тәкчә 1976-чи илдә сәнајә мәһсулунун артымы-нәзәрдә тутулан 4,3 фаиз әвәзинә 4,8 фаиз олмушдур. Пландан әл-вә 6 милјард манатлыгдан чох сә-најә мәһсулу сатылмышдыр. Әһа-линин иллик реал кәлири 3,7 фәз чохалмышдыр.

Октјабр өлкәси инди әсил гәһр-манлар өлкәси олмушдур. Инги-лабын тарихи јарадычылыгынын зирвәсинә галдырдығы милјонлар-да әмәк адамы социалист ингила-бынын әсас вәзифәсинин — гуру-луг вәзифәсинин һәјата кечирил-мәсиндә мисалсиз һүнәр көстә-миш вә көстәрилләр. Коммунист Партијасынын рәһбарлији алтын-да онлар өз доғма торпағларынын симасыны тамамилә дәјишиб кү-лүстана чевирмишләр. Бајкал-Амур дәмиз јолу макистралынын Гәрби Сибир комплексинин вә онунчу бешиллијин диқәр чох му-һүм объектләринин тикилмәсиндә хүсусилә, кәнчләрин әмәк чошғу-лугу, партијанын гаршыја гојду-вәзифәләрин һәјата кечирилмәс-дә онларын вар гүввәләринин сәр-етмәк әзми буна инандырычы сү-бутдур.

ИБТИДАИ СИННУФЛАРДА В. И. ЛЕНИНИН ХАҲАТЫ ВЭ ФЭАЛИЈЈАТИНИН ӨЈРЭДИЛМӘСИ ҮЗРЭ ИШИН СИСТЕМИ

Ј. КӘРИМОВ

Фәалијјәтин даһи рәһбәри В. И. Ленинни ады совет ушағына хәлһә һәлә мәктәбәгәдәр ишләндән даһил олур. Једди ушағлар мәктәбә кәләркән В. И. Ленинни һәјат вә фәалијјәти һаггында ајры-ајры фактлар да һәләр. Лакин мүшаһидәләр кәсәләр ки, бә'зән I синиф шакирдләри В. И. Ленин һаггында хејли мә'лумат дејләндикләри һалда, III синиф шакирдләринин тәсәввүрү чох сәләт олур. Онлар үмуми сөзләр ифадәләр ишләдирләр: «В. И. Ленин бизим бабамыздыр», «В. И. Ленин инсанлары горујурду», «О, инсанлар чохлу јажшылыг етмишди», «О, фәһләләрини вә кәндлиләрини тәрәфдары иди», «О, ән јажшы инсан иди», «Ленин ушағлары сәләт» вә с. Бу, ибтидаи синифләрдә ушағларын В. И. Ленин нүсрәтәндә тәрбијә едилмәси системини мүәјјәнләшдирмәји зәрури һәләр кәсәләр кими ирәли сүрүр. Бу, үчүн илк нөвбәдә мәктәбә јеткән кәлмиш (һәмчинин I—III синифләрдә охујан) ушағларын В. И. Ленинни һәјаты вә фәалијјәти һаггында нә кими тәсәввүрү һәмчәк олдуғларыны мүәјјәнләшдирмәк мәсәләси гаршыја чыхыр. Бу мәсәләлә хүсуси анкет сорғусуну апарылмасы чох марағлыдыр. Анкет тәхминән ашағыдакы суаллардан ибарәт ола биләр: 1. В. И. Ленин һарада доғулмушдур? 2. В. И. Ленин нечәнчи илдә доғулмушдур? 3. В. И. Ленин нә үчүн

мүбаризә апарырды? 4. В. И. Ленин фәһлә вә кәндлиләрә нә өјрәдирди? 5. Ленинни нә үчүн зәһмәткешләрини бөјүк рәһбәри адландырырлар? 6. Ленин кими јашамағ вә охумағ нә демәкдир? 7. Әкәр башга өлкәләрдә јашајан достларын Илич һаггында данышмағы хәһиш етсәләр онларә нә данышарсан? (III синифдә һәмчәк суалларә јазылы чаваб тәләб етмәк олар).

Ибтидаи синиф шакирдләри В. И. Ленинни һәјат вә фәалијјәтинә јажындан бәләд олмага сонсуз марағ вә һәвәс кәстәрирләр. Бә'зи мүәллимләр буну нәзәрә аларағ даһи рәһбәр һаггында чох сәлә, асан мә'лумат вермәјә чалышырлар. Беләләри унутурлар ки бу сәһәдә кичи-чик сәләләшдирмә, сүн'илик тәрбијә чининә нәинки хејир вермир, һәт-та бөјүк зәрәр јетирир. Бир гәјда оларәг, гираәт дәрсләриндә һәмишә тәрбијәви нәтичә чыхармага чалышан мүәллимләр һәлә дә чохдур. Һәр бир мәти охундуғдан сонра ушағлары әсәрин гәһрәманы кими олмага дә'вәт етмәк мәсләһәт көрүлүр. Әсәрин ифадәли гираәти, бәдди тәһлили ушағларын тәрбијәсинә мүсбәт тә'сир кәстәрмәлидир. Бурада Н. К. Крупскајанын сөзләрини хатырлатмағ јеринә дүшәрдик: «Биздә чидди шәкилдә дејирләр ки, һәт-та мәктәбәгәдәр јашлы ушағларә да ленинизм өјрәдирләр. Ленинни ушағларә танытмағ үчүн ону надинчлик етмәјән, ушағларә динч, сәкит, ағыллы олмага өјрәдән хејирхәһ баба кими тәсвир етмәјә ча-

лышырлар. Ленин ахлаг мүчәссәмә-
синә чевриллр. «Сән шалвары чыр-
мысан, бир бах шәкилдә Ленин не-
чә тәһиздир. Ахы сән Ленин кими
олмаг истәһирсән».

I дәрәҗәли мәктәпләрин шакирд-
ләри үчүн дә Ленин еҗни чүр тәгдим
олунур. Бирчә белә фикир алава
едиллр: Ленин һәмшә җахшы гү-
мәтләр алырды. Ленин ушагларә
вәсијјәт етмишдир: «Охумаг, оху-
маг, јенә дә охумаг!» (Әслиндә бу
сөзләр җашлыларә мүраҗиәтәһ де-
јилмишдир).

Мәктәбдә һадир һалларда ушаг-
ларә һәгиги, чанлы Лениндән өзүнү
бүтүнлүкдә зәһмәткешләрин ишнә
гурбан верән инсандан, һәр һансы
фәһләһини вә кәһдһини, һәр һансы
савадсыз, әзилән инсанын кәдәр вә
еһтиҗачына җахын олан инсандан
данышырлар (Бах. Ленин и культу-
ра. Партиздат, 1934. сәһ. 43—44).

Кичик җашлы мәктәблиләрин һә-
јат вә фәәлијјәти нүмунәсиндә тәр-
бијә едилмәси саһәсиндәки әһ чид-
ди һөгсанлардан бири онларә җал-
ныз Володја Улјановун ушаглыгы
һаггында әсәрләрин охунмасыдыр.
Бә'зи мәктәб китабханаларында
В. И. Ленинин һәјаты вә фәәлијјә-
тинә даир китаблар чох аздыр. Бир
чох мүәллимләр вә китабхана иш-
чиләри исә ушагларә җалныз Или-
чин ушаглыгы һаггында охумагы
мәслаһәт көрүрләр. Бә'зи мүәллим-
ләр исә белә дүшүнүрләр ки, I си-
нифдә Ленини ушаглыгы, II синиф-
дә кәһчлији, III синифдә ингилаби
фәәлијјәти һаггында охумаг ләзым-
дыр. Беләләри Н. К. Крупскајанын
ашағыдакы сөзләрини унутурлар:
«Бә'зиләри белә зәһи едилләр ки,
ушагларә Ленини ушаглыгы һәг-
гында данышмаг ләзымдыр, чүнки
ушагларә анчаг бу марагланды-
рыр. Бу доғру де'ил. Бизим ушаг-
ларә Ленини бүтүн һәјаты мараг-
ландырыр.» (Педагогическiе сочи-
неније. т. III. М., АПН, РСФСР.
1959, стр. 707).

В. И. Ленини ушаглыгы онун
характерини ушагларә чанлы сү-
рәтдә тәгдим етмәк үчүн Н. К.
Крупскајанын дедији кими илк нөв-

бәдә онун атасы, анасы, бачы
гардашлары, бир сөзлә, бөјүдә
аилә һаггында гыса, әјдын мә-
мәт верилмәлидир. Ушаглар И.
Николајевич Улјановун о заман
агыр шәрәитдә тәһкимли кәһдһи-
рин һәјатыны нечә җахшылашды-
маг, истәдији, онларын ушагларә
ны нечә савадландырдыгы, бал-
Володјанын атасыны, башга мү-
әллимләри нечә дигләдијини өјрән-
лидирләр. Бүтүн булар Волод-
да һагсызлыға, истисмара инф-
тин, башга халгларын ушагларын
мәһәббәтин һарадан доғдугуну а-
лајырлар. Аиләдә кедән сәһбәтлә-
севимли бөјүк гардашынын өлү-
күн ингилабчы олмасына, һәм
фәһлә синфини күтләви мүбариз-
си јолуну сечмәсинә тәкан верир.

Иличин анасы Марија Алекса-
дрованын аиләдә дәрин мәһәббәт
ушагларә гајгысы, мусигини көм-
ји илә ушагларә нечә тәрбијә ет-
мәси, өғлу һәбсә алынанда пол-
дәр гаршысында мәғрурлугу, аң-
үзвләрини она сонсуз гајгысы
с. һаггында да ушагларә мә'луми
верилмәлидир.

Ушаглар билмәлидирләр ки, Во-
лодја һәлә ушаглыгдан кәзәл тә-
килатчы олмуш, чүрбәчүр ојулар
тәшкил етмиш, јолдашлары илә диг-
танмагы бачармышдыр. Ушаглар
Володјаны кәһ диггәтлә һағыл, ма-
сиги дигләјән, кәһ шахмат ојнајән,
кәһ гардаш-бачылары илә, бачы-
ларынын дәрсләринә көмәк едән
ушагларла зарафатлашан чев-
күмраһ бир ушаг кими көрмәлидир-
ләр. Бунила белә, билмәлидирләр
ки, Володја ләзым кәһдһдә һә
чүр ојуну, әјләнчәһи, һәтта истир-
һәти дәрсләрини өјрәнмәјә, охумаг
гурбан вермәји дә бачармышдыр.
О, кимназијадакы «рәсми» тә'лим
нифрәт бәсләјир, һәјатдан әјра
дүшмүш елмә тәһгидә мүнәсибәти
ни билдирди. Бүтүн булар Или-
чин сонракы фәәлијјәти. Маркс вә
Енкелсин әсәрләриндән нечә дәр-
алмасы, илк ингилаби фәәлијјәти
һаггында мүәјјән тәсәввүр алдә ет-
мәјә имкан верир.

Адәтән, В. И. Ленини сүркүн
вә һәбсдә олдуғу илләрдән сәһбә

онун хизэклэ нечэ сүрүш-
күс, нечэ ов етмэси илэ кифајэт-
лигэ. Һалбуки Иличин сүркүн-
дэ ингилабчыларла
күрүшмэси, кизли гзетин
истигамэт вермэси,
јазмасы вэ с. үзэриндэ да-
лазымдыр. Ушагларын
В. И. Ленинла јанашы онун силаһ-
ынгилабчыларын, ком-
мунистларин фэалијјэти вэ мүбариз-
атини да таныш едилмэсинэ хү-
суси дигит верилмэлидир. Ушаг-
лар В. И. Ленинни јүксэк идеаллар
кимларла биркэ мүбариз-
атини, оилара нечэ мұна-
са бэслэдијини өјрөпмэлидир.
Ушаглар мүбариз коммунист-
лар, комсомолчулары, пионерлэри,
ленинчилэри танымалы,
эсил ленинчилэр олма-
гандыр.

Ушагларла өлкэмиздэ комму-
нист гүрүчулугу уғрунда мүбариза-
тине, оиларда Ватэнэ, әмәк
мәһәббәт, өз
иниам һисси тәрбија етмә-
сине верир. Ушаглар баша дү-
шүрүк, јашлыларын көмәкчиси
аталарынын ишини давам
етирмэлидирлэр. Даһа сонралар
Бөјүк Октјабр ингилабы-
нә һәмрланмасы вэ гәләбәсинэ
башчылыг етмәси, вәтәндаш
дигитбәси, динч гүрүчулуг илэ-
фэалијјәтиндән, өлүмү-
нә кифајет, күндәлик ишимиздә,
гәләбәмиздә Ленин
јашамасындан ша-
һадатлар јашларына мұвафит
сөз ачылмалыдыр.

В. И. Ленинни һәјат фэалијјәти-
нә һәр олунмуш материалларын
башчылыг бәшәријјәтин даһи рәһ-
бәрләрини әһәмәсиндә әсил тәрбија дәр-
әһәмәси үчүн бу ишин мұәјјән
апарылмасы зәруридир.

Октјабр сенифләрдә гираәт дәр-
әһәмәти тематик принцип үзрә гурул-
гандыр. I—II сенифләрдә В. И. Ле-
нини анадан олдуғу күнә хүсуси
һәһәр едилир. III сенифдә та-
һәм даһр мөвзулар билаваситә
В. И. Ленинни фэалијјәти илэ бағлыдыр.
Октјабр алава һәр бир сенифдә ди-

кәр мөвзуларын ичәрисиндә да даһи
рәһбәрин һәјаты вэ фәалијјәти илэ
билаваситә әләгәдар олан матери-
аллар верилмишдир. Дәрсликләрин
белә тәртиби бу саһәдә ишин ил бо-
ју давам етдирилмәсинә имкан ве-
рир.

I сенифдә билаваситә В. И. Ле-
нини мөвзусунда («22 Апрель В. И.
Ленинин анадан олдуғу күндүр») 5
мәти верилмишдир. Бу мәтиләр әса-
сында ушаглар В. И. Ленинни һәја-
ты, зәһмәткешләрин хошбәхтлији уғ-
рунда мүбаризәси, совет дәвләти-
нин јаранмасы вэ она рәһбәрлији,
һәмчиниң ушагларла гајғысы, сада-
лији, хејирхаһлыгы һаггында илкин
мәлүмәтә јијәләнирләр.

Бундан алава, дәрсликдәки «Ок-
тјабрјатлар» мөвзусуна дахил олан
«Октјабрјат маһнысы», «Октјабр-
јат улдузу», «Сынмыш финчан»
мәтиларинин, «Пајыз» бөлмәсиндә-
ки «Кәнч бағбанлар» ше'ринин,
«Совет Иттифагы бизим вәтәнимиз-
дир» мөвзусуна дахил олан мәти-
ларин әксәријјәтинин, «Гыш» мөвзу-
суна дахил олан «Шәп јолка» ше-
ринин, «Аилә» мөвзусуна дахил
олан «Ана», «Мәним оғлум» мәти-
ларинин, «Јахшы нәдир, пис нә-
дир?» бөлмәсинә дахил олан бир
сыра мәтиларин, «Совет Ордусу»
мөвзусуна дахил олан «Гәһрәман
Орду» вэ с. мәтиларин В. И. Ле-
нини һәјаты, онун дүһасы илэ әләгә-
ләндирилмәси зәруридир.

II сенифдә билаваситә В. И. Ле-
нинә аид олан 7 мәти верилмишдир.
Бурада шакирдләр В. И. Ленинни
ушаглыг илләри илэ јанашы онун
кәнч сәсналист дәвләтинә башчы-
лыг едәрәк гајда-ғануну нечә көз-
ләмәси, евдә нечә салигәли олмасы
ишкүзарлыгы даһи рәһбәрә үмум-
халг мәһәббәти илэ таныш олурлар.
«Октјабрјатларын һәјаты вэ иши»,
мөвзусуна дахил олан «Ленин улду-
зу», «Аилә» мөвзусунда «Ананың
иш јери», «Бөјүк Октјабр» мөвзу-
сунда бүтүн мәтиларин, «Јахшы нә-
дир, пис нәдир?» мөвзусунда «Һә-
сәнин сәһви», «Гыш» мөвзусунда
«Мәктәб јолкасында», «Совет Сәси-
алист Республикалары Иттифагы
бизим вәтәнимиздир» мөвзусунда

«Москва», «Улдуз», Бабамын улдузу», «Сүлһүн вә әмәјин кешіјиндә» мөвзусунда Бөјүк гүввәтә архаланмышыг», «8 Март Бейнәлхалг гадынлар күнүдүр» мөвзусунда «Бу күнү нә үчүн бајрам едирик», «28 Апрель Азәрбајҗанда Совет һакимијәтинин гурулдугу күндүр» мөвзусунда «Бир дәстә күл», «Ленинлә сәһбәт» вә с. материаллар В. И. Ленинин һәјаты вә фәалијјәти нүмунәсиндә тәрбијә үчүн бәл материал верир.

III синифдә В. И. Ленинә анд материаллар («Октјабрјат ингилабы», «Әсил инсан олмалы» (6 мәтн), «Совет ордусу» мәтн, «Халгымизын азадлыгы уғрунда мүбаризә» (2 мәтн), «Јени һәјат гуранлар» (1 мәтн), «Бүтүн халглара сүлһ ләзимдыр» (1 мәтн) даһи рәһбәрин ингилаби фәалијјәти илә даһа сых бағлыдыр. Бундан әлавә бир сыра башга мәтиләрин руһу да В. И. Ленинин әмәлләри, вәсијјәтләри илә әлағәдардыр: «Ганлы базар күнү», «Бөјүк Вәтән мүһарибәси», «Ханлар», «Гатыр Мәммәд», «26 Бакы комиссары», «Гасым Исмајылов», «Н. Нәриманов», «Космосун фәтһи» вә с.

Јухарыда гејд олундугу кими, бу вә ја диҗәр мөвзунун тәдрисини В. И. Ленинин ады илә, онун вәсијјәтләри илә бағламағ мүмкүндүр: мәсәлән, II синифдә «Шәһәримиз» һекајәси охунаркән мүсаһибә «Маариф» нәшријјаты тәрәфиңдән бурахылмыш «Бакы кечмишдә вә инди» шәкли әсасындә апарылды. Шакирдләр Бакынын кечмиши илә индики һәјатыны белә бир план әсасында мүгајисә етдиләр: 1. Күчәләр. 2. Биналар. 3. Нәглијјат. 4. Инсанлар.

Күчәләр—Кечмишдә: енсиз, асфалтсыз, зибилли, чала-чухур, әјри-үјрүдүр, електрик ишыглары көрүнмүр, јашыллыг јохдур.

Инди:—ени, асфалт дөшәнмиш, тәмиз, јашыл, һамар, дүз, һәр тәрәфдә ири електрик лампалары көрүнүр.

Биналар—Кечмишдә: алчаг, јары учуг, гаранлыг, рүтубәтли, сәлигәсиз, сых, дарысгал.

Инди:—чоһмәртәбәли, ишыглы, јарашыглы; планлы, кениш. Гадарымы кранлар јени тикинтиләр кетдијини көстәрир.

Нәглијјат—Кечмишдә:—көнә ешшәк, фәјтон;

Инди:—троллейбус, автобус, «Волга», фуникулјор, метро.

Инсанлар—Кечмишдә:—сәлигәсиз, кејинир, варлы фәјтонда, конка кедир, чыр-чындыр ичиндә көнә ешшәклә кедир, гадынлар чадра, бүрүнмүшләр, күчәдә диләнчилә көрүнүр, бағгаллар күчәдә шеј сатырлар.

Инди: Адамлар тәмиз вә сәлигли кејинмишләр, аһ өз көрпәсини колјаска илә дәннәкәнары булвар апарыр, сәлигәли кејинмиш ушлар мәктәбә кедирләр, адамлар фуникулјорла Дағусту парка галырлар.

Мүәллим ушаглара кечмишдә инди фәһләләрини иш шәраити көстәрмәк үчүн диҗәр плакатла истифадә едир. Плакатда нефт дәнләриндән ики епизод тәсвир олунур. Биринчидә сәлигәсиз, нә мә'дәни, тахта буругларда чыр-чындыр ичиндә, ајағјалын фәһлә, жалонка, ведрә илә нефт чыхарырлар, сәлигә илә кејинмиш мә'дәни һибә нә исә әмр едир. Нефти арабасына гојулмуш чәнлә даһи јырлар. Узагдан алчаг фәһлә дәмәләр көрүнүр.

Икинчи епизод исә нефтин јәһу сулла чыхарылмасына һәср олунмушдур. Дәмир буруглар мешә узаныб кедир. Он планда сәлигәли кејинмиш фәһләләр буругу тәмиз едирләр. Нефт нәһәнк чәнлә төкүлүр. Мә'дәндә трактор вә машиналар ишләјир. Узагда мә'дәндәрәсинин вә фәһлә гәсәбәсини јарашыглы биналары көрүнүр.

Јекунлашдырычы мүсаһибә эвәнини мүәллим белә бир суал верир:

—Кечмишдә нә үчүн Бакы бәл инди?

—Чүнки һакимијјәт варлылары әлиндә иди.

—Шәһәрдә ән чоһ хошунуза кәлән јер (мејдан, парк, күчә, һејванхансыдыр? (Шакирдләр чаваб верирләр).

...дан бири суал верди:

— В. И. Ленин Бақыда оллубму?

— Тәссүфлө гејд етди.

— Ленин инди сағ олсајды вә Бақыда ерсе инди јегин ки, чох севи-

— Зәһмәт севинәрди. Ленин Бақыда тәһсисна һәмишә галырды. Бақыда ағартышдырылмасы, фәһлә-
... мәһјәтиниң јажшылашмасы
... пул бурахдырды.

— В. И. Ленин јашасајды Бақының
... көрүб халгымыза тәшәк-
... Совет һакимијјәти гу-
... Бақыда гочуларын

... йорәкәт етмәк чәтин иди.
... милләтләр арасында тез-
... түшүрдү. Инди исә Бақы-
... гәһәр милләтин нүмајән-

... јердә гурур, јарадыр. Ле-
... сијасәтиниң һәјата кечи-
... әтичәсиндә зәһмәткешлә-
... бејалмиләлчилик руһунда

... олунмушдур. Бақы өлкә-
... бөјүк нүмунәви шәһәрләр-
... јери олмушдур. Бүтүн бунлар
... ады илә бағлыдыр.

— III сифдә Нәриман Нәримано-
... вә фәалијјәтинә һәзр
... мәтн охунаркән онун
... Лениндә әлағәсини, онун гәб-
... Мәжмоләјин јанында олмасы-

... әһәмијјәти.

— Мүәллим алава олараг Ленин
... Нәримановун хәтирәсин-
... јашыр. Нәриманов кәстәрир
... В. И. Ленин... мухтар вә мүстә-

... республикалар арасында Түр-
... вә Азәрбајҗана хусуси диг-
... йорәкди. О дејирди ки, бу рес-
... Шәргин гапысыдыр. Бу

... республикаларда едилән һәр шеј
... дәләтләрдә әкс-сәда ојада-
... буна көрә дә бу өлкәләрда-
... ағартышлар бизим мәһијјәтиниң

... едән һәр шеји көрәчәк вә
... әһәмијјәти. В. И. Ленин уч-
... јашајан халғлара бөјүк
... вә һәссаслыгла, гејри-ади бир

... јанашырды. О, һәр бир
... әһәмијјәт вә әһәмијјәтиниң еһти-
... јанашмағы лазым билирди.
... ингилабының лап биринчи

... Ленин Шәрг халғлары-
... әһәмијјәт имзалады. Мүрачәт-

дә дејилрди ки, бу күндән е'тиба-
рән бүтүн халғлар азаддырлар, өз
мүтәддәратыны азад мүәјјән едиб,
азад јашаја биләрләр. Бу, илк нөв-
бәдә кечмиш чар Русијасы әрази-
синдә јашајан халғлара, о чүмлөдән
Азәрбајҗанә анд иди.

Мүәллим програм материаллары-
ны програмлашдыраркән бүтүн
бунлары нәзәрә алмалы, һансы
мәвзунун тәдрисини В. И. Ленинниң
һәјаты вә фәалијјәтинә даир һансы
парчаның гираәти илә әлағәләнди-
рәчәјини, һансы күтләви тәдбир
тәшкил едәчәјини мүәјјәнләшдир-
мәлидир.

Бөјүк Октябр һаггында мәвзу I—
III сифләрдә В. И. Ленинниң һәја-
ты вә фәалијјәти һаггында шакирд-
ләрин тәсәввүрләриниң формалаш-
дырылмасы саһәсиндә үмуми ишин
тәркиб һиссәси кими планлашды-
рылмалыдыр. Бөјүк Октябра анд
һекајәләр вә ше'рләр В. И. Ленинниң
һәјатындакы башлыча чәһәти ачма-
ға, Н. К. Крупскајаның дедији ким,
ону елә кәстәрмәјә имкан верир ки,
«Лениниң образы һәр чүр зүлмә,
истиҗмәра гаршы мүбариз кими ај-
дын олсун» (Н. К. Крупскаја Педа-
гогическаја сочиненија, т-3, стр.
709) Мүәллимниң вәзифәси һәмин
әсәрләр үзәриндә ишләмәклә В. И.
Ленини һәјатда олдуғу кими тәсәв-
вүр етмәклә шакирдләрә көмәк
кәстәрмәкдир. Ушағлар В. И. Ле-
нинниң бөјүк вә садә, өзүнү соци-
лист ингилабына вермиш, зәһмәт-
кеш халғын хошбәхтлији уғрунда
мүбариз, өзү һаггында аз дүшүнән,
инсанлара дигтәтли бир шәхс кими
танымалыдырлар. В. И. Ленин һаг-
гында материалларын идеја вә мәз-
мунунун шакирдләрә бу чүр чатды-
рылмасы мүәллимниң јарадычы әмә-
јиндән чох асылыдыр. Материалын
чанлы эмоционал охунмасы, јери
кәлдикчә диҗәр әсәрләрлән, кино-
лардан мисалларын кәтирилмәси,
иллүстрасијалардан, экран вәситә-
ләриндән истифадә едилмәси, һәјат-
ла әлағәләндирилмәси, јерли факт-
ларла зәһкинләшдирилмәси дәрсин
мәзмунду вә марағлы кечмәсини тә-
мин едир.

Тәәссуф ки, бәзи мүәллимләр (хү-

сусил I—II синифләрдә) В. И. Ленинни һәјәти вә фәалијјәти нүмунәсиндә тәрбијә ишиндә јалпыз онун анадан олдуғу күвә һәср олунмуш мөвзуларын охунмасы илә кифајәтләнир, диһәр мөвзуларын гираәти вә синифдәнхарич тәдбирләрлә әләһәландирмирләр. В. И. Ленинни һәјәти вә фәалијјәти нүмунәсиндә тәрбијә сәһәсиндә синифдәнхарич ишләр и бәјзи муәллимләр, адәтән, синифдәнхарич гираәтлә мәһдудлашдырырлар. Доғрудур, Иличә һәср олунмуш китабларын охунмасы бу ишин чаныны тәшкил едир. Бақы мәктәбләринин II—III синифләриндә апардығымыз арашдырмалар көстәрди ки, һәр синифдә јалпыз 4—5 шакирд В. И. Ленинә аид китаб охумушдур. һансы әсәрләри охумалары һаггында јазылы сорғу онларын јалпыз М. Улјанова, А. Кононов, В. Д. Бонч-Брујевич, З. Воскресенскаја вә С. Михалковун бу вә ја диһәр әсәрини көстәрди. Бу, ушагларын синифдәнхарич гираәтинин дүшүнүлмүш системлә апарылмамасы онлара дүзкүн истигамәт верилмәмәси нәтиҗәсидир.

В. И. Ленинни һәјәти гејри-ади дәрәҗәдә чохмәһәтлидир. О бөјүк мүтәфәккир, нәзәријјәчи, Коммунист партијасынын тәшкилатчысы, Октјабр ингилабынын, илк социалист дөвләтинин, бејнәлхалг пролетариатын рәһбәридир. Она кәрә дә кичик мәктәблиләрә В. И. Ленин һаггында охумаг үчүн әдәбијјат сәһәркән буилары нәзәрә алмаг лазымдыр.

Ленин мөвзусунда гираәти истигамәт веричи, идарәедичи педагожи просеса чевирмәк үчүн һәмни мөвзуда ән јакшы ше’р охујанларын, һекајә һағыл едәндәрин мүсабиғәсини кечирмәк вәҗибдир.

Һәр бир синифдә шакирдләрин јашына, һазырлығына мувафиг сәһбәтләрин тәшкил муәллимдән чидди һазырлыг тәләб едир. Сәһбәтләр «В. И. Ленинни ушаглыг вә кәнҗлик илләри», «Ленин Бөјүк Октјабр социалист ингилабынын рәһбәридир», «В. И. Ленин Гызыл Ордунун јарадычысыдыр», «В. И. Ленинни садиг сילהдашлары» (Н. К. Круп-

скаја, Ј. Свердлов, Ф. Дзержинский, С. М. Киров, С. Орчоникидзе, Калинин, М. Фрунзе вә б.) вә б. га мөвзуларда кечирила биләр. Сәһбәтләрин чохлуғуна алудә олмуш ушагларын һиссләринә нечә тәҗәһүз етмәсинә, идејанын онлара чәһәтләмәсине фикир вермәк ләзими дур. Бир чох мәшғәләләрдә јуна синиф шакирдләр, октјабрјат вә пионерләрә В. И. Ленинни һәјәти вә фәалијјәти һаггында дәрәһәт ишырлар. Белә сәһбәтләр адәтән сәһи вә јүнкүл чәкили олур. Сәһбәт просесиндә мејдана чыхан суларә «мүһазирәчиләр» кифајәтләдиричи чаваб верә билмирләр.

Синифдә Ленин кушәсинин, мәктәбдә Ленин отагынын тәшкилатчы мин отагда Улјановлар аиләсинин, Улјановскдаки евинин, Ленин Разливдәки дахмасынын макетини вә с. экспонатлары гојмаг, әдәтлә дүзәлтмәк ушаглары чох марағлашдырыр.

Ибтидан синиф шакирдләр, умуммәктәб тәдбирләриндән аламаг һалларына гаршы мүбәрәк апармаг, кичик јашлы мәктәбләриндә Ленин јерләринә гијаб сәһәтә дөвәт етмәк, мәктәб рәһбәрләри һаггында онларын да чыхышларына јер вермәк лазымдыр. Мәктәбдә кинофестивалын тәшкилатчы шакирдләр чох марағландыр. Фестивалда «Улјановлар аиләсинин», «Ленин һаггында һекајәләр», «Улјановлар», «Көј дәфтәр», «Чайлы Ленин» филмләринә бахыш ушагларын даһи рәһбәр һаггында мәһәттиҗи зәһкинләшдирир: мәсәлән, Бақы шаһәриндә 27 нөмрәли мәктәбин шакирдләр мәктәбдә «Ленин вә ушаглар» музейинин јарадычысында јухары синиф шакирдләр көмәк едирләр. Шакирдләр муәллимләр үчүн В. И. Ленинни адыны даһи јан муәссисә вә тәшкилатларын тарихини тәртиб етмишләр. Гызыл Әмәк Бајрағы орденли 190 нөмрәли мәктәбин муәллимләр шакирдләрин В. И. Ленинни көргө чочаман коммунистләрлә көргөчү тәшкил етмишләр. Көрүнүш 1917-чи илдән Сов.ИКП-нин тәшкилатчы К. М. Кәримов вә С. П. Трескин

В. И. Лениндә көрүшү
мараглы хатирэләриндән

— 1920-чн кдән Сов.ИКП-нин үзвү
В. Лениндә көрүш чох мараглы
хатирәләрдә. Гочаман коммунист де-

— Кем дән рәһбәрләр илк дөфә
Коммунист Бейнәлмиләлдин
Конгресиндә көрүшмүшәм. Ле-

— Конгресин нүмајәндәсис-

— Биз.

— Биздән кәлмишсиз?

— Биздән.

— Биздә ишләјирсиз?

— Нефть мәдәиләриндә ишләми-
шәм. 1920-чн нлин апрелиндән пар-

— Биз сәләвә кечдик. Делегатлар
В. Лениндә алдылар. Мән Влади-

— Биздә икинчи көрүшүм Халы
Советиндә олду. Биздә сәт 3-дә Владимир Ильич

биз чох мөһрибанлыгга гәбул ет-
ди. О деди:

— Мән сизиндә бә'зи мәсәләләр
барәсиндә сөһбәт етмәк истәјирәм.
О, республикамызда нефть санәјеси-
нин никишафы һаггында бә'зи фәј-

далы мәсләһәтләр верди.
Гочаман коммунист пионерләрә

— Биз, гочаман нәсл инди дә рәһ-
бәрин көстәришләрини вә вәсијјәт-
ләрини унутмуруг. Сизә дә Ильич ки-
ми јашамагъ, ишләмәји мәсләһәт
көрүрәм.

Шакирдләр «Вәтән» кинотеат-
рында тәшкил олуимуш «Биз Ильи-
чин нәвәләријик» мөвзусунда сәһәр-
чикдә фәал иштирак етдиләр.

Дејиләндәрдән мә'лум олур ки,
ибтидан синифләрдә шакирдләри
В. И. Ленинин һәјаты вә фәалијјә-
ти нүмунәсиндә тәрбијә етмәк үчүн
онларын јаш хусусијјәтләри, һә-
зырлығы нәзәрә алынмалы, бу сәһә-
дә иш һәм дәрслә, һәм дә синифдән-
харич тәдбирләрдә дүшүнүлмүш
план үзрә апарылмалыдыр.

АНА ДИЛИ ДӘРСЛӘРИНДӘ В. И. ЛЕНИНИН НӘЗӘРИ ИРСИНИН ӨЈРӘДИЛМӘСИ

Н. АСЛАНОВ

Буна рајону Әрмәки кәнд орта мәктәбинин тә'лим-тәрбијә ишләри
үзрә директор мұавини

Мәктәп синифләрин ана дили
дәрсләринин гаршысында дуран
синифләрдән бири шакирд-
лар I синифдән башлајараг са-
намак тәвәккәллик, әмәјә маһәб-
әт, Вәтән севкиси, достлуг вә јол-
шешлик, бөјүкләрә һөрмәт, тәмиз-
лик вә салигәлилик кими сифәт-
ләри ашыламагдыр. Бу һиссләрин
ишләмәк ашыланмасы үчүн ән
ишләмәк јол шакирдләрин көр-
әт хадимләринин, әмәк
ләринин, өз һәјатыны Вәтән
гурбан вермиш гәһраман
вә гызларымызын шәхси нү-
сәсиндә тәрбијә едилмәсидир.
Мәктәпдән мәктәблиләрин В. И.
Ленинин һәјат вә фәалијјәти нү-
сәсиндә тәрбијә едилмәси тә'-
дбирләрдә ишинин әсасыны тәш-

кил едир. I-III синифләрин ана ди-
ли дәрсликләриндә В. И. Ленине
һәср едилмиш мөвзулар аз дејил-
дир. I синифдә «22 Апрель—В. И.
Ленинин анадан олдугу күндүр»
башлығы алтында 5 мөвзу, II си-
нифдә һәммин башлык алтында 7
мөвзу, III синифдә «Октјабр инги-
лабы», «Әсил инсан олмалы», «Со-
вет Ордусу», «Јени һәјат гуранлар»,
«Бүтүн халqlара сүлһ лазымдыр»
башлыглары алтында II мөвзу ан-
чаг рәһбәрин һәјат вә фәалијјәти-
нә һәср олунур. Әлбәттә, үч иллик
тә'лим просесиндә јухарыдакы
мөвзулар В. И. Ленинин һәјаты вә
фәалијјәти һаггында шакирдләрә
әтрафлы мә'луматын чатдырылма-
сы үчүн кифәјәт етмир. Буна көрә

дә «Октјабрјатларын һәјаты вә иши», «Аилә», «Бөјүк Октјабр», «Јахшы нәдир, пис нәдир?», «Јени һәјат гуранлар» вә с. башлыглары алтында верилмиш бә'зи мүнәсиб мөвзуларын тәдриси просесиндә дә Ленин нүмунәсиндән истифада едилр: мәсәлә, I синифдә «Аилә» башлыгы алтында верилмиш И. Сәфәрлинин «Ана» ше'ри васитәсилә ананын мөһрибанлыгындан, гәјгысындан, ушагларыны бөјүтдүкчә сачларына дәи душмәсиндән бәһс едилр вә анаја мөһәббәт һисси гүвәтләндирилр. Ана үлвилијини шакирдләрин нәзәриндә даһа да чанландырмаг үчүн мөәллим В. И. Ленинин анасы Марија Александровна һаггында мә'лумат верир: Марија Александровна бүтүн һәјатыны ушагларынын тәрбијәсинә сәрф едиб. О, ушагларынын сағламлыгына, јахшы охумаларына чох чалышар, онлара мусиги өјрәдәрди. Марија Александровна ушагларыны узун мүддәт атасыз бөјүтмүш, онлара һәм аталыг, һәм дә аналыг етмишдир.

«Саһибә» һекајәсинин тәрбијәви әһәмијјәти шакирдләрдә бөјүкләрә һөрмәт, тәнбал олмамаг, өз ишинә кәрә башгасыны әзијјәтә салмамаг кими сифәтләрн ашыламагдан ибарәтдир. Бу сифәтләрн даһа чанлы нүмунәсини вермәк үчүн Совет дәвләтинин көркәмли хадимләриндән бири олан Николај Василјевич Крыленко (1885—1940) јолдашын «В. И. Ленин овда» алды хәтирәсиндән ашағыдакы парчаны данышмаг фәјдалыдыр: —Јадымдадыр ки, бир дәфа биз адамы силкәләјән кәнд арабаларында тозлу јолла ова кедирдик. ...Һәмнн ов заманы биз ики күн кәндли комасында галмалы вә от комасында кечәләмәли олдуг. Владимир Илич һеч заман һеч кимә ичәзә вермирди ки, она хидмәт етсин, онун јүкүнү көтүрсүн. О, һәр иши өзү көрәр, башгасына әзијјәт вермәзди. Һәр һансы бир шејдә ону башгасындан фәргләндирмәја јол вермәзди. О, өз ов јолдашларына да сон дәрәчә гәјгы вә диггәт көстәрир, өз ов чантасында олан шејләрнн һамысы-

ны башгалары илә бөлүшдүрә өзүнә санки борч биләрди. О, јорғунлугдан шикајәт етмәзди.

Сонра јенә мөәллим әлава биләр: Ушаглар, көрүрсүңиз, Халг Комиссарлары Советинин ри ишләјән В. И. Ленин нечә чиб һәрәкәтләр едир?! Өзүнә сус бүтүн ишләри өзү көрүр, кедир, от комасында кечәләјән чантасыны белә башгасынын комасына разы олмур. Амма көрү синиф шакирди Саһибә нәвә нечә әзијјәт верир—дејәрәк «һибә» һекајәсинин тәдрисинә лајыр. Дәрсин әсас мәгсәди ачыр.

II синифдә «Башгасынын бәһс һекајәси ушагларда доғру тәдрис әмәјини сәјлә јеринә јетмәк кими сифәтләрн ашыламагдыр. Һекајәја кечмәздән әввәл мөәллим белә бир кириш сөзи верир:

Ушаглар, мәктәбдә сизин вәзифәниз сәјлә охумаг, өјрәг вә керидә галан јолдашларына көмәк етмәкдир.

Сонра мөәллим А. И. Улјанов — Јелizarованын хәтирәләри ашағыдакы парчаны данышыр:

— Мөәллимләрин дедији Володја чох диггәтли, ејни заман чох габилијјәтли ушаг иди. О, I синифдә өјрәнәр, евдә дәрәзирламага еһтијач галмазди. Володја ашағы синифләрдә охујалардә дәрсләрнн тез өјрәниб гүрәрдди.

Володја өз билијини һавәсләнтәб јолдашларына верәрәк тин дәрсләри, мәсәләләри, јазмаларини, һабелә јунанчадан вә тынчадан тәрчүмә етмәји оғу өјрәдәрди. О, синифдән-синифә мишә ә'ла гијмәтләрлә кечмиш.

Мөәллим бир мусаһибә гурур:

— Ушаглар, Володјанын һәрәкәтләриндә һансы јүксәк мөһәтләрдә мушдур? Мүхтәлиф чаваблар ачыр:

— Дәрсн синифдә өјрәнмәси.

— Дәрсдә диггәтли олмасы.

— Мәктәб јолдашларына көмәк етмәси.

— Ушаглар, биз елә шакирдләрәст кәлирик ки, онлар синиф мөәллимә гулаг асмыр, евдә тәт-

...жазмыр, синфә кәләп
...башгасынын дәфтәриндән кө-
...Беләликлә, онлар һәм
...һәм дә мұәллим вә вали-
...алдатмаг истәјирләр.
...беләләри бөјүк сәһв едир-
...Ушаглар, бу күн башгасындан
...«Б» алан бир ушағын һә-
...данышачағыг (Мүәллим
...башынын беши» мөвзусунун
...башлајыр, јахшы вә пис
...ашкара чыхарырлар).

«Баш» башлығы алтында верил-
...Б. һасәновун «Ики гардаш»
...тәдрисиндә мәгсәд аи-
...аңлылар, о чүмләдән гадын-
...көмәк вә гајғы бәсләмәк тәр-
...ашыламагдыр. Бу мәгсәд-
...мүәллим белә бир кириш мұса-
...гурур: ушаглар, кәрәк һәр
...үзвү сәдә күчү чатдыгы,
...ишдә аиләјә көмәк ет-
...Аһ, ев ишләри чохдур, бушла-
...һакисыны анаја, ја да нәнәјә
...дүзкүн дејил. Онлар
...ипчијирләр. Билирсиниз
...В. И. Ленин ев ишләриндә аиләјә
...көмәк едирмиш? В. И. Ленин
...роллашы Надежда Констан-
...вә Надежда Константи-
...онларла бирликлә јаша-
...аңына чох бөјүк һөрмәт кәс-
...Бу меһрибанлыг һамыны
...едирди. Надежда Констан-
...һәмишә чалышарды ки,
...Илич асла әзијјәтә сал-
...Лакин Ленин һәмишә ону
...аңлајырды.

Чәк заман гадынларын лап ја-
...данышдыгларына бахма-
...Владимир Илич евдә чөрәк
...һәмишә вә ја башга бир шеј
...лазым кәлдијини ешидәрди.
...һалларда о кәлиб гапынын
...дајаныб дејәрди:

— «Чөрәјә мән кедирәм! Надја,
...буну мәнә габаг демәми-
...Аһ мән дә ев ишләриндә
...етмәлијәм». О, чәлд кеји-
...дүкана кедәр, лазым олан ше-
...кәтирәрди.

Надежда Константиновна Круп-
...анасы тез-тез кефсиз-
...Белә һалларда Ленин она
...кәстәрәр, доктор даһынча ке-
...һәрман алар вә хәстәјә үрәк-
...верәрди.

— Ушаглар, бу хатирәдә Ленинни
һансы мұсбәт һәрәкәтләрини ешит-
диниз?

Мүхталиф чаваблар алыныр:

— Ев ишләриндә көмәк етмәк.

— Гадынлара һөрмәт етмәк.

— Хәстәләрә көмәк кәстәрмәк.

— Ленин чох сәдә инсан олуб.

— Ушаглар сиз тамамилә һаглы-
сыныз. Биз аиләдә һамымыз белә
ишләр көрмәлијик. Анчаг белә дә
олур ки, евдә валидејиләрдән бири
хәстәләнир, өвладлары исә онун
сөзүнә белә бахмаг истәмир, онун
хаһишини јеринә јетирмир. Һәтта
көрәчәји иш үчүн һагг истәјирләр.
Инди кәлиб «Ики гардаш» һекајәси-
ни охујаг. Јахшы вә пис ишләри
јадынызда сахлајын—дејәрәк мұ-
әллим јени мөвзунун изаһына баш-
лајыр, шакирдләрин диггәтини
мәтнин әсас мәгсәдинә јөнәлдир.

III синифдә «Кәндли вә муз-
дур» тәмсилинин тәдриси гаршы-
сында дуран вәзифә шакирдләр-
дә мұсбәт характерләрини—јахшы-
лыг, хејирхаһлыг вә с. кими мұс-
бәт һиссләрин ашыланмасыдыр.
Шакирдләрә чатдырылмалыдыр ки,
һеч бир вахт пислијә писликлә ча-
ваб вермәк олмаз. Пислијә дә јах-
шылыг етмәк лазымдыр. Инсанлар
јашларындан, вәзифәләриндән,
чинсләриндән асылы олмајараг һә-
мишә хејирхаһ ишләр көрмәлидир-
ләр. Јахшылыг һеч заман итмир.

Хејирхаһ ишләрә даир рәһбәрин
һәјәтында јүзләрлә һадисәләр вар.
Мүәллим А. Кононовдан ашағыда-
кы парчаны данышыр:

— В. И. Ленин 27 јашында Сиби-
рин Шушенскојә кәндиндә сүркүн-
дә оlanda белә һадисә баш вер-
мишди:

Сибир кәндләриндә әкин азлыг
едәндә мешәнин бир һиссәсини ғы-
рыб ири тоңгалларда јандырар,
сонра јери шумлајараг тахыл әкәр-
диләр. Бир дәфә дә белә олду: кәнд-
лиләр сәһәләрдәки чыр-чырпыны,
оту јандырмаға башлајырлар, ла-
кин алов шиддәтләниб мешәни ба-
сыр. Дәвләт мешәси хејли јаныр.

Мешә көзәтчиси нә гәдәр ахта-
рырса да әсил чинајәткары тапа
билмир. Јаландан рәисә хәбәр ве-
рир ки, куја мешәни Шушенскојәдә
јашајан кәндли Дмитри Данилович

жаңдырмышдыр. Беләликлә, јохсул кәндлинин һәјаты тәһлүкә гаршысында галыр.

Бир дәфә Дмитри Данилович тәсәдүфән күчәдә Ленин илә растлашыр. Ленин ондан әһвалыны сорушур. Дмитри дәрдини Ленинә даңышыр. Илич бир мәктүб јазыб шәһәр мешә идарәсинин рәисинә көндәрир. Кәндлини дә архајын едир ки, һеч фикир етмәсин. Һәдидәдән бир ил кечир. Анчаг Дмитри Даниловичә дәјиб долашан олмур. онун тәсәррүфатыны да дагытмырлар. Сонралар кәндлиләр бу һәдидәсәни хатырлајыб дејирдиләр: — Лениннин қағазы көмәк еләди.

Сонра мүәллим ешитдикләри һаггында шакирдләрлә белә мүсәһибә гурур:

— Ленин нә кими хејирхаһ иш көрмүшдү?

— Кәндлинин һәјатыны тәһлүкәдән гуртарды. Кәндлинин ушаглавы атасыз галмады.

— Ленин бу хејирхаһ һәрәкәти етмәсәјди нә олачагды?

— Кәндлини тутуб һәбс едәчәкдиләр.

Мүәллим билдирир ки, һәјатда һәмнишә белә олмур. Бә'зән јахшылыг әвәзинә пислик едирләр. Инди кәлини кәндли вә муздурун әһвалатыны динләјәк.

«Јахшы јолдаш» мөвзусунун тәдريسиндә мәгсәд шакирдләр арасында достлуг һиссләрини күчләндирмәк олдуғундан мүәллим билдирир ки, достлуг, јолдашлыг ән көзәл һиссләр. Мүәллим М. Горки илә В. Илич арасындакы достлуг мүнәсибәтләринә мурачигәт едир. Бу мәгсәдлә 1918-чи илдән 1924-чү иләдәк Хаал Комиссарлары Совети катиблијиндә чалышмыш Глјассер Марија Игнатованын хатирәләрини

дәи ашағыдакы парчаны һәм едир...

— В. Иличлә М. Горки чох мәкәм дост идиләр. Алексееј Максимович ән чох Владимир Илич мәнзилинә кәләрди. Бә'зән Илич ону өз кабинетиндә дә гәбул едәр. Ленин катибини јанына чағырар дејәрди: «Сабаһ сәһәр Горки кәләр. Онун үчүн вағзала мәнни ишынмы көндәрин, бир дә чалыш ки, о кәләнә кими мәнзилиндә ишәј һазыр олсун. Өјрәнин кәсә ора истидирми, одун вармы?».

Аза гане олан, сәһәрдән ахшәмәк чәтин вә ағыр ишлә мәшғулан Ленин өз гајғысына галма әсла бачармырды; амма јолдашынын һәјатына диггәтлә көз кәдириб, онларын гајғысына галмады. О. Горкинин хәстә олдуғы биләрәк, онун мүәличәјә кетмәсинә инадла тәләб едирди. Һалбуки вәзијәти һеч дә Горкиниңкә јахшы олмамышды. Мүәллим дә дә Горкинин Ленинни тәклифә вә Италијаја мүәличәјә кетмәсинә Ленинни онунла мүнәтәзәм ала сәндән дәңышыр вә «В. И. Ленин вә Горки» диафилмини нүмәш едир.

Шакирдләри В. И. Ленинни һәјаты вә фәалијәти нүмунәсиндә тәбијә етмәк үчүн мәктәбдә «Ленин кушәси» тәшкил едилмишдир. Кушәдә Ленинни һәјатына аид чәтә шәкилләр, хатирәләр, рәһбәр әсәрләри топланмышдыр. Владимир Иличин харичдә вә ССРИ-дә олдуғу јерләри әкә едирән хатирә кушәнин дәјәрли експонатыдыр.

Ленин кушәсини тәшкиллә бә мөвзуларын кушә гаршысында «рәнилмәсинә, лазыми әдәбијәтлә әлдә едилмәсинә көмәк көстәрәт.

Үмумијәтлә, мәктәбимиздә гираәтин әлағәләндирилмәси имканлары белә

В. И. Ленинни һәјат вә фәалијәти әлағәләндирәт:

Дәрслиңдәни мөвзулар	Истифадә едилмәси мәсләһәт, көрүлән баһға әдәбијат.
1 СИНИФ 1. «Сынмыш финчан» 2. «Мешә һәңеми». 3. «Ана» ше'ри (И. Сәфәрли).	«Графини ним сындырды». А. Улјанов. «Кимназијала». Догма вә әзиз ишә сәһ. 26 «Аидә» шәрәнти». В. И. Ленин һаггында хатирәләр, III чилд, сәһ. 12—13

1. «Сәтте».

2. «Душман».

3. «Сәтте».

4. «Сәтте» жолка бајрамы».

5. «Сәтте» рәһбәримиз» мөзәсунда

«Сәтте» рәһбәримиз» мөзәсунда

«Сәтте» рәһбәримиз» мөзәсунда

II СИНІФ

1. «Сәтте» дедіңи үчүн сәт ол».

2. «Сәтте» нәдир?».

3. «Сәтте» гәрдаш».

4. «Сәтте» һакимнәтәтне гәдәр нәдир
«Сәтте» нәдир?».

5. «Сәтте» нәдир, нис нәдир?».

6. «Сәтте» нәдир, нис нәдир?».

7. «Сәтте».

8. «Сәтте».

9. «Сәтте» бајрамы».

10. «Сәтте» баласы».

11. «Сәтте» бабамыз».

12. «Сәтте» нәдир, нис нәдир?».

III СИНІФ

1. «Сәтте» күн».

2. «Сәтте» жолдаш».

3. «Сәтте».

4. «С. И. Ленин».

5. «Сәтте» базар күнү».

6. «Сәтте» келү әтрафында».

7. «Сәтте» һачыбајов».

8. «Сәтте» вә музду».

«С. И. Ленин овда». В. И. Ленин һаггында
хатирәләр, II чилд, сәһ. 487 (Кры-
ленкодан)

«Бәјүк ағач». А. Кононов. Ленин һаг-
гында һекајәләр сәһ. 104.

«Ушагларын досту А. Локинов. Әдәби
нүмунә, сәһ. 110.

«Ушагларын досту». В. И. Ленин һаг-
гында хатирәләр, II һиссә, сәһ. 754.

«В. И. Ленин». Догма вә әзиз инсан.
сәһ. 3.

«Душман кулләси». А. Кононов—Ленин
һаггында һекајәләр, сәһ. 78.

«В. И. Ленин вә Горки» диафильм.

«Ленин бир охучу кими». Н. К. Крупска-
ја: Пионерләре мәктублар, сәһ. 93.

«Кремилдә биринчи имәчилик». В. Ба-
рудја: Бәјүк һејәтүн күнләри, сәһ. 7.

«В. Илич әиләдә». В. И. Ленин һаггында
хатирәләр, I чилд, сәһ. 530. (Бонч-
Бруевичдән).

1. М. И. Калинин. «Ленин вә һөндлиләр»
В. И. Ленин һаггында хатирәләр,
чилд II, сәһ. 53.

2. Әмәк һаггынын, пенсияларын арты-
рылмасы һаггында XXV гурултајын
гәрарлары.

«Һамы илә бир сырада». А. Лакимов:
Әдәби нүмунә, сәһ. 95, 96.

«Владимир Иличин ушаглыг вә көнчили-
кәләри». В. И. Ленин һаггында хатирә-
ләр, I чилд, сәһ. 13.

«Китабы гору». Н. Крупскаја—Пионер-
ләре мәктублар, сәһ. 96.

«Какушкина». М. Прилежајева: Ленин
өмрү, сәһ. 14.

«Әсил Јолдаш олун». Н. Крупскаја: Пио-
нерләре мәктублар, сәһ. 82.

«Гәшәнк түлкү». А. Кононов: Ленин һаг-
гында сәһ. 107.

«Севинч». М. Прилежајева: Ленин өмрү,
сәһ. 3.

«Ленинин иши вә сөзү бизи руһландыр-
ды». В. И. Ленин һаггында хатирәләр,
III чилд, сәһ. 223 (Ф. Селодовдан).

«Коммунист». М. Прилежајева: Ленин
өмрү, сәһ. 18.

«Ленин вә Горки». В. И. Ленин һаггында
хатирәләр, II чилд, сәһ. 482. «Ленин
вә Горки» диафильм.

«Пионер тәшкәлатын әмәлә кәлмәси
һаггында» Н. Крупскаја: Пионерләре
мәктублар, сәһ. 9.

«Душман кулләси». А. Кононов: Ленин
һаггында һекајәләр, сәһ. 78.

«Чинајәт». М. Прилежајева: Ленин өм-
рү.

«203 нөмрәли паравозун очагчысы». М.
Прилежајева: Ленин өмрү, сәһ. 159.

«Мусигијә һөвәс». В. И. Ленин һаггында
хатирәләр, I чилд, сәһ. 78.

«Ленинин кағызы көмәк еләди». А. Ко-
нонов: Ленин һаггында һекајәләр,
сәһ. 15.

9. «Хошбөхт ушаглар».

10. «1 Май нәгмәси».

11. «Ордунун јаранмасы».

12. «Москва» (М. Сејидзаде).

«Биз Ленинни јанына нечә кетдик».

В. И. Ленин һаггындакы хатирә
III чилд. сәһ. 355.

«Май ғһвалатлары». М. Придежајева
Ленин өмрү, сәһ. 78.

«Ағыр дәрәс». М. Придежајева: Ленин
өмрү, сәһ. 207.

«Москва, Москва!». М. Придежајева
Ленин өмрү, сәһ. 212.

I—II СИННФЛӘРДӘ В. И. ЛЕНИНИН ҺӘЈАТ ВӘ ФӘАЛИЈҖӘТИНӘ АИД ГИРАӘТ МАТЕРИАЛЛАРЫНЫН ТӘДРИСИ

С. МӘММӘДОВ

Гах рајонундакы Чәләјир кәнд орта мәктәбинин мүәллимн

Ибтидан синифләрдә В. И. Ленин мөвзусунда сөһбәт ачмаг һәм асан, һәм дә чәтиндир. Она көрә асандыр ки, бөјүк рәһбәр һаггында ушаглар һалә бағча дөврүндә аз да олса мәлүмат әлдә едирләр. Бир дә она көрә асандыр ки, ушагларымыз рәһбәр һаггындакы сөһбәтләрлә даим марагланыр, даһа чох шеј өјрәнмәк истәјирләр. В. И. Лениндән сөһбәт ачмаг она көрә чәтиндир ки, бу сәһәдә апарылан ишин ушагларын һәјатында дәрин из бурахмасы вә онларын Ленин идејалары руһунда тәрбијә едилмәсинә тәсир көстәрмәси үчүн мүәллимдән бөјүк мәс'улијјәт вә усталыг тәләб олунар.

I синифдә мүәллим билаваситә В. И. Ленинә аид мәтнләрин тәдриси илә кифәјәтләnmәмәли, «Октјабрјатлар», «Совет Иттифагы бизим вәтәнимиздир» бөлмәләрини дә һәммин материалларын тәдриси илә әлағәләндирмәли, шакирдләри Ленинни шәхсијјәти, онун бәшәри кејфијјәтләри илә таныш етмәлидир.

В. И. Ленинни һәјат вә фәалијјәтинә аид верилән гираәт материалларыны I синифдә тәхминән белә бир бөлкү үзрә апармаг олар:

1) В. И. Ленинни һәјаты, ингилаби фәалијјәти вә халға хидмәти: «Владимир Илич Ленин» һекајәси.

2) В. И. Ленин ушагларын досту иди:

а) «Соколинкидә јолка бајрамы» (А. Кононов);

б) «Гимәтли һәдијјә» (В. Хомченко);

3) «В. И. Ленинә үмүмхалг мәһәббәти»:

а) «Ленин» (М. Сејидзаде);

б) «Ушаг вә Ленин» (А. Кононов).

«Владимир Илич Ленин» һекајәсинин тәдрисиндә ашағыдакы сүәләр үзрә мүсаһибә тәшкил етмәк фәјдалыдыр:

1. В. И. Ленин нә вахт анадан олуб?

2. В. И. Ленин кимләрин досту иди?

3. В. И. Ленин нәјә чалышыр?

4. Зәһмәткешләр нә вахт гах кәлдиләр?

5. В. И. Ленин ушаглары нә үчүн чох севир?

«Соколинкидә јолка бајрамы» «Гимәтли һәдијјә» һекајәләриндә даһи рәһбәрин ушаглара олан мәһәббәти өз әксини тапыр. Шакирдләр В. И. Ленинни садә, шәхсән ушагларын гајғысыны чәкән едилән олдуғуну өјрәнирләр. «Ушаг вә Ленин» мөвзуларынын тәдрисиндә рәһбәрә үмүмхалг мәһәббәт чанлы шәкилдә вермәк лазымдыр.

II синфин аид дили дәрәлијјә В. И. Ленинә аид гираәт материаллары әсасән «22 Апрель— В. И. Ленинни анадан олдуғу күндүр» бөлмәсиндә верилмишдир. Бууула даһи рәһбәр һаггында баш фәсилләрдә дә шакирдләрә мәлүмат вермәк лазымдыр. «Бөјүк Октјабр» бөлмәсинин шакирдләри идеја-сијаси тәрбијәсиндә әһәмијәти сон дәрәчә бөјүкдүр. Мөвзун тәдриси просесиндә мүәллим диггәти ушаглара ашағыдакы сәләләр үзрә мәлүмат вермәкә иләнмәлидир:

1. Совет һакимијјәти гуруланадәк
В. И. Ленин вә кәндлиләрин нечә ја-
налары.

2. Фидә вә кәндлиләрин зүлмкар-
ларны мүбаризәси.

3. В. И. Ленин вә онун јаратды
мәктәпкә халгын ингилаби мүба-
ризәсине тәшкиләтчысы вә рәһбә-
рин.

4. Бүгү Октјабр социалист инги-
лабның гәләбәси.

5. В. И. Ленинни хидмәтләри.

6. Октјабр вә Азәрбајҗан.

7. Советли Октјабр бајрамы.

Әсәсләкдә верилмиш материал
В. И. Ленинни там әһәтә етмәдијиндән
онун сифәтләрич гираәтлә әла-
һиди шармаг лазымдыр.

Бүгү бу вә ја диҗар бәлмәләр-
и В. И. Ленинни һаггында шакирд-
ләри мәлүматыны кенишләндир-
ишәк хәлир: мәсәлән, «Јахшы
шәхс, пис нәдир?» бәлмәсиндә
«В. И. Ленинни сәһви» мәтнинә нәзәр са-
дыр. Ленинни гираәтиндән сонра ша-
кирдләри ашағыдакы нәтиҗә кә-
чиләр.

1. Ленинни пис иши: о, синфи тә-
шкиләткәндән гачыр, јолдашларына
сәләм етмәк истәмир.

2. Ленинни јахшы иши:

«В. И. Ленинни севмәси, онун
сәләмни иш столунун үстүнә гој-
мәк истәмәси;

3. Ленинни өз сәһвини баша
сәләмәк вә Садыгдан үзр истәмәси;

4. Шәхсдә В. И. Ленинни чы-
ңа шалбан дашыдыгыны көрән
шәхс әмәјә, әмәк адамларына
сәләмәк мүнәсибәтин јаранмасы.

5. Синифдә верилән «22-Апрел»
— В. И. Ленинни анадан олдуғу
мәвзусу үзрә материалла-
штыр охунмасы шакирдләрдә
В. И. Ленинә, онун идејаларына
сәләмәт вә сәдагәт тәрбијә етмәјә
имкан верир, ләкин һәммин
сәләмәт синифләрич гираәтлә
шәхсләшдириләрсә, шакирдләрә
Октјабр ингилабының һазырланма-
ны Совет һакимијјәтинин гурулма-
ны В. И. Ленинни она башчылыг
етмәк, онун идејаларының бу күн
сәләмәт нечә кечирилмәси һаггында
мәлүмат вермәк олар.

Әсәсләкдә верилмиш В. И. Ле-
нинни һаггында материалы шәрти

олараг ашағыдакы кими группаш-
дырырам:

1. В. И. Ленин достларының кә-
зү илә:

а) А. Улјанова, «Графини ким
синдырды?»;

б) Н. Веретенников, «Володја
Улјанов»;

в) Д. Стасова, «Ленин интиза-
мы вә әмәји чох севирди».

2. В. И. Ленин вә халг:

Г. Мусајев, «Бәхшиш».

3. Ленин јашајыр, Ленин јаша-
јачаг:

а) Н. Нүсәјизадә, «Әзиз баба-
мыз»;

в) З. Воскресенскаја, «Мавзоле-
јин јанында күлләр».

А. Улјанованың «Графини ким
синдырды?» адлы һекајәсиндә ша-
кирдләр Володјаның көзәл сифәт-
ләри вә өз һөгсанының нечә дүзәлт-
мәси илә таныш олурлар. Һекајә-
ни охујаркән «...һычгыра-һычгыра
деди: —Графини мән синдырмы-
шам» чүмләси шакирдләрә күчлү
тәсир кәстәрир.

Н. Веретенниковун «Володја Ул-
јанов» адлы һекајәси дә шакирд-
ләрдә јүксәк әхлағи кејфијјәтләрин
ашыланмасында бөјүк рол ојнајыр,
Иличин ушағлыг вә кәнчлик иллә-
ринин шаһиди олдуғундан мүәлли-
фин өзүнү хошбәхт һесаб етмәси
ушағларын марағыны даһа да ар-
тырыр. Ахы, Володја һаггында онун
халасы оғлу, һәм дә һәмјашыды да-
һа јахшы мәлүмат верә биләр.

Шакирдләр һекајәдән рәһбәрин
анадан олдуғу јер, Володјаның не-
чә ушағ олмасы һаггында мәлүмат
әлдә едир, онун чәсарәтли, һүнәрли,
чох дирибаш, тәмкинли, шән, чалд
вә сәлигәли олмасыны өјрәнирләр.
«Онун һәтта ушағ јашларында да
сөзү илә иши арасында ајрылыг
олмазды» чүмләсинин тәһлили илә
әлағәлар «Адамың кәрәк дили илә
үрәји бир олсун» аталар сөзүнү ша-
кирдләрин јадына салмаг фәјдалы-
дыр.

В. И. Ленинни әмәјә олан мәнәб-
бәтнин шакирдләрин нәзәринә чат-
дырмаг үчүн Ј. Д. Стасованың рәһ-
бәр һаггындакы хатирәси даһа ха-
рактерикдир.

Г. Мусајевин «Бәхшиш» һекајә-синдә В. И. Ленинн бүтүн республикалара, о чүмләдән Азәрбајҗан фәһлә вә кәндлиләриннә дә күндәлик гәјгысы, көрпәләри чох севмәси, онларла әјләнмәси вә лазымы көмәк көстөрмәсиндән данышылыр. Ашыг Пәнаһын «Ленин» ше'ри исә бир нов Азәрбајҗан халгынын рәһбәрә һесабатыдыр. Шакирдләр өјрәнирләр ки, бу күнүмүз, сабаһымыз— һәр хош күнүмүз Ленинн арзусу олуб.

Бәшәријјәтин В. И. Ленинә сонсуз мәһәббәти өз әксини Воскресенскајанын «Мавзолејин јанында күлләр» һекајәсиндә тапыр. Ушаглар өјрәнирләр ки, өлкәмизин, үмүмијјәтлә, дүнјанын һәр јериндән кәлән адамлар Мавзолејә чичәк дәстәләри гојурлар. Һекајәнин гираәти заманы шакирдләрлә Гызыл мејдандан Мавзолејә ахынын тәсвир едилдији шәкил үзрә мусәһибә апарылмалыдыр. Мавзолејин јанында һәмишә мүхтәлиф халгларын дилләриндә данышыг ешидилмәси, шанлы бајрамларын Мавзолеј гаршысында гејд едилмәси, мисилсиз гәләбәләримиз һаггында орада рапорт верилмәси шакирдләрин нәзәринә чатдырылмалы, бүтүн бунлар В. И. Ленинә үмүмхалг мәһәббәтинин тәһәссүмү кими гијмәтләндирилмәлидир. Әкәр вахт галарса, Ч. Әлибәјовун «Баһар чичәкләри» һекајәсинин охунмасы фајдалыдыр.

Мөвзу илә әлағәдар програмда

бир саат синифдәнхариҗ гираәти јекунлашдырылмасы верилмиш ки, бундан да В. И. Ленинн јүк бәшәри һиссләрә малик даһи рәһбәр олмасы илә шакирдләри тәһәт етмәк лазымдыр.

Дәрс үчүн В. И. Ленин һаггында шәкилләр, албом вә диафилм тәһрирланмалыдыр. Шакирдләрин гираәти үчүн әввәлчәдән ашагыда һекајәләри тапшырмаг олар: Н. Крупскаја, «В. И. Ленин», А. Кононов, «Көрпү үстүндә», «Гара крәло»; С. Мирер, «Ән башлыча ич»; Ј. Пинјасов, «Ади әлчәкләр». Бу һекајәләр әсасында апарылмиш мүәллимин јекунлашдырылган сөзү илә баша чатдырылмалыдыр. Мүәллим дәрсә јекун вурар В. И. Ленинн халга түкәпмәз мәһәббәти, зәһмәткеш инсанлара тәһәссуслук мәһәббәти, гәјгыкешлик принципиаллыгы, ирадәлилији, ырулмазлыгы һаггында данышмалыдыр. Беләликлә, II синфин сонун шакирдләр В. И. Ленинн доғулугу илә вә јер, онун халга сәдагәти, ыбаризлији, бәшәрилији, Ленин тәтијасы, Ленин вәсијјәтләри вә ишләринин тәнтәнәси һаггында кәлүмәтләра јијәләнмиш олмалылар.

Үмүмијјәтлә, В. И. Ленинә гираәт материалларынын тәһрир шакирдләри Ленин кими јашамасы Ленин кими охумага, Ленин кими ишләмәјә вә мүбариз олумага тәһрирланмалыдыр.

СИНИФДӘНХАРИҢ ГИРАӘТ ДӘРСЛӘРИНДӘ В. И. ЛЕНИН ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘЛӘРИН МҮЗАКИРӘТИ

М. ПИРИМОВА

Сумгајыт шәһәриндәки 17 нөмрәли мәктәбин тә'лим-тәрбијә ишләри үзрә директор мұавини

Ибтидан мәктәбләрдә шакирдләрдә Вәтән, В. И. Ленин, Коммунист Партијасы, Бөјүк Октябр социалист ингилабы һаггында, Ленинн вәсијјәтләри илә әлағәдар өлкәмиздә гурулан јени һәјәт һаггында мүәјјән тәсәввүр јарадыдыр. В. И. Ленинн һәјәт вә јарадычылыгы илә әлағәдар апарылан ишләрдән мәғсәд ону шакирдләрә Коммунист Партијасы-

нын бәниси кими танытмагдыр. Ибтидан мәктәбдә синифдәнхариҗ гираәт дәрсләриндә Кононовун «Ленин һаггында һекајәләр», В. Брујевичин «Бизим Илич», А. И. Ујапанованын «Иличин ушаглыг вә кәтәб илләри», Веретенниковун «Фәләдја Улјанов», В. И. Ленинн ишләрдән олдуғу күнә һазырлыглар әлағәдар оларак кечирилән дәрсдә, тә-

...мүхтәлиф вахтларында
...олуан һекајәләрдән ша-
...Ленин һаггында өјрән-
...үжүмләшдириләр.

[illegible]

Дарсон кедиши: Мүәллимин ки-
ши мусаббеси. Мүәллим шакирд-
лар 1—III синифларда шакирдлар
синифинде мүстәгил, әлдә едилмиш
мәктәп жәсан Ленинни ушаглар
мусаббәтини ифадә едән бир нечә
мәктәп катырламағы тәклиф едир.
Мәктәп бәла чаваб верирләр:

...ушагыла жанашырды. В. Илич ушагылары севәр вә һәвәслә...
...онларла кечирәрди.

...шәкәр: К. Т. Свєрдлованын
...хатирələrindən би-
...: «1921-чи илин пажы-
...ушаглар мектебин јашында
...жырдылар. Онырын то-
...жын эскиден бағланмыш
...барат иди. Ушагларын ја-
...Илич ојула марагла-
...салады. Ушаглар ону аһа-
...оңамаг үчүн топ тапа бил-
...шикајетлендилер.

...ушаглары динлә-
...разылашды, әскидән
...топла ојнамағын
...тәсдиг етди.
...извә етди ки,
...чәтин бир дөвр ке-
...һәлә чох шеј ча-
...Бүтүн бу чәтнликләре
...бир нечә күндән сонра
...топу кәтириб
...Ушагларын севинчинин
...јох иди. Бу һәдијјәни
...јолламышды».

— Э. Илчин ушагларла достлу-
гуна иккән һансы һекајәләри охумуш-

— 3. Ковановун «Соколникидә
...», «Шүш чайы кәна-

рында», «Гырмызы мејвалар», Бонч-Брујевичин «Мәктәб јолкасында», «Јевкени Марын, «Гачды-тутду» һе-кајәләрини охумушуг.

— Ёкајэлэрин мүүлһифлэри Мар, Кононов, Боич-Брујевич һаг-гында нә дјеј билэрсиниз?

— Ленин haггында heкaјaлaр, хaтирeлeр јазaнлaрын haмысы oнун jaхын aдaмлaры, гoђумлaры, мyбapизe јoлдaшлaрыдыp.

— Н. К. Крупская ва Бонч-Бру-
евич һаггында нә даныша биләр-
синиз?

— Н. К. Крупская Ленинни həyat və mübarizə yoldaşыdır. Leninnə birlikdə mübarizə aparмыш, sürkündə, xaricdə münaçarətdə olmuşdur.

— Бонч-Брујевич гочаян болшевикдир. 16 јашындан ингилаби мүбаризәјә гошулмушдур. Чар һөкумәти ону 5 дәрә һәбс етмишдир. 1917—1920-чи илләрдә Халг Комиссарлары Советинин ишләр идарәсиндә мүдир олмушдур. Өмрүнүн сон илләриндә Бонч-Брујевич ушаглар үчүн «Бизим Илич» адлы һекәјәләр китабыны јазмышдыр.

2. Ленин haqqında kitablarını
sərkişi ilə tanışlıq.

1. Н. Веретенников — «Володја Улјанов». 2. М. И. Улјанова — «Иличин ушаглыг ва мактаб иллари». 3. Н. Қ. Крупскаја — «В. И. Ленин». 4. Бояч-Брујевич — «Бизим Илич». 5. Кононов — «Ленин наггында бекајалар». 6. Антонов — «Кремлда көрүш». 7. Ј. Мар — «Ленинин гонаглары». 8. С. Михалков — «Ленин музейинда». 9. Твардовски — «Ленин ва печ гаыран».

3. Охуямуш китабларын мазмуну
үзрә мусәһиба.

М.—Ленинни ушаглыгы ва мәктәп
илләри һаггында һансы һека-
јәләри охумүшсүнүз?

Ш.—«Иличин ушаглыг вэ мәктәб
илләри», «Володја Улјанов»
вэ с.

М.—Володјанын кэнчлик иллэринэ анд охуудугунуз китабдан кичик башлыгылары дейин.

Ш.—Веретенниковун «Володја Ул-
жанов» китабындан, «1887-чи
илдә», «Факултә сечмәк»,
«Илк сүркүн», «Казанда со-
нунчу ил» вә с.

М.—Ленинин кизли фэалијјетинэ вэ сүркүндэ олмасына аид һансы һекајалары охумушсу-нуз?

Ш.—Кононовун «Шуш чајы кона-рында», «71 №-ли гатарын очагчысы», «Горхулу јол», «Гырмызы мејвалэр» вэ с.

М.—Октјабр ингилабы галиб кал-дикдэн сонра Совет һөкүмә-тимизэ ким рәһбәрлик едир-ди? Өлкэ нэ чүр күнләр ке-чирирди?

Ш.—Ленин вэ болшевикләр пар-тијасы Совет һөкүмәтинэ рәһ-бәрлик едирди. Өлкэ ағыр күнләр кечирирди. Әрзаг, чөрәк, палтар чатышмырды.

М.—Бу барәдә һансы һекајалары охумусуноз?

Ш.—Б. Брујевичин «Октјабрын илк күнлери», Ј. Марын «Ја-зы давазиматы», «Әскәр көм-бәси», Кононовун «Кашино кәндиндә», «Бөјүк ағач» һе-кајаларини.

4. Сечмә гираэт.

М.—Ленин һаггында охулуғунуз һекајалардән эн чох хошу-на кәлән парчалары охујаг.

Шакирдлардән бири Веретенни-ковун «Володја Улјанов» китабын-дән 4-чү сәһифәдән ашағыдакы пар-чаны охујур:

—Мән көдәкбојлу, еиликүрәк-ли, азачыг гонуркөзлү ушагы чох ајдын тәсәввүрүмә кәтирирам; о, чәсарәтли, һүнәрли, чох дирибаш, тәмкили, шад вэ бә'зән чох кәскин, лакин кобудлуға кечмәјән, шухлуғ едән бир ушаг иди.

О, сәһбәтчилди, лакин һеч дә чә-рәнчи дејилди; о, диггәтчил, олдуг-ча ағыллы вэ слә һазырчаваб иди ки, һеч вахт һеч бир шәрантдә өзү-нү итирмәзди.

Башга бир шакирд Кононовун «Шуш чајы конарында» һекајәсин-дән бир парчаны охујур. «Илич ја-хынлашды, әввәлчә гара, сонра да ушаглара бахыб севинчлә деди:

—Өзүмүзә сүрүшмәк үчүн јер дузәлтсәк немә олар?

Сонра буну нечә етмәк лазым ол-дугуну көстәрди» (сәһ. 8-дән 11-ә гә-дәр).

Үчүнчү шакирд һәмин һекајәдән

бир парчаны (сәһ. 7) охујур: «Бирдән онун чијниндән тутуб И-чајыны көстәрди: «Орада — узагларда бир сүрү гу гушу үд-дү Күнәшин гүрүбунда онлар рәнки ахшам булуду кими чәд-рәнкә чалырды. Илич хејли му-онлара бахды... Сонра күнәш ар-хасында кизләнди, гу гушлар да артыг көрүнмәз олду».

Бу парчаны охулуғдан сонра мин шакирд мулаһизә јүрүдүр:

— Гу гушу өз көзәллији иди, санда нә һагда нсә көзәл тәс-јарадыр. В. Илич учан гу гу-рыны кәдәрлә сәјр едир. О, сүр-дә иди. Илич дүшүнүрдү ки, гу-лары азад јашајырлар. Инсанлар азад јашамалыдырлар. В. И. Ле-истәјирди ки, бизим өлкәмиз дә гу гушларынын дәстәси кими олсун.

5. Шакилләр үзрә мусаһибә.

Мүәллим шакирдләрә шәкилләр диггәтлә нәзәрдән кечирмәји лиф едир. В. Басовун «Ленин шенескоје кәндиләри арасында» «Ленин вэ Крупскаја Шушени кәндиндә» шәкилләрини көстәр-ди.

— Бу шәкилләр һансы һека-јалардан аиддир?

—«Шуш чајы конарында» һе-кајәсинә.

— А. Суровун «Ленин ушаг-ла Горкидә», В. Булакинин «В. Ленин ушаглар арасында», Н. Ј. ко-новун «В. И. Ленин Соколинкә шәкилләринә аид һансы һекајалар охумусуноз?

— Кононовун «Соколинкәдә ка бајрамы», Болч-Брујевичин «Тәб јолкасында», Ј. Марын «Горхулу јол» һекајәләрини охумуш.

А. Мироновун «В. И. Ленин 3-дә апрел 1917-чи илдә харичдә» сијаја гајыларкән Финландија мир јолу вағзалында», А. Лос-кинин «В. И. Ленин паровозда» шәкилләри һансы һекајәләрә аиддир.

— «Евә, Русијаја», «71 №-ли гатарын очагчысы» һекајәләринә аиддир.

— Ким һекајәдә тәсвир олған јери охујар?

— «В. Илич очагчынын јери» (сәһ. 59). «Онлар Белоостансијасынадәк белә кетдиләр.

Н. Кибрикин «Ленин
М. Соколовун «В. И.
1917-чи илдин октябр күн-
гизыл гвардиячылар
арасында», В. Серовун
Ленинин жанында»,
«Смолныда Октябр
М. Соколовун «В. И. Ле-
Н. Сосыјевин
Ленин Кашинда көнд елек-
тискијасынын ачылышында»
Шя-
шакллара анд некајаларда
арумуш парчалары даны-
огурулар.

Шакырлар «Ленин нече ин-
«В. Иличин характеринде
сөбөтлөр даһа чох хошунуза
суалларына чаваб тапмаг
верилер.

Шакырлар суаллара белә чаваб

Ленин көндилерин, фәһлә-
лихтијин үчүн чалышан са-
дирибан, гајгыкеш бир адам
О. ушаглары һәдсиз дәрәдә
ошларын гајгысына галырды.

Илич чәсарәтлин, дирибан вә
һәдсиз, һазырчаваб, сөһбәтчил
ил.

В. Илич «шаһмат», «крокет»,
«шакырлар вә гулдурлар» ојунлары-
н.

В. И. Ленинин севдији мусиги
«Бейнәлмиләл» маһ-
һәдсиз диләнилмәси.

Дәрсин јекунлашдырылмасы.

Дәрсин сонунда шакирдларин Ле-
нин һаггында өјрәндикларин мәлу-
матлар үмүмләшдирилир. Ша-
һматин гаршысында чанлы Ле-
нин образы дурмушду. В. И. Ле-
нин биринчи нөвбәдә өз јашыдла-
ры Дина, Сенја, Катја, Веранын
образы вә көрдүкдә ушаглар В.
Илич ади, хејирхаһ, садә, сәми-
мәли кими таныјырлар. Инги-
лаби мүбаризә мејданында онун
һәдсизлиги, дөзүмлү олмасы, тәва-
һүсү вә күмраһлыгы, ингила-
би һәдсиз кәләмәјинә, халгын хош-
һәдсиз алачагына инамы шакирдларә
Ленин образыны һәјәтдә, һәгигәт-
дә сәдү кими таныдыр.

В. И. Ленин һаггында некајаларин

тираәти бүтүн дәрс или боју кечирил-
мәлидир. Мүәллим Б. Бонч-Брује-
вичин «Бизим Илич», А. Кононовун
«Ленин һаггында некајалар» китаб-
ларындакы некајаларин шакирдла-
рин инкишафына вә јаш сәвијәси-
нә ујғун олараг I—II—III синифлар
үчүн групплашдырмалыдыр. Мүәл-
лим некајаларин мәзмуну илә та-
ныш олдугдан сонра I—II—III си-
нифларда бүтүн илләрдә Ленинин
образы илә алағәдар мүзакирә олу-
начаг әсәрларин ардычыллыгыны
мүәјјәләшдирмәлидир. Ингилаби
бајрамлара һазырлыг көрүләркән,
тарихи һадисәларин өјрәнәркән си-
ниф тираәти илә алағәдар синиф-
дәһарич тираәт дәрслариндә Ле-
нин һаггында некајаларин тираәти-
нә хусуси диггәт јәтирилмәлидир.

Мүәллим һәлә савад тәлими дөв-
рундә В. И. Ленин һаггында сөһ-
бәтләр кечирмәли, Ленин һаггында
китаблары охумалыдыр. Биринчи-
ләрлә Ленин һаггында китабларын
мүзакирасини кечирмәк мүәллим
үчүн, шүбһәсиз ки, чәтиндир. Буну
нәзәрә алараг мүәллим Иличин
ушаглыг илләринә вә ингилаби фәа-
лијјәтинә анд кичик некајаларин өзү
охумалы, ингилаби мүбаризәнин
кетдији шәраити шакирдларә изаһ
етмәлидир. III рүбдән етибарән мү-
әллим Ленинин ушаглара мәһәббә-
тинин ифадә едән Бонч-Брујевичин
«Мәктәб јолкасында», «Тәмиз бош-
габлар чәмијјәти», Кононовун «Со-
колникдә јолка», «Гара кресло»,
«Кома» некајаларинин мүстәгил
тираәтинин кечириб мүзакирә едә
биләр.

II синифдә Кононовун «Гырмызы
мејәләр», «Шуш чајы кәнарында»,
«Бөјүк арач» «Гәшәнк түлкү», Ј.
Пинјасовун «Ади тәкбармаглы
әлчәкләр», А. И. Улјанованын «Или-
чин ушаглыг вә мәктәб илләри»,
III синифдә исә «Кашино көндиндә»,
«Көрүш», «71 №-ли гатарын очаг-
чысы», «Горхулу јол», «Смолныда»,
«Көрпү үстүндә», «Евә, Русијаја»,
«Ијул ајында», «Разлиз көлү кәна-
рында», «Дүшмән күлләси», «Имә-
чилик», «Абидә», «Ленинин бүстү»
вә с. некајаларин мүзакирасини ке-
чирмәк олар.

I СИНИФДӘ ЧҮМЛӘ ҮЗЭРИНДӘ ИШ

А. РӘҢИМОВ

Азәрбајҗан ДЕТПЕИ-нин елми ишчиси

Чүмлә үнсирјәт сахламаға хидмәт едән башлыча нитг ваһидидир. Бунсуз данышанын вә јазанын фикринин баша дүшүлмәси, алашылмасы, гејри-мүмкүндүр. Чүнки нитг өзүнүн мәнтиги, салис, ајдын вә образлы ифадәсини грамматик вә услуби чәһәтдән дүзкүн тәртиб едилмиш чүмләләрдә тапыр. Она көрә дә ушагларын мәктәбә кәлдикләри күндән нитг инкишафынын башга сәһәләри кими чүмлә үзәриндә ишә дә диггәтлә јанашылмалыдыр. Төчрүбә көстәрир ки, ушагларын дүгәт еһтијатында мүәјјән гәдәр сөзләрин олмасына бахмајараг, дүзкүн чүмлә гура билмәдикләриндән өз арзу вә истәкләрини динләјичиләрә олдуғу кими чатдыра билмир вә нитгдә кобуд нөгсанлара јол верирләр. Нәтичәдә фикирләри тәһриф олунмагла алашылмазлыг әмәлә кәлр: мәсәлән, ушаглар «Мүәллимин сөвә тапшырыг вердијини билмәмишәм» әвәзинә «Мән билмәмишәм ки, мүәллим сөвә тапшырыг вериб», «О, нә данышыр, нә дә кедир» әвәзинә «О ја данышмыр, ја да кетмир» вә с. ким чүмләләр ишләдирләр.

Һәлә мәктәбә һазырлыг дөврүндә ушаглар нитгин ән бөјүк еләменти олан чүмлә илә таныш олур, ону суаллар әсасында кенишләндирирләр. Әлифба тәлими дөврүндә исә олар нитг ахынындан чүмләнни алып, ону сөзләрә ајырыр, тәркибиндә јени сәс олан сөзү чүмлә ичәрисиндә ишләдир, шәкилләр вә мүәллимин истигамәтвәричи јардымчы суаллары әсасында мүстәгил чүмләләр тәртиб етмәклә, садә һекајә гуруб данышырлар.

Сонралар бу сәһәдә иш даһа да кенишләндирилир. Шакирдләр мү-

әјјән гәдәр гираәт техникасына јәләндикидән сонра охудуғлары мәңгү үзәриндә мүшаһидә апарыр, чүмләнин бөјүк һәрфлә башланмасына нөгтә илә сәрһәдләnmәсини әјәшәкилдә көрүрләр. Шакирдләр интонасија вә ифадәлилик үзрә хәтмәләумат алырлар. Ана дили тәлими дөврүндә бу иш даһа да кенишләнир, шакирдләр даһа мүстәгил чалышмалар үзәриндә ишләмәк олурлар. Мәсәлән, мүәллим јаз тахтасында белә бир чалышма етәдиз: «Бизим синиф бөјүк вә ишәтәтәлидыр синифдә парта, стол, стул вә јазы тахтасы вар, пәнчәрәдә чәчәк, дибчәкләри гојмушуг дибчәкләри әлван чичәкләр ачыб нөвбәтчиләргәјданы көзләјирләр».

Шакирдләрә фәсиләнни көмәк илә һәр бир чүмләнни сәрһәдләтә мүәјјәнләшдирмәк тапшырылат. Шакирдләр чалышманы сәссиз олурур, мәнасыны алајырлар. Мүәјјән һиссәләрдә фикрин битдијини дәдәдир, интонасија вә фәсиләнни көмәк илә ону беш чүмләјә ајырырлар.

Мүәллим әләвә едир:

— Ушаглар, бу чалышмада нечә чүмлә вар? (беш).

— Нәдән билдиниз? (Һәр чүмлә битәндән сонра дајанырыг).

Мүәллим әләвә едир:

— Ушаглар, һәр бир чүмләдә мүәјјән фикир ифадә олунур. Чүмләнни сонунда һәмишә сәс алчалар. Фәсиләјә әмәл олунур. Чүмлә јазыда бөјүк һәрфлә башланыр вә сонунда нөгтә гојулур.

Мүәллимин тәләби илә шакирдләр һәмни чүмләләри дәфтерләринә яздырлар. Мүәллим хәбәр алып:

— Биринчи чүмләдә нәдән бә-

... (синфин бөжүк вэ ишыглы ...)

— Биринчи чүмлөдө нэдэн бәһс ... (синифдә парта, стол, стул ... тахтасынын олмасындан).

— Бу чүмлөдө нечә сөз вар? (јед ...)

— Биринчи чүмлөдө нэдэн бәһс ... (дәһчәрәдә чичәк дибчәклә ... олмасындан).

— Иккинчи чүмлөдө нэдэн бәһс ... (дибчәкләрдә элван чичәк ... олмасындан).

— Бәс бешинчи чүмлөдә нэдэн ... (нөвбәтчиләрин гәјдә ... олмасындан).

Бу просесиндә белә мүсаһибә ... инкишафы бахымындан ... јетлидир. Мүсаһибәдә иш ... шакирдләр һәлә мүәл ... суалларына әл галдырма ...

кәләчәјик	јагыр
бешдә	чох
киноја	пајызда
сәәт	јагыш

Шакирдләр һәр сүтундакы сөз ... бир чүмлә тәртиб едир, чүм ... һәрфини бөјүк јазмагла ... көчүрүр вэ сонунда ... шакирдләр. Бу просесдә шакирд ... сүтундакы сөзләрдән бири ... илә нечә узлашмасына ... јетирир, чүмлөдә сөзләрин ... мүәјјәнләшдирир

трактор	китабы
шакирд	јери
чобан	сүрүнү
нөвбәтчиләр	палтар
ана	синфи

Шакирдләр «Трактор јери шумла ... «Шакирд китабы охујур», «Чо ... сүрүнү отарыр», «Нөвбәтчиләр ... тәмизләјирләр», «Ана палтар ... чүмләләрини гурурлар. Он ... бу саһадә мүәјјән вәрдишләре ... сонра иш бир гәдәр

Һасән	нәгмә
колхоз	оху
чобан	ушаглар
баш	бағча

Шакирдләр карточкалары алыб ... Мүәллим әләвә едир: ... һәр сүтундакы сөзләр-

мыш өз чаваблары һаггында дүшү ... нүр, нитгини нечә, гурачагларыны ... мүәјјәнләшдирир, низама салыр, ... сонра өз тәәссуратыны, мүлаһизә ... сини ајдын бир формада вермајә ча ... лышырлар. Белә мүсаһибәләр ша ... кирдләрин мөнтиги тәфәккүрүнү ... инкишаф етдирмәклә, дәрсә марағы ... ны артырыр, фәаллығыны јүксәл ... дир. Бу иши дәрсликдәки нағыл, ... һекајә, ше'р вэ шәкилләр, һәмчинин ... экскурсиялар, әшја дәрсләри, мү ... шаһидәләри вэ с. әсасында апармаг ... олар.

Тә'лим просесиндә чалышмала ... рын чәтинлик дәрәчәси тәдричән ар ... тырылдыгда шакирдләр онларын ... ағырлык дәрәчәсини о гәдәр һисс ... етмир вэ ишин өһдәсиндән асанлыг ... ла кәлирләр: мәсәлән, мүәллим ша ... кирдләре сөзләри тәгдим едир:

саһилиндә	һәјәтдә
кечиртдим	ушаглар
дөһиз	шән
јајы	ојнајырлар
мән	

вә нәһәјәт, чүмлә гурмаг үзрә мәшг ... едирләр.

І синифдә бу ишин башга вари ... антындан да истифадә етмәк олар. ... Ола биләр ки, мүәллим јазы тах ... тасында һәр сүтунда әләгәләнди ... римәси мүмкүн олмајан сөзләр ... версин, һәр сүтундан мүвафиг кә ... лән бир сөз көтүрмәклә чүмлә гур ... мағы тәләб етсин:

отарыр
тәмизләјирләр
тинир
охујур
шумлајыр

дә мүрәккәбләшир. Бу мәгсәдлә һәр ... шакирд үчүн бир карточка һазырла ... ныр. Карточка үч-дөрд сүтуна ајры ... лыр. Һәр сүтунда шәкилчисиз бир ... нечә сөз дағыныг, јазылыб шакирд ... ләре тагдим олунур:

Зәрифә	магаза
ана	Азәр
мәһрибан	китаб
чох	ал

дән ујғун кәләнләринин арасында ... мүвафиг әләгә јарадыб чүмлә дү ... зәлдин вә дәфтәринизә јазын.

Шакирдләр айры-айры сүтунлардагы сөzlәри бир дә нәзәрдән кечирир, фикирләшир вә тапшырыгы ашагыдагы кими ичра едирләр: «Һәсән колхозун баш чобаныдыр», «Ушаглар багчада нәгмә охујурлар», «Зәрифәнин анасы чох мөһрибандыр», «Азәр мағазадан китаб алды».

I синуифдә мөәллим шакирдләрин чүмлә гурма вәрдишләрини икишаф етдирмәк үчүн мөхтәлиф вәситәләрдән истифада етмөлидир. Бу вәситәләрдән ән сәмәрәлиси шәкил үзәриндә ишдир. Шакирдләр шәклә бахаркән онларда әшјанын өзү, һәрәкәти вә ја пәчәлији һаггында тәсәввүр јараныр. Бу тәсәввүрләри сөzlә, чүмлә илә ифада етмәк даһа асан олур. Бөјүк рус педагогу К. Д. Ушински јазыр: «Әкәр сиз бир сөз топармаг чәтин олан бир синуфа дахил олурсурузса, шәкил көстәрмәја башлајын, синуиф дилә кәләчәк, ән вәчиб чәһәти дә будур ки, онлар сәрбәст вә чәтинлик чәкмәдән дилләнчәкләр...

Тәлим әјани кечилдикдә, мөәллим шакирдләрин нитгини формалашмасы, просесиндә иштирак еди, о, бу просеса истигамәт верир, јенә дә һәмни иши шәкилләр көрүр» (К. Д. Ушински. Избранные педагогические сочинения. Учпедгиз, 1939, сәһ. 157).

Бу мәсәдлә мөәллим дивардан шәкилләр асыр вә шакирдләрин диггәтини шәкилләрә јөнәлдәрәк һәрәсинә анд бир чүмлә јазмагы тапшырыр. Шакирдләрин чүмлә гурмаг вәрдишнини икишафында серија шәкилләрдән истифада хүсуен әһәмијјәт кәсб едир. Дәрсликдә бунун үчүн никан чохдур: мәсәлән, 252 нөмрәли чалышмада шәкилләрин алтында истифада едилмәк үчүн ушаглар, Вагиф, Елчин, Елшад, јелләнчәк, тир, мишар, мисмар, јелләнирләр, кәсирләр, кәндир, гајырылар вә кәтирирләр сөzlәри јазылмышдыр. Мөәллим шакирдләрә белә бир тапшырыг верир:

— Шәкилләрә диггәтлә бахын. Верилмиш сөzlәрдән истифада едәрәк чүмләләр дүзәлдиб дәфтеринизә јазын.

Шакирдләр ушагларын көрдүкәри ишләри, онларын истифада едикләри әшјалары нәзәрдән кечирир, ләкин тапшырыгы мөстәгилрә едә билмирләр. Мөәллим гарышыр:

— Биринчи шәкилдә нә көрүрүз? (Дөрд оғлан, ики гыз).

— Оғланлар нә едирләр? (Ики тир кәтирир. Бир тир мишарлајыр. О, бири исә гују газыр).

— Бәс гызлар нә едирләр? (Гызларын әлләриндә кәндир вар).

— Икинчи шәкилдә нә көрүрүз? (Бир оғлан нәрдивана чыхып тир мишарлајыр. Бир исә нәрдиваны тутуб).

— Бәс о бири оғлан вә гызлар нә едирләр? (О бири оғлан тирин дүзкүн вурулмасыны көзләјыр. Гызлар кәндир кәтирмишләр).

— Бәс үчүнчү шәкилдә? (Ушаглар јелләнчәкдә јелләнирләр).

Мүсәһһабдан сонра ушаглар тапшырыгы белә ичра едирләр: «Ушаглар јелләнчәк гајырмаг истәјир. Вагиф Елчин тир кәтирир. О тир мишарла кәсирләр. Вагиф гују газыр. Гызлар да кәндир кәтирирләр. Елчин нәрдиваны тутуб Вагиф нәрдивана чыхып тир мишарлајыр. Елшад тирин дүзкүн вурулмасыны јохлајыр. Ушаглар јелләнчәкдә јелләнирләр».

Беләликлә, шакирдләр шәкилләр үзәриндә мүнәһидә апарыр, бу шәкилдә һадисәнин тәсвир олунушу һиссәни «охујур» шүурунда чәләндире, тәһлил едир, ләзимишләри көтүрүр, онларын узлашмасына фикир верир, һәр шәклә бир нечә чүмлә гуруб јазыра. Мөәллим шакирдләрә «Машын шыл кәнд јолу илә кедирди», «Зәрифә базардан ширин алма алды», «Акиф кичик бачысыны чағырды», «Бирдән кур јағыш јағды», «Сәкүләк әсир» вә с. чүмләләрини кәтирир вә ким? нә? суалына чаваб сөzlәрин алтында бир, нечә сөз суалына чаваб олан сөzlәрин алтында ики хәтт чәкәрәк јазыларыны тапшырыр. Шакирдләр чүмләдә ким? нә? вә нечә? суалларга чаваб олан сөzlәри тапдыгдан сонра мөәллим ишини диқәс формасына

...и ышарыдагы чалышманы
...тактасында жазыр.

...Шакирдлер...

...Анар...

...Анар...

...ишараларын өзөзүнө һәрә-
...сөз артырыб чүмлө-
...тактамагы тапшырыр.

...ишаралар тапшырыгы «Ушаг-
...ишаралар», «Фарида кәлди»
...ишаралары» шөклində ич-

...ишаралар.

...ишаралар сорушур:

— Шакирдлер һаггында нә дежилр?
...ишаралар).

— Фарида һаггында нә дежилр?
...ишаралар).

— Әс һаггында нә дежилр?
...ишаралар).

— Бу сөзалер һансы суала чаваб
...ишаралар (Нә етди?).

...ишаралар мұаллим жазы тахтасында
...ишаралар сәтрә Мәләһәт, мұаллим,
...ишаралар кичи сәтрә машыны, чи-

...ишаралар жазы; үчүнчү сәтрә исә сү-
...ишаралар жазы. дәрир сөзаларини жазыр.

...ишаралар биринчи сәтрдән Мәләһәт
...ишаралар сәтрдән ујғун кәлән сө-

...ишаралар тапшырыр. Ша-
...ишаралар дәрир сөзүнү сечирлар.

...ишаралар «Мәләһәт дәрир» чүмләси алдыгдан
...ишаралар мұаллим нәји? суалыны верир

...ишаралар сәтрдән аид олдуғу сөзү
...ишаралар Шакирдлер чичәкләри сө-

...ишаралар беләликлә, «Мә-
...ишаралар чичәкләри дәрир» чүмләси

...ишаралар Шакирдлер чүмләни мұ-
...ишаралар лектәси илә жазырлар. Ша-

...ишаралар галан чүмләләр үзәриндә
...ишаралар ишә мұстәгил давам етди-

...ишаралар. Мәләһәт, мұаллим жазы тахтасына
...ишаралар (кимә?) (нә?) алды? Сөзини

...ишаралар (кимә?) (нә?) охуду? Анар (кимә?)
...ишаралар багышлады? вә с. чүмләләр

...ишаралар вә буларын алтында исти-
...ишаралар алуымаг үчүн гардашына, ки-

гы тапшырыр. Шакирдлер чәтин-
лик чәкирләр.

Мұаллим дејир: — Ушаглар, әв-
вәл нә? сонра исә кимә? суалына
чаваб олан сөзаларни тапыб чүмлө-
ләри тамамламаг лазымдыр.

Шакирдлер јенә чәтинлик чәк-
дикдә мұаллим суал верир:

— Камил нә алды? (Топ).

— Камил кимә топ алды? (Гар-
дашына).

Бундан сонра шакирдлер тапшы-
рыгы ичра едирләр.

Беләликлә, мұаллим шакирдләри
даһа мұстәгил чалышмалар үзәрин-
дә ишләдир. Онлар мұаллимни рәф-
бәрлији алтында әшјанын адыны,
нечәлијини, һәрәкәтини билдирән
сөзалар вә буларын (ким? нә? ки-
мин? нәјин? кимә? нәјә? кими? нә-
ји? кимдә? нәдә? кимдән? нәдән?
нечә? нә едир? вә с.) суаллары илә
терминсиз таныш олур, чүмләнин
әсас үзләринә суал гојмагы бача-
рыр вә сөзалар арасындагы әлагәни
практики јолла мәнимсәјирләр. Он-
лар суалларын көмәји илә өјрәнир-
ләр ки, чүмләдән кимни вә нәјин
һаггында исә мұәјјән фикир ифадә
олунур, нә исә дејилир, ајдынлаш-
дырылыр. Чүмлә мәтидән нөгтә илә
сәрһәдләнир вә бөјүк һәрфлә баш-
ланыр. Чүмләдеки сөзаларин бири
дикәри илә мә'нача бағлы олур вә
һәрәси мұәјјән бир суала чаваб ве-
рир.

Бундан сонра мұаллим шакирд-
ләри сонунда нөгтә, суал вә ишә
ишарәси гојулан чүмләләр үзәриндә
ишләдир. Мә'лумдур ки, I сенифдә
шакирдлер өз ишләриндә һәм нөг-
ли, һәм суал, һәм дә ишә чүмләлә-
рини ишләдир, ләкин бу һагда мә'-
луматы дәрс илинин сонунда прак-
тик јолла алырлар. Онлар суал вә
ишә чүмләләрини дејилишиндә ин-
тонасијаја чидди риајәт едә бил-
мир, суал чүмләсиндә суал билди-
рән сөзүн үзәринә мәнтиги вурғу
салмагы вә чүмләнин сонундагы һе-
чада сәс тонуну авазландырмагы ба-
чармырлар. Она көрә дә мұаллим
жазы тахтасына диалоглу кичик бир
мәти јазараг интонасијаны көзлә-
мәклә охујур вә суал чүмләләриндә
үзәринә мәнтиги вурғу дүшән сөз-
ләрин алтындан хәтт чәкир. Бу про-

сөздә шакирдләр дә мәтнә сәссиз охујур, интонасияны көзләмәк үзрә мәшг едирләр.

Шакирдләрдә диалоглу мәтнләр

Нә алырсан

Карандашы кимә алырсан

Гардашының нечә яшы бар

Шакирдләрә мурачнәтлә:

—Ушаглар, гарышыг јазылмыш чүмләләри интонасияны көзләмәк-лә охујун, онлары суал-чаваб шәклиндә јазын вә суал билдирән чүмләләрин сонунда суал ишарәси гојун.

Нәгли вә суал чүмләләри һаггында бир гәдәр мәшг етдикдән сонра мұәллим јазы тахтасына «Севинч мәктәбә кедир». «Һичран ушагларла һәјәтдә ојнајыр». «Фатма һара кедир?» «Јарышда ким галиб кәлди?». «Биз галиб кәлдик!» вә с. чүмләләр јазыр вә шакирдләрә охудар, бир вә икинчи чүмләләрин ади интонасия тәләб етдијини, үч вә дөрдүнчү чүмләләрдә суал билдирән сөзләрин үзәринә мәнтиги вурғу салындығыны, һәмин чүмләләрин сонундакы сөзләрин ахырынчы һечаларында сәс тонунун учадан дејилдијини, бешинчи чүмләнин исә емоционал ијјәтләрлә верилдијини, хусуси һисс вә һәјәчанла дејилдијини вә һәмин чүмләләрин сонунда нидә ишарәси гојулдуғуну ајдынлашдыыр.

Дәреликдә шакирдләрлә нитг инкишафы илә әләгәдар иш апармаг үчүн рәнкарәнк чалышмалар верилмишдир. Онлар бу чалышмалар әсасында нәгли чүмләләри суал, суал

әсасында белә бир тәсаввур јаралыгдан сонра мұәллим онларын мәгәтнини гаршы-гаршыја јазылмыш чүмләләрә јөнәлдир.

Карандаш алырам

Карандашы гардашыма алырам.

Гардашының доггуз јашы бар.

чүмләләрини исә нәгли чүмләләрә чевирмәк үзрә мәшг едирләр.

Мұәллим шакирдләрә мұәллим мәтнләр вериб чүмләләр дә сөсирир: мәсәлән, ушагларын дигәтә «Түлкү вә дурна» мәтнинә јөнәткәчкә әввал түлкүјә, сонра исә дурнаја аид чүмләләри мәнтиги ардычлыгла сечиб дәфтәрләринә јазы тапшыыр. Онлар мәтнә бир дәфә сәссиз охумагла тапшыра јеринә јетирирләр. Ишин сонунда мұәллим һәр чүмләдә нәјин һаггында данышылмасы вә ишарә бәһс олунмасы үзрә суал-чаваб апарыр.

Бүтүн буларла јанашы, мұәллим синфә шакирдләрин истираһәткә күндәлик һәјәтдә гаршылашдырған һадисәләрә, ојунларына, ехсансияда сејр етдикләри мәнзәрәлә вә үмумијјәтлә, мұәјјән иш процесини тәсвиринә аид мұсаһибә тәшкил етмәли, чүмләләр гурма малы вә онлара дилимизин бир сәһануларынны практик јолла мәнзәрә сәтмәлидир. Белә ишләр I синф шакирдләриндә чүмлә гурма мәдәни диншләри ашыламагла, рабита нитгин инкишафы үчүн дә әсаслар бир.

ШАКИРДЛӘРИН НИТГИНДӘ ФОНЕТИК

ДИАЛЕКТИЗМЛӘР ҺАГГЫНДА

Ҳ. МИРЗӘЈЕВ

Бакы шәһәри МТИ-нин методисти

Әдәби дилә ијјәләnmәк үчүн онун мұәјјән едилмиш вәһид нормаларына (лексик, грамматик, үслуб, орфография вә орфоепија) дүзкүн риаяјет етмәк ләзимдыр. Һәр бир шәхсин өз нитгиндә бу нормалара

әмәл етмәси, нитгин мәдәни оласына сәј кәстәрмәси сон дәрәҗә вәҗибдир. Јерли шивә шәрәнтә әдәби дилин нормаларынның бу ја дикәр дәрәҗәдә позулмасы бу вәзифәнин јеринә јетирилмәси

29

һәтдән зәрәр кәтирир. Галын саитләр јеринә инча саитләр, инча саитләр јеринә галын саитләр ишләнир. Белә саит әвәзләнемәси шивәләримизин чохунда аар. Одур ки, белә фактларла тамасда олан мүәллимләр даһа еһтијатлы һәрәкәт етмәлидирләр.

Ләнкәран рајону мәктәбләриндә апарылан мүшаһидәләр заманы мә'лум олду ки, шакирдләр даһа чох «а» илә дејилән бир сыра сөzlәри «ә» илә гәјчи (гајчы), әнчах (анчаг), гејси (гајсы), гәјиш (гајыш), гәлин (галын), халчә (халча), ајаг (ајаг), бунун әксинә олараг «ә» илә дејилән сөzlәри «а» илә дүшман (дүшмән), бибар (бибәр), махсус (махсус), кавар (кәвар) вә с. кими тәләффүз едир вә јазырлар.

Әдәби дилдә «ы» саити илә дејилән вә јазылан сөzlәрдә «и» сәсинин ишләнемәси дә шивә тәсирин олуб дилимизин мөһкәм аһәнкинә хәлал кәтирир: јашыл (фашыл), пичаг (бычаг), јухари (јухары), гапи (гапы), сари (сары), аји (аји) вә с. Бу факт Ләнкәран шивәләри үчүн характерикдир. Одур ки, мүәллимләр «ы» саитинин өз јериндә ишләнемәсинә нәинки шакирдләрин, һәтта јашлыларын да ријәт етмәсинә сәј кәстәрмәлидирләр.

Унутмаг олмаз ки, сәһв тәләффүз етмәк јазыја да кечәрәк даһа чидди нараһатлыг доғуруп. Шивәләрин шәрг группларында инча саитләрин күчлү олмасы онларын һеч дә галын саитләрин јериндә ишләнемәсинә кәтириб чыхармамадыр. Чүнки саитләрдән бири ди¬кәринин функцијасыны мәнimsәдикдә әдәби дилин нормалары позулур.

Ләнкәран рајонунун Вилвәзи, Берявул, Осакучә вә һавзава кәнд мәктәбләриндә мүәллимләрин дәрсләриндә апардығымыз мүшаһидәләр заманы ајдын олду ки, шакирдләр ән чох ашагыдакы шивә сәһаләринә јол верирләр:

а) Бәзи сөzlәрдә «ү» саити әвәзинә «и» саити тәләффүз олунур: доли (долу), гури (гуру), горхи

(горху), Гули (Гулу), ули (улу), гузи (гузу), охи (оху), јухи (јуту), турши (туршу), гоји (гују) вә с.

б) Бәзи сөzlәрдә «ү» саити әвәзинә «ы» ишләнир: ымум (үмум), былбыл (бүлбүл), чымә (чүмә), зымрут (зүмруд), сынни (сүнн), дыләш (күләш) вә с.

в) «ү» саитинин «е» илә әвәзләнемәси кениш јайылмыш фонетик дисәдир. Бу һалисә јалныз иккән зүн биринчи һечасында вә кәдә заман шәкилчиләриндә (ер-еј, еј-еј) мүшаһидә едилир: оғур (огур), ејгүн (ујгүн), олер (олер), вурер (вурур), горијер (горујер), гуреј (гурур), вуреј (вурур), сору (сорушур), горхеј (горхур) вә с.

г) Тәсирлик һал шәкилчиси тәчә «и» илә тәләффүз едилир: јоли, гошуни, сабуни, суји, боји, горхиси вә с.

Мүәллим бу чүр шивә хүсусијәтләринин гаршысыны алмак сөzlәрин әдәби тәләффүзүнү шивә тәләффүзү илә мүгајисәли шивәлә шакирдләрә баша салмады.

Мүшаһидәләр, јазы ишләрин тәсһини вә мәктәб тәчрүбәси мәтәрир ки, диалект шәраитиндә шакирдләрин јазыда бурахдылар орфографик сәһвләрин тәхмин 30—35 фаизи саитләрлә әлгәдардыр. Шакирдләр, саитләри бир чохуну әдәби дилдәки фәргли тәләффүз едирләр. Олар саитләрин јазылышы илә әлгәдар олараг, әсасән, ашагыдакы сәһвләрә јол верирләр:

Һәм сөзүн әввәлиндә, һәм сөзүн арасында, һәм сөзүн соңунда саитләри әвәзләнемәси:

1) Сөз әввәлиндә: тиш (дүш), түш (дүш), диш (түш), Гаси (Гасым), гапи (гапы), гом (һум), галмаг (галмаг), гыз (һыз) вә с.

2) Сөзүн ортасында «л» саити «н» илә әвәз олунур: дондурма (долдурма), јондурмаг (јолдурмаг) вә с. Бәзи сөzlәрдә «в» саити «ј» илә әвәзләнир: бәневшә (бәневшә), һөјсәлә (һөвсәлә) вә с.

3. Сөзгә сонунда «г» самитини
 сөзгә: балыг (балыг), ас-
 маг (алмаг), халар (алар), сатмаг
 (алар), дараг (дараг) вә с. Бу
 сөзгәдә самитләрн сөз со-
 нунда тәләффүзүнүн шивә хусуси-
 ятына я орфоэпик тәләффүздән
 кәлмәси аҗрымалыдыр.
 4. Сөзгә орфоэпик деҗилиши
 сөзгә рәван едиб, үрәҗәтәтән
 сөзгә, онун эмоционал-
 лары вә тәсир күчүнү гатга
 халда, шивә тәләффүзү
 сөзгә кәмиҗәт сәрһәдди-
 нәдир. онун көзәл кеҗфиҗәтинә
 сөзгә кәтир. Оя көрә дә әдәби
 сөзгә там саһиб олмаг үчүн
 сөзгәләрн өҗрәнмәк вачибдир:

1. Проф. Ә. М. Дәмирчизадә,
 сөзгәләр дилини орфоэпиҗасы-
 ны, Бақы, 1969;

2. Академик М. Ш. Ширәлиҗев,
 сөзгәләр дили орфоэпиҗасынын
 Бақы, 1970.

5. Сөзгәләр кәстәрир ки, ша-
 кирдләр нитгиндә диггәтн чәлб
 сөзгәләрдән бири дә самит
 сөзгә вә онларын җердәҗишмәси-
 нә:

1. Сөзгә башланан бир сыра
 сөзгә әввәлине «һ» самити
 сөзгә: һәсанд (асан), һәл-
 ләт (һәләттә), һинди (инди), һа-
 ләт (һәл) вә с.

2. Сөзгәләрн ортасына самит ар-
 маҗ: саһат (саат), маһаш
 (һаһаш), чамаһат (чамаат), дөҗүш-
 (дөҗүшә) вә с.

3. Сөзгәләрн сөзләрдә самитләрн
 сөзгә (метатеза) нәтичә-
 сөзгә баш верән фонетик сәһаләр:
 сөзгә (сәһрә), күлфәт (күфләт),
 сөзгә (һартал), үскүк (үксү) вә с.

4. Диссимилҗасиҗа һадисәси нә-
 тичәсидә баш верән хусусиҗәтләр
 сөзгә (зәһәндләр), җерри (җер-
 рар (парлар), һазырыг
 (аззыг), аззыг (азлыг), диззик
 (теззә), теззә (тездән), гыззыр-
 (кедир), кедилләр (кедир-
 ләр), төкүлләр (төкүрләр), кәсил-
 (һәһәләр), гаммаз (һаһмаз),
 (сәһмәз), галхоччи (һол-
 хоччи) вә с.

д) диссимилҗасиҗа һадисәси нә-
 тичәсиндә баш верән хусусиҗәтләр:
 зәрәл (зәрәр), әнчил (әнчир), гә-
 рал (гәрар), фантал (фантаһ) вә с.

Бу чүр фонетик шивә сәһв-
 ләринин гаршысыны алмаг үчүн
 мұәллим, илк һөвбәдә онлары до-
 гуран сәбәбләрн изаһ етмәлидир.
 Бу типдән олан сәһвләр филоложн
 елмләр һамидәзи Ә. Әфәндизадә-
 нин деҗиҗи кими, әсасән, тәләффүз-
 лә әлағәдәр баш верән сәһвләрдир.
 Мәһз буна көрә дә мұәллим белә
 сәһвләрн гаршысыны аларкан
 стандарт бир үсүлдән деҗил, һәр
 сәһвин өзүнә мұвафиғ үсүлдән ис-
 тифадә етмәлидир. Бунун үчүн
 мұәллим самитләрн орфографиҗа-
 сынын, онларын әдәби тәләффүзү-
 нүн диалект тәләффүзү илә мұҗа-
 җисәли шәкилдә тәдрисинә чидли
 фикир вермәлидир.

Мәлүмдур ки, шакирдләр савад
 тәлими дөврүндән мәһрәч ети-
 бары илә җахын олан б-п, в-ф,
 д-т, з-с, к-к, ч-ч, г-х вә с. кими
 самитләрн деҗилиши вә орфогра-
 фиҗасы арасындакы фәрглә таныш
 олулар. Савад тәлими дөврүндә
 шакирдләрә һәм дүзкүн гираәт
 вәрдишләрн ашыламаг, һәм дә әдә-
 би диллә шивәнин фәргли фонетик
 хусусиҗәтләрн мұҗаҗисәли шә-
 килдә мәһимсәтмәк үчүн самитлә-
 рн саһтләрлә битишик шәһнадә
 һечаларла охутдурмаға алышдыр-
 маг ән җахшы васитәдир (һәл-
 ләт, сат-маг, һә-һөв-шә, һөв-сә-
 лә вә с.).

Фонетик шивә сәһвләринин ара-
 дан галдырылмасы үчүн әсасән
 ашағыдакы җоллардән истифадә
 едләмәлидир:

1. Шакирдләрн көрмә вә ешит-
 мә габилиҗәтләрнни һикишаф ет-
 дирмәк.

2. Дүзкүн җазы вә тәләффүз нү-
 мунәләрнни вермәк.

3. Фонетик-орфографик вә фонет-
 тик-орфоэпик тәһлиләрдән исти-
 фадә етмәк.

4. Орфографик вә орфоэпик чәд-
 вәлләрдән истифадә етмәк.

5. Техники васитәләрдән исти-
 фадә етмәк вә с.

ИБТИДАИ СИННІФЛƏРДƏ КƏНД ТƏСƏРРҮФАТЫ ҮЗРƏ ТƏЧРҮБƏЧИЛИК ИШЛƏРИ

И. МАЈЫЛОВ

Азәрбајжан ДЕТПЕН-нин баш елми ишчиси

Мəктəплəримиздə апарылан тə-
лим-тəрбијə ишинин əсас мəгсəди
шакирдлəри нəјатə, халг тəсəррүфа-
тынын мұхтəлиф сəһəлəриндə ишлə-
мəк үчүн мəһсулдар əмəјə нəзырла-
магдыр. Ибтидаи синнiфлəр шакирд-
лəрə дүзкүн јазмагы, охумагы өј-
рəтмəклə јанашы, онлары сəнəјə вə
кəнд тəсəррүфаты истəһсалатынын
елми əсаслары илə таныш етмəли,
онлара кəлəчəк əмəк фəалијјəтин-
дə лəзым олачəг əмəк бачарыг вə
вəрдишлəри дə ашылаамалыдыр.

Кəнч нəсли нəјатə нəзырламаг
иши бир нечə ил əрзиндə давам едэн
просесдир. Кəнд рајону мəктəплəри
үчүн — белə истəһсалат əһтəси
тарлалар, нəјвандарлыг фермалары,
јерли сəнəјə мұəссисəлəри; шəһэр
мəктəплəри үчүн исə парклар, баг-
лар вə диқар истəһсалат объектлəри-
дир. Шакирдлəр мəһз бу объектлəр-
дə конкрет мəһсулдар əмəјə чəлб
едилмəлидирлəр.

Бу күнүн вə сабаһын сəнəјесиндə,
кəнд тəсəррүфатында мұвəффəғиј-
јəтлə ишлəмəк үчүн нəр бир мəк-
тəбли өз билијини дурмадан кениш-
лəндирмəли вə зəнкинлəшдирмəли-
дир. Биликлəрин зəнкинлəшдирил-
мəси вə тəкмиллəшдирилмəси үчүн
ən сəмərəли јоллардан бири исə
тəчрүбəчилик ишидир. Мəктəбин
чанлы кушəсиндə, мұвəфиг кабинет-
лəриндə, тəдрис-тəчрүбə сəһəсиндə,
паркларда, багларда, иш просесин-
дə ушаглары фикирлəшмəјə вə ча-
вəб ахтарыб тапмаға мəчбур едэн
күлли мигдарда суаллар гаршыја
чыгыр.

Чохчəһəтли тəмринлəр вə мұхтə-
лиф тапшырыгларынын ичрасы просе-
синдə ушаглар тəбиəт нəдисəлəри-
нин маһијјəтини практикда дəрк
едир, бу нəдисəлəр арасындакы
гаршылыглы əлагəни кəрүр. фəкт
вə ганунаујғунлуглары өјрəнирлəр.
Тəчрүбəчилик үзрə тапшырыглары
синнiфдэн-синнiфə мұрəккəблəшдир-

мəк вə онларын ичрасында мəри-
зəнфлəтмəмəк шəрти илə шакирд-
лə нəјатда өз јерлəрини мұəјјəт-
дирмəлəринə јахындан кəмəк
тəрилмəлидир. Сон иллəрдə апа-
лан мұшаһидəлəр вə јухары синнi-
шакирдлəри илə сəһбəтлəрдə
лум олур ки, тəчрүбəчилик сəһ-
дə онларын билик вə бачарыг-
нын сəвијјəsi чох ашагыдыр.
нун башлыча сəбəблəриндəи бə-
мəһз ибтидаи синнiфлəрдə шакир-
лəрини тəчрүбəчилик ишинə
мынча чəлб едилмəмəлəридир.

Ибтидаи синнiфлəрə мəхсүс
тəлими програмынын изаһат
гиндə јазылыр ки, кəнд тəсə-
фаты əмəји дəрслəри мəктəплəр-
тəрəвəз вə чичəк—декоратив бə-
лəрини бечəрилмəsi үзрə иш-
јаш вə билик сəвијјəлəринə
шəкилдə таныш едир. Бу таныш-
заманы мұтлəг тəчрүбəчилик
апарылмалыдыр. Програма
тəсəррүфаты əмəјинə I синнiф-
саат, II синнiфдə 14 саат, III синнi-
дə 16 саат верилир вə тəчрүбə-
ишинин конкрет мəзмуну кəстə-
лир.

Програмын нəмин сəһəsi
тəлəб нечə јеринə јетирилир?
шаһидəлəр кəстəрир ки, бə'зи
тəблəрдə тəчрүбəчилик иши нə-
рылмыр, бə'зи мəктəплəрдə исə
гəлəлəр методики мəһəтдэн дү-
гурулмур. Тəчрүбəчилик иш-
тəлим-тəрбијəви вə тəсəррүфаты
мијјəти шакирдлəрə баша с-
мыр. Ушаглар тəчрүбəчилик
јышыны билмир, онун маһијјə-
садə формада олса да, изаһ е-
дə чəтинлик чəкирлəр. Нəтичə-
ларда мұвəфиг бачарыг вə вəр-
лəр формалашмыр.

Характерик чəһəт будур ки,
рүбəчилик вə онун методикəsi
əлагəдар синнiф мұəллимлəрини
тəсəввүрлəри дə зəнфдир. Бə'зи
əллимлəр мəктəбдə тəчрүбə-
үзрə ишин апарылмасы үчүн

мәктәп сыйнамасыннан шикајәтлә-
нәр. Балбуки истәр шәһәр, ис-
тәр дә кәнд мәктәпләриндә тәч-
рүбәчи үчүн кениш имканлар
бар. Шәһәр мәктәпләриндә бу
синиф отагы пәнчәрәләриндә,
дәһшәтдә, чанлы кушәдә, бота-
да, сәһәттиндә, мәктәбјаны сәһә-
дә, дәрәк дәрәк, кәнд мәктәпләрин-
дә, кәнд мәктәпләриндә тәдрис-тәчрүбә сәһә-
дә, истәрмаг олар.

Мәктәп синифләрдә тәчрүбәчи-
ләрдә алағадар ишләр мөһкәм ја-
наларса, кичик јашлардан башла-
п, ушаклар биткичилик үзрә
мәктәпчилигә чәлб олунарларса,
бу синиф фәалијјәтинә 1 синифдәчә
јарадыларса, јухары синиф-
ләрдә кәнд сәһәдә биллик вә бача-
лар сүрәтлә никишаф едәр вә
јарадылар. Бүтүн булары нәзәр-
дә, истәр биз, гыса да олса, ајры-
п, синифләрдә тәчрүбәчилик иш-
ләрдә, синиф вә апарылмасы мето-
дларда анд нумунәләр вермәји
мәктәпләрдә практик көмәк көс-
тәрәк, әрүри һесаб едирик.

Мәктәп синиф шакирдләри тәч-
рүбәчи алағадар бәзи мүнһүм
ишләрдә билмәли вә онула бағ-
да, алағадар бачарыгларә јијәлән-
дир. Мәсәлән, тәчрүбәчилик
ишләрдә (мәсәд вә вәзифәләри),
тәчрүбә мөвзусу вә көрүләчәк ишлә-
рдә, алағашдырылмасы, тәчрүбә
ишләрдә биткиләр (ја да ләклә-
рә, ишләрин һәр бирини вәзифәси,
ишләрдә јазылмасы, феноложии вә
ишләрдә мүнһәдәләр, күндә-
ләр, алағадар формасы вә апарылмасы,
ишләрдә јекунлашдырылмасы, нә-
рәк ишләрдә чыгарылмасы вә с. Булар-
да һәр биринә гысача нәзәр салаг.

Тәчрүбәчилик алағашыш. Тәчрү-
бәчи мәнәдә көтүрүлдүкдә ич-
тәһәссуһ практикадыр. Онун мәсәди
ишләрдә әләми дәјишдирмәк, объек-
тларда әләми сирләри өјрәнмәк вә
ишләрдә хејр верәмәк истигамәтә
ишләрдә. Идејалар, дүзкүн фи-
зиология вә гијмәтли нәтичәләр тәч-
рүбәчи ишләрдә кәлпир. Јени идеја-
лар, синифләрдә тәчрүбәдә сынагдан
јарадылар. Бу вә ја дикәр һадисә-
ләрдә, әләмдә әлверишли шәраитдә
ишләрдә үчүн мүнһәг елми экспе-
римент, тәчрүбә гојулур. Тәчрүбә-

чи (экспериментатор) һадисәләрин
кәдиринә фәал гарышыр, ја шәраит
јарадыр, ја да бу шәраити гаршы-
дакы мәсәдә үјгүн олараг дәјишир,
јарадылмыш шәраитлә һадисәләр
арасындакы алағаләри мүнһәгләш-
дирмәјә чалышыр.

Мүнһәгдә нәтичәсиндә ишәни јал-
ныз, тәбиәтти «тәклиф» етдијини
топлаја билир, тәчрүбә ишә тәбиәт-
дәни истәдијини көтүрүр. Мүнһәг-
дә бир үсүлдүр, өзү дә садә һадисә-
ләри өјрәнир. Мүрәккәб һадисәләри
өјрәнмәк үчүн ишә һөкмән тәчрүбә
лазымдыр.

Тәчрүбә гысамүддәтли (нумәјиш
тәчрүбәләри) вә узунмүддәтли (ел-
ми тәдгигат характерли тәчрүбә-
ләр) олмагда ики чүрдүр. Битки-
ләрдә апарылан тәчрүбәләр әсасән
иккинчи група дахилдир.

Тәчрүбә мөвзусу вә онула алағадар
көрүләчәк ишләрин планлаш-
дырылмасы. Тәчрүбәчин мөвзусу
кәнд тәсәррүфаты әмәји үзрә дәр-
дә мүнһәгләшдириллир, мүнһәгирә
едиллир (мөвзунун шакирдләр тәрә-
финдән дәрк едилмәси үчүн) вә кө-
рүләчәк ишләрин планы шакирд-
ләрин фәал иштиракы шәраитиндә
тәртиб олуноур, мәсәлән, 1 синиф
үчүн нәзәрдә тутулмыш «Биткилә-
рин суја ейтијачынын сүбүт едил-
мәси» тәчрүбәсини көтүрөк. Дәр-
дә кириш тәлиматы заманы тәчрү-
бәчин мөвзусу шакирдләрә елан
едиллир, габагчадан мүнһәгләшди-
рилмиш суаллар («Биткиләр сусуја
јашаја биләрми?» «Сиз бағчада вә
ја садә биткиләрә гуллуғ етмишси-
низми? «Нә үчүн дибчәкдә әкилән
биткија су верирсиниз?») әтрафында
мүсәһибә кечириллир. Шакирдләр
гејд едилләр ки, биз бағчада вә са-
дә биткиләрә гуллуғ етмишк, тор-
пакыны чубугларла гарышдырмы-
шыг. Биткиләрә су вермишк, сувар-
мышыг. Ахы су вермәсәк биткиләр
гурујар вә с.

Мүнһәглим дејир:

— Инди кәлми сујун биткиләр
үчүн вә дәрәчәдә әһәмијјәтли ол-
дугуну тәчрүбәдә јохлајаг. Бунун
үчүн биз һансы ишләри көрмәли-
јик? Көрәчәјимиз ишләри гејдә алағ
(садә шәкилдә дә олса «план» ту-
таг). Мүнһәглим дәрәдәчә тәчрүбә вә

план анлајышыны шакирдләрә баша салыр, синф группалары аҗырыр, сонра бирликдә ашагыдакы гејдалар едирләр:

1. Һәр груп ики дибчәк кәтүрүр.
2. Дибчәкләр һәр синф гарышдырылмыш топагла доддурулур.
3. Дибчәкләр һәр бирине орта бөјүклүктә үч әдәд баш соған әкиләр (5—6 см. дәрине).
4. Биринчи дибчә — «тәчрүбә», икинчи һә «контрол» сөзү јазылмыш етикет јанышдырылур.
5. Дибчәкләр синф отағынын пәнчәрәсиндә јерләшдириләр.
6. Дибчәкләрдәки биткиләр үзәриндә мүшәһидә апармағ үчүн һәр группадан ики шакирд аҗырылур (онлар мүшәһидә заманы көрдүкләрини дәфтердә гејдә алачаклар).
7. Мүшәһидә апарымыш шакирдләр ики һәфтәдән сонра һөввәти әмәк дәрсиндә һесабат верәчәк (мүшәһидәләрини һә кәдәкләри нәтичәни сәјләјәчәкләр), тәчрүбәни һәмәһини етдирәчәкләр.

Планын тәртиби заманы шакирдләр бир нечә јени терминләрә (мүшәһидә, тәчрүбә, контрол, етикет, күндәлик, нәтичә һә с.) раст кәдирләр. Мүәллим һәмәһини анлајышлары шакирдләрә садә шәкилдә баша салыр. Јалныз бундан сонра шакирдләр практик ишә башлајыр һә тәчрүбә һә алағадар тапшырығы јеринә јетириләр.

Тәчрүбә һә контрол биткиләр (ја да ләкләр). Чанды организмләрә алағадар фәрз едилән тәклифи сынағдан кечирмәк, тәклифин һә дәрәчәдә дүзкүн олдугуну тутушдырмағ һә ја мүгајисә етмәкдән өтрү тәчрүбә объект илә јанашы, икинчи бир контрол объект вәчибдир. Она көрә дә истәр дибчәктә, истәрсә дә мәктәбјаны саһәдә тәчрүбә гојаркән һөкмән ики объект—ики дибчәк, ја да ики ләк аҗырымалыдыр. Јохланылачағ идеја «Күбрәләмәнин биткиләрини бөјүмәсинә һә мәһсулдарлыға тәсири»дирсә, күбрә јалныз тәчрүбә гојулан биткиләрә (ләкләрә) вериләр, контрол биткиләрә күбрә верилмир. Дикәр агротехники тәдбирләр, һә (суварма, торпағы јум-

шалтма, алағлама, сәјрәлтмә, һә вурма һә с.) ләкләрин һәр икисини сәјни вахтда һә сәјни мәзмунда апарылар.

Етикетләрин јазылмасы. Етикет—үзәриндә ади гәра карандаш биткинин һөвү, «тәчрүбә» сөзү, һә вахты, һансы синфә мәһсус олдугу јазылмыш картон парчасыдыр. Мәсәлән, Бугда, «Севинч» сорту, Тәчрүбә, ләк №1, 1 синф, 15.X.76. Етикет тәхминән 50 см.-лик учу һә синсиз тахта парчасына мисәлән һә ләкин баш тәрәфиндә апарылар.

Етикет һәм тәчрүбә, һәм дә контрол ләк (һә ја биткиләр) үчүн апарыла јазылар. Мәһсул топланма заманы да һәр бир ләктән топланма мәһсула аҗры етикет јазылар. Етикет истәрсә тәчрүбәдән дүзкүн апарыла чыхармағ олмаз.

Фенәложи һә метеороложи мүшәһидәләр. Фенәложи мүшәһидәләрдә бураја: чүчәртиләрин һәмәһини, јарпағларын, мәјдәнин һәмәһини кәлмәси, јетинмәси үзәриндә мүшәһидәләр, гејдләрин апарыла һә нәзәрдә тутулур. Метеороложи мүшәһидәләрә һә вәкәтәснә дөврә (тәчрүбә гојулан һә мәһсул кәтүрәлә һә кимә олан дөвр) күнәшә һәмәһини, јағышлы, күләкли, күнәшә һәмәһини, күләјин һөвү, күнүн узунлуғы, температур һә с. гејдләр дахилдир.

Күндәлик, онун формасы һә јазылмасы гејдәси. Тәчрүбә һә контрол ләкләр (биткиләр) үзәриндә апарыла вахташыры мүшәһидәләрини шакирдләр мүәјјон дәфтер (күндәликдә) јазырлар. Икисини синфләрдә күндәликдә ашагыдакы мәлуматлар тәләб олунур:

1. Тәчрүбәнин мәзәсу.....
2. Тәчрүбәни ким апарыр.....
3. Мәсәд.....
4. Ләкләрин (биткиләрини) һәмәһини, өлчүсү.....
5. Торпағын һазырланмасы һәмәһини (сәһни).....
6. Әкин вахты һә үсулу.....
7. Биткиләрә гуллауун мәзмуну һәмәһини вахты.....
8. Тәчрүбә һә контрол ләкләрини биткиләрини вәзифәти (мүгајисә шәкилдә).....

Төхүмдүн топланмасы вахты ва

Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва

Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва

Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва

Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва

Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва

І С И Н И Ф

Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва

Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва

Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва
Төхүмдүн топланмасы вахты ва

(100 эдэд) төкүлүр. Нөлбөкнлөрин
бириндө тохумлар неладылар. Бу
тохумлар чүчөрөндөн сонра, икинчи
нөлбөкидөки тохумлар неладылар
ва һамин күн јешикләрө сәнилир.
Беләликлә, 3 јешижә: биринчисинә
(контрол) гуру тохумлар (0,5 см.
дәринә), икинчисинә (төчрүбә) чү-
чәрминш тохумлар, үчүнчүсүнә (төч-
рүбә) нсә һамин саатда неладыла-
мыш тохумлар сәнилир.

Биткиләр үзәриндә мүшәһидәләр
апарылар. һансыларынын лаһа
сүрәтлә бөјүдүјү (мүшәһидә өлчө-
мә јолу илә апарылар) мүәјјәнләш-
дирилир ва мүвафиг нәтичә чыха-
рылар.

И С И Н И Ф

1. «Гидә саһәсиния биткиләрин
бөјүмәсинә ва мәһсулдарлыға тә-
сир».

Мүхтәлиф биткиләрин (помидор,
картоф, јеркөңү, буғда соған ва с.)
тохуму, һәрәсинин өлчүсү 5 кв. м.
олан ики ләкдә әкилир. Ләкләрин
бириндә тохумлар сәјрәк (төчрүбә),
икинчидә нсә (контрол) сәх әки-
лир.

Төчрүбә мәғсәди илә помидор ши-
тиләрини дә көтүрмәк мүмкүндүр.
Бу заман јенә өлчүсү 5 кв. м. олан
ики ләк һазырланыр. Ләкләрин би-
риндә (төчрүбә ләкиндә) чәркәләр
арасында 70—80 см., чәркәдәки бит-
киләр арасында 50—60 см. мәсәфә
гојулур. Контрол ләкдә чәркәләрин
арасында 50—60 см., чәркәдәки бит-
киләрин арасында нсә 30 см. мәсә-
фә сахланыр.

Төчрүбә најызлыг буғда сортла-
рынын бири илә дә апарыла биләр.
Бу заман ләкләрин бириндә чәркә-
ләрин арасы 50 см., чәркәләрдә әки-
ләчәк тохумларын арасы 20—25 см.,
дикәриндә нсә чәркәләрин арасы
13—15 см., чәркәдәки тохумларын
арасы 3—5 см. сахланыр.

Һәр ләкдә 10 эдәд јетишминш бит-
ки әјрылар, бөјәри өлчүлүр, орта
рәғәм мүәјјән едилир, мүшәһидәләр
үмүмиләшдирилир ва нәтичә чыха-
рылар.

Мүшәһидәләрин белә бир чөдвөл
үзрә јекунлашдырылмасы мәсләһәт-
дир:

лөклөр	өкүн вахты	сых ажилликда		сејрәп ажилликда		гејд
		биткинин бөјү	алынан мәһсулун мигдары	биткинин бөјү	алынан мәһсулун мигдары	
тәчрүбә						
контрол						

2. «Сәпин мүддәтинин мејвәкәкләрин мәһсулдарлығына тәсири». (Программа белә мөвзуда тәчрүбәнин бәзәк биткиләри тохумлары илә апарылмасы мәсләһәт көрүлүр. Бәзәк биткиләри илә тәчрүбәдә «Сәпин мүддәтинин чичәкәчма вахтына тәсири» өјрәнилир. Бу мәгсәдлә нәркиз күлү соғанағы, хризантема вә с. көтүрүлә биләр). Тәчрүбәни јеркөкү үзәриндә апармағ даһа мүнасибдир. Тәчрүбә мәгсәди илә мәктәбјаны сәһәдә 3 әләд ејни өлчүдә ләк (3 кв. м.) һазырланыр. Лөкләрин һәр үчүнүн торпағына 1 кг. гу-

ру пејни гарышдырылыр. Лөкләри һәр биринә 25 гр. јеркөкү тохуму пилир. Биринчи ләкә тохум биринчи онкүнлүјүнүн 6-чы күндә сәпиләрсә, икинчијә икинчә күнлүјүнүн 6-чы күнүндә, үчүнчә исә үчүнчү онкүнлүјүнүн 6-чы күнүндә ејни саатда сәпилир. Һәр ләкә ејни гәјдада (габагчада тиб олунмуш план әсасында) тиб луг едилир, күндәликдә һәр ләкә гында гејдләр апарылыр, үчүнчә ләшдирилир вә нәгичә чыхарылыр. Јекунлашдырманын белә бир вәл үзрә апарылмасы мәсләһәт.

лөкләр	өкилән тохумларын чәкиси	чүчәртиләрин көрүнмәси вахты	көвдәнин орта узунлуғу	чичәккәнмә вахты	көкмејнәнин әмәлә кәлмәси	һәр ләкә топлаған мәһсулун мигдары
№ 1						
№ 2						
№ 3						

III. «Минерал вә үзви күбрәләрин мејвәкәкләрин мәһсулдарлығына тәсири». (Бу мөвзуда бәзәк биткиләринин бөјүмә вә инкишафы үзәриндә дә тәчрүбә гојмағ олар). Тәчрүбә һәм үзви, һәм дә минерал күбрәләрлә апарылыр. Үзви күбрә кими пејни, минерал күбрә кими исә шора, аммоний-сулфат, калиум дузу вә суперфосфат көтүрүлүр.

Тәчрүбә үзви күбрәләрлә (пејнилә) гојуланда ики ләк (һәр биринин өлчүсү 5 кв. м. олан) һазырланыр. Лөкләрдән биринчијә (тәчрүбә ләккә) 10—15 кг. гуру пејни гарышдырылыр, икинчи ләкә (контрола)

пејни верилмир. Лөкләрин һәр биринә ејни вахтда вә ејни ырыда картоф јумрулары әкилир. Олар ејни гәјдада гуллуғ едилир, күндәләр апарылыр, гејдә апарылуғу мумиләшдирилир вә јекунлашдырыларат нәтичә чыхарылыр. Тәчрүбәни минерал күбрәләрлә апарыла да, јалныз тәчрүбә ләккәнин (һәр квадратметринә 15—20 г. сабы илә шора, 30—40 грам илә суперфосфат вә 20—30 г. сабы илә кәлсум күбрәси) апарыдырыларат верилир. Контрола минерал күбрә верилмир. Һәр ләкдә картоф јумрулары ејни

Тәҗрибәдә оңларә еҗни агротех-
ника гүллүг едилір. Нәһа-
рә, тәҗрибә јекунлашдырылыр вә
нәтиҗә чыгарылыр.

Јекунлашдырманын белә бир чәд-
вәл әсасында апарылмасы мәсләһәт-
дир:

Тәҗрибә	күчәртиләр- ин көрүн- мәси	бөјүмәдә фәрг	јумрула- рын орта чәкиси	һектара кө- рә мәнсул- дарлыг	мәнсулдар- лыг	өмүлгә
Биринчи						
Икинчи						
Үчүнчү						

Ш И С И Н И Ф

Биринчи минерал күбрәләрдән
ағартыла гүлләвәрмәнин битки-
ләрин бөјүмәсинә тә'сири». Бу тәҗ-
рибә вәкәтәсијә дөврүндә — јә'ни
ағартыла гүлләвәрмә соңрагы мүд-
дәдә биткиләр көрүндүкдә, еләзә
ағартыла гүлләвәрмә кәтирмә башланды-
җында гүлләвәрмә вермәклә гојулур.

Тәҗрибәдә картофла (помидорла
һәм) ағартыла олар. Бу дәфә һәрә-
дә гүлләвәрмә 10 кв. м. олан ики ләк
ағартыла (торпаг еҗни дәринлик-
дә ағартыла, һәр ики ләкин торпа-
гдан ағартыла габаг еҗни мигдарда
ағартыла вә минерал күбрә га-
ағартыла). Ләкләрин һәр ики
ағартыла агротехники гәјлада гүл-
ләвәрмә. Јалныз вәкәтәсијә дөв-
рүндә биринчи ләкин (тәҗрүбә лә-
кин) биткиләринә ики дәфә әләвә
ағартыла.

Биринчи әләвә гүлләвәрмә һазырла-
магдан өтрү 10 литр суја 40 гр. ам-
мониум шорасы, 150 грам суперфос-
фат, 40 грам калиум дузу гарышы-
ғындан ибарәт мәнсул һазырланыр
вә бәрәбәр мигдарда биткиләрин
дигләринә верилір. Икинчи әләвә
гүлләвәрмә үчүн исе 10 литр суја 60 грам
аммониум шорасы, 150 грам супер-
фосфат, 100 грам калиум дузу га-
рышдырылыр. Соңра бу мәнсулду да
јухарыда көстәрилән вахтда битки-
ләрин дигләринә бәрәбәр өлчүдә ве-
риләр.

Тәҗрүбә вә контрол ләкдә битки-
ләр үзәриндә мүнәһидә апарылыр,
гејдә алыныр, мәнсулу топланыр,
ајры-ајрылыгдә чәкилр, үмүмләш-
дирилр, фәрг мүнәһидәшдирилр,
мәнсулдарлыг һесабланыр вә нәти-
чә чыхарылыр.

Јекунлашдырманы белә бир чәд-
вәл үзәрә апармаг олар:

Тәҗрибә	ағартыла ады	өмүлгә вах- ты вә үсүлү	ләкләрин өлчүсү	Биринчи әләвә гүл- ләвәрмә соңра биткиләрин бөјүмәсин- дәни фәрг	10 өдәд биткидә ор- та һесабла- маг мәнсул мигдары вә чәкиси	Икинчи әлә- вә гүлләвәр- мә соңра бит- киләрин бө- јүмәсиндә- ни фәрг	мәнсулдар- лыг (һекта- ра көрә)
Биринчи							
Икинчи							
Үчүнчү							

Биринчи помидор колларында бич зог-
ларманын мәнсуләрин јетишмә-
синә вә мәнсулдарлыға тә'сири». Бу тәҗ-
рибә 10 кв. м. олан ики ләк ади
ағартыла гәјлада бечәрилр,
ағартыла еҗни сајда помидор шитиллә-
вәрмә. һәр ики ләкә еҗни агро-

техники гүллүг едилір. Биринчи ләк
тәҗрүбә, икинчи ләк исе контрол
кими гејдә алыныр.

Тәҗрүбә мөвзусуна ујғун олараг
бич зогларын гырпылмасы биринчи
ләкдә олан помидор колларында

апарылыр (контрол ләкдә бу әмәлијјат кечирилимиз).

Тәчрүбә ләкиннә бичвурма апаркән һәр помидор колунда јарпагларын голтугунда олан зәңгәр гопарылыр, јалныз 1—2 көвдә сахланыр. Һәр јени бич әмәлә кәлдикдә вә 2—3 сантиметр олдуғда әмәлијјаты тәкрат етмәк ләзимдыр. Вахташыры мушаһидәләр апарылыр, күндәликдә гәјдләр едилир, мәһсулдарлығ тутушдурулуз (тәчрүбә илә контрол ләкдә) вә нәтичә чыхарылыр.

дәһәр	әкилән тохумун сајы	әкилән тохумун чәкис	мүчәртиләрин көрүнмәси	биткиләрин сајы	алынан меһвәкәләрин үмуми чәкис	бир меһвәкәләннән чәкис
№ 1						
№ 2						

б) Хырда тохумлардан турлу көтүрмәк олар. Турпун ири тохумундан 100 әдәд, хырда тохумундан 100 әдәд көтүрүб, ејни агротехники гәјдада (јә'ни белләниш, јумшалдылмыш, ејни мигдарда пәјни гарышдырылмыш...) һазырланмыш, һәр

3. «Тохумларын ири вә хырда масынын мәһсулдарлығ тә'сирә» а) Нохуд вә ја лобјадан 75 әдәд ири вә 75 әдәд хырда тохум көтүрүлүр. Бунлар ајры-ајры һәр бәр 1 кв. м. олан ејни агротехники гәјдада һазырланмыш ләкдә уңа кә илә әкилир. Һәр чәркәдә 25 әдәд олмағ шәрти илә тохумлар 5—6 дәринликдә басдырылыр. Чәркәләрин арасы 30 см. көтүрүлүр.

Тохумларын мүчәрмәси, биткиләрин бөјүмә вә инкишафына даир мушаһидәләр ашағыдакы форма илә күнләшдырылыр:

бири 1 кв. м. олан ләкдә (контрол—тәчрүбә) 5 чәркәдә әкилир. Һәр чәркәдә 20 тохум 1,5—2 см. дәриндә басдырылыр. Чәркәләрин арасы 30 см. көтүрүлүр. Мушаһидәләр ашағыдакы чәдвәл әсасында күнләшдырылыр:

дәһәр	әкилән тохумларын сајы	мүчәртиләрин әмәлә кәлмәси	биткиләрин сајы	көздәнин орта һүндүрлүғү	тохумларын үмуми чәкис	бир биткидә олан тохумларын орта чәкис
№ 1						
№ 2						

4. «Тохумларын мухтәлиф дәринләрә басдырманын мүчәртиләрин бөјүмәсинә тә'сирә». Бунун үчүн һәм хырда (соған, јеркөкү, кешниш вә с.), һәм дә ири тохумлар (лобја, нохуд вә с.) көтүрмәк олар. Хырда вә кечјетишән тохумлар дајғаз (0,5 см.), ири тохумлар исә бир гәдәр дәрин (3—5 см.) басдырылыр. Ејни өлчү-

дә ики ләк көтүрүлүр, һазырланмыш ејни гәјдада бечәрилир. Биринчидә гәјдәнин вә ја турпун тохумлары 1 см., дикәриндә исә 3,5—4 см. дәриндә басдырылыр. Һәр ики дә ејни гәјдада гуллуғ едилир. Мушаһидәләр јухарыдакы тәчрүбәләр билән чәдвәлә ујғун тәрздә күнләшдырылыр вә нәтичә чыхарылыр.

САНИФДЭ ЭДЭД ВЭ ХЭНДЭСИ АНЛАЖЫШЛАРЫН БИРКЭ ТЭЛИМИ НАГГЫНДА

Р. ГУЛИЈЕВА

В. И. Ленин адына АПИ-нин мүэллими

Санифдэ рижизият дэрелијиндэ
мүэллим ардычыл сурэтдэ ве-
дэллэри мадди аламини
мүэллимни ишени ме-
нестигамэтлэндирир.
Јахшы мөһөти бир да
ки, мөктөбө јени кәл-
гәри гаврајыш вә һафи-
затлы матеириалларла

8-чи сәһифәсиндә гәдәр
шәкилләр, кәтләр, даирә-
ләр үч рижиз мүнәсибәтә («о-
лмас», «тохлур», «сәздыр») һәср
бурада ушагларын көрмә
анализаторлары фәали-
ләшәрир. Китабын 10-чу сәһи-
фәсиндә икә шакирдләрә даһа јени
мәтәриал вериллир. Бу сәһифәдә
мәтәриал вә онун јазылышы икә
мәтәриал. Бу заман елә бир вәзи-
јәтләшмәлидир ки, шакирд
мәтәриал 1 ваһид бөјүк олмасыны
мәтәриал тәсәввүрү јаранма-
сына вериллир. Бу сәһифәдә үч
мәтәриал икәсинин бир јердә, бири-
мәтәриал олмасы, үч дәрә, 3 әүрәфә
мәтәриал вә кубикләр вәситәсилә 3
мәтәриал јәни мәнимсәтмәк мүмкүн-
дир. Кубикләрин дүзүлүшү даһа
мәнимсәтмәк олмәгә 3-үн 2-дән
мәтәриал тох олмасыны әјәни сурәт-
ләшәрир. Бурада башга
мәтәриаллардан да истифадә
мәтәриал 3 әдәди һаггында тәсәввүр
мәтәриал да кәнишләнәр.

Мәтәриалшы икә алағадар оларат
мәтәриал фигурларын верилмәси,
мәтәриал шәкилләрин мәнимсәдиәмәси
мәтәриал еһтијатлы олмәги тә-
ләшәрир. Гејд етмәк ләзимдир ки,
мәтәриал сәһифәдә белә һәндәси фигур-
лар вә онун элементләринин ве-
дәләшәрир. Китабын үстүн мөһөтләри

сајыла биләр. Беләликлә, дәрелијин
10-чу сәһифәсиндән башлајараг мү-
эллим һәндәси алажышларын бү-
нәврәсини гојур вә онун әдәллә ала-
гәсини јарадыр. Мүэллим ушагларә
чатдырыр ки, үчбучагда үч бучаг вә
үч тәпә вардыр. Јәни һәр бир үчбу-
чагын үч бучагы вә үч тәпәси олур.

Китабын 14-чу сәһифәсиндә бир
сыра бәрәбәр һәндәси фигурлары
кәстәрән шәкилләр 1-дән 5-ә гәдәр
әдәлләрин гавранылмасыны тә'мин
едир. Фигурларә кәлдикдә, китабын
сағ тәрәфиндә үмумиләшдирилмиш
5 мүхтәлиф фигур үмумијјәтлә сајы
кәстәрир. Оларын бирчиси ол-
мамасы даһа мәгсәдәмүвәфигдир.
Бу шәкилләрин ичәрисиндә кәстәри-
лән үчбучаг, дүзбучаглы үчбучаг,
дөрдбучаглы, бешбучаглы фигурлар
ејни чинси олмадыгындан 5 рәгә-
ми һаггында дүзкүн тәсәввүрүн јә-
ранмасына сәбәб олур.

Китабын 98-чи сәһифәсиндә вери-
лән икә үчбучагда әјләнчәли чәрчи-
вә ады алтынды мүхтәлиф әдәллә-
рин топланмасы тәсвир едилмиш-
дир. Орадакы әдәлләр икә үчбуча-
гын тәрәфләри бојунча топланан за-
ман шакирдләрин дигтәтини тәрәф-
ләрин үзәринә чәлб едир.

Китабын 99-чу сәһифәсиндәки
116-чы мәсәләдә шакирдләрә вери-
лән чәрчивәләрдә һәндәси алажыш-
ларын да конкретләшмәси нәзәрә
чаршыр. Бу ондан ибарәтдир ки, һә-
мин сәһифәдә лап јухарыдан «дүз
бучаг» сөзләри јазылмышдыр. Кө-
рүнүр мүәлифләр ушагларда кон-
крет бир тәсәввүр јаратмаг үчүн бе-
лә етмишләр. Ләкин сәһифәдә тәк-
чә дүз бучаг шәкли јох, бучагларын
бүтүн шәкилләри верилмишдир. Ју-
харыдан солда чәкилмиш икә буча-
гын алтынды «Бунлар дүз бучаг-
лардыр», һәмин чәркәдә сағ тәрәф-
дә бир ити вә бир кор бучаг шәкли

чәкилмиш вә алтында «Бунлар дүз бучаглар дејилдир» сөзләри јазылмышдыр. Мүәллифләр бу шәкилләрин көмәји илә дүз вә дүз олмајан бучаглар арасындакы фәрги көстәрмәјә чалышмышлар. Икинчи бучагларын алтында јазылаң «Бунлар дүз бучаг дејилдир» сөзләри ушаглары марағландырыр. Онлар өз-өзләринә суал верирләр: «Бәс бунлар һансы бучаглардыр?» Бу да онларда мүгајисә апарма бачарығларыны инкишаф етдирир.

Беләликлә, шакирдләр мүхтәлиф вәзијәтләрдә дә бучағы гаврајарларса, онун һағгында мөһкәм тәсәввүрә малик олар, ону мүхтәлиф фигурларда дәрһал таныја биләрләр. Таныма исе тәсәввүрлә тәкрар гаврајышын уғун кәлмәсиндән ибирәтдир. Әкәр шакирдләрин дүз бучаг һағгында дәғиғ тәсәввүрү вардырса, о заман бу бучағы дүзбучаглы үчбучагда көрүб таныјачаглар. Бунун үчүн мүәллимләримиз дүз бучағы маддиләшдирмәли, ону һәјатын она охшар үнсүрләри илә ејниләшдирмәлидирләр. Даһа сонра мүәдлим

дүз бучагла гапы вә пәнчәрә чәрчәләр арасында рабитә јаратмәлидир. Шакирдләр өзләри һәмин дүз бучағы мадди әшјалар үзәринә тапмәлидирлар. Бунун үчүн јактаһтасындан, столун күнчләринә истифадә едилмәлидир. Синифлә бир шакирд галмамәлидир, о, отагда мадди бир дүз бучаг тапмәлидир.

Бундан сонра китабын 111, 112, 115-чи сәһифәләриндә чәкилмиш чертјоғларда дүз бучағы тапмәлидир. Анд верилән тапшырығлар, шүбһәсиз дүзкүн јеринә јетирилә билә. Чүнки шакирдләр диггәтләрини шәкилләр үзәринә јенәлдәмәк вә аңы дүз бучағы ахтарачаглар.

Китабын 17-чи сәһифәсиндәки шәкилләрин көмәји илә дүз бучағы һағгында даһа јени мәлүмәт верилә. Бурада дүзбучаглы олмәли фигурлардан бир нечәси вериләдир. Мүәдлим бурада да еһтијат һәрәкәт етмәлидир. Ејни заман гавранылан бу шәкилләр гөншү асоснасијасы јаратса да онун јәдән һасил едилмәсини чәтивләсрә биләр.

Бу јахышларда Бақы шаһәриндә ушаг мусиги һәфтәси кечирилмәлидир. Шәкилдә: Бақыдакы 44 нөмрәли ушаг бағчасынын мусиги мүәллими Ж. Агабәјова ушагларла мөһтәм заманы.

Фото В. Вартапетовун.

УШАГЛАРДА ДОҒРУЧУЛУГ ВӘ ДҮЗЛҮК ТӘРБИЈӘСИ

С. АХУНДОВ

В. И. Ленин адына АПИ-нин досенти

Доғручулук вә дүзлүк коммунист тәрбияһи үксәк кејфијәтләрини тәһсилләштерә. Доғручулуғун маһијәтини аңлашдыр кедәркән Азәрбајҗанын мәшһүр мутафәккири А. Бакиханов әһир еләрди ки, јалан данышмағлар едән тез рүсвај олар вә әһирәкүлдүр ки, онун доғру сөзләри инанмазлар. Халг онун сөзләрини гачар, о да башгаларына «үч кими биләрәк» она дејишә. Доғру сөз инанмаз. Бакиханов әһир доғручулук хошбәхтлијини аңлашдырдыр. Чүнки доғручулукта әдәт етмиш адам тәшвишлә торхудан һәмнишә азад олар. Бакиханов кеч-тез мәлүм олар. Доғручулук илә тәсәлли тапыр.

Доғручулук вә дүзлүк шәхсијәт тәрбияһи, онун гүввәтлијини тәһсилләштерә. Бу кејфијәт коммунист доғручусунун әхлағ кодекси «дүзлүк вә доғручулук, садә вә тәһзәкарлығ» кими ифадә етдирир. Коммунист әхлағлы адам һәгһиман вә шәхси һәјәтда һәр јалана, сахтакарлыға јол тапмағла, икнүәлүјә нифрәтлә јанашмағла ону ифша етмәли, өзүнү һәр заман садә апармағла. Бу кејфијәтләри ушагларда әһир јашдан тәрбијә етмәкдә вәлидејнләр мүстәсна рол ойнайлар. Ушаглар, әсасән, јашлыларда әһирәкүлә кетүрүр, өз данышығларын вә һәрәкәтләриндә онлары тәғлид етә. Онлар кими олмаға чан етә. Буиунла јанашы, ушагларда әһир аз да олса јалан данышмағлар едәнләрә дә тәсадүф еди. Мәһәлим белә һаллара гаршы вәлидејнләр олмалы, онун сәбәбләри аңлашдыр вә вәхтјнда гаршына алмалы, вәлидејнләрлә

бирликдә тәһсилләштерә тәдбирләр көрмәлидирләр. Будур, ана II синифдә охујан оғлундан әсәби шәкилдә сорушур:

— Нә үчүн јалан данышырсан, ким сәнә јалан данышмағы өјрәдиб, нијә динмирсан?

Гафар сусур, чаваб вермәк истәмир. Нә чаваб версән, һәгһигәтән әкәр она бир адам јалан данышмағы өјрәтмәјибсә, бәс нә үчүн анасыны алдалыр.

— Башгалары асанлығла «5» алыр, амма бу, һеј охујур, бир шеј чыхмыр, «3» алыр, алдығы гијмәтләри сәдә кизләдир, јалан данышыр, «5» алдым дејир. Чох вәхт күндәлији кизләдир, бир дә көрүрәм өзү үчүн «5» јазыр, мүәллимин имзасыны күндәлијә јазмағдан чәкинмир. Неч демә онда икн күндәлик вар. Бирини мәктабдә мүәллимләрә көстәрир, О, һәгһиг күндәликдир, О, күндәликдә олан мүсбәт гијмәтләри бу бири күндәлијинә көчүрүб бизә көстәрирмиш.

Анаһын сөзләриндән мәлүм оладу ки, Гафарын бу һәрәкәтләриндән вәлидејнләр биринчи рүбүн сонунда хәбәр тутмуш, рүблүк гијмәтләр охунанда ана шүбһәләнмиш, ана дили вә ријазийәтдан «2» алдығыны ешитдикдә өзүнү сахлаја билмәмиш.

— Онун ки, күндәлијиндә «2» јохдур?, — дејә тәәччүбүнү билдирмишдир.

Вәлидејн јығынчағындан сонра ана илә мүәллим Гафарын бир рүб вәлидејнләрини алдатмыш, үстәлик јаздығы сахта гијмәтләр үчүн анаһындан алава хәрчлик дә алмыш олдуғуну ашкар етдиләр.

Ушаг јаланһын башлыча сәбәби мәһз бурадан ирәли кәлиб-

миш. Гафар жаздығы сахта гијмәт-
ләрден валидејиләринин разы гал-
масыны, она даһа чох хәрчлик вер-
мәләрини һисс едиб өзүнү тәлимни
чәтинликләринә вурмамыш, сәмәрә-
сиз вахт кечирмәјә даһа чох мејл
етмишдир.

Көрүндүјү кими, ушагларда јалан
данышма өзбашына јаранмыр,
онун һәддиндә артыг әзиләмәкдән
вә ја һәдә-горху кәлмәкдән, онун
фәрди хүсусијјәтләрини вә, јашы-
ны гүввә вә бачарығыны нәзәрә ал-
мамагдан ирәли кәлир.

Будур, ушаг бағчасында кукла
театры үчүн һәр ушаға 20 гәлик
пул кәтирмәк тапшырылып. Анасы
5 јашлы Елбәнизә хырда олмады-
ғы үчүн 1 манат верир. Ушаг бағ-
часындан гајыдан Елбәнизә пулу
сабаһ јығачагларыны вә бир мана-
ты итирдијини билдирир, арасын-
дан јенә пул тәләб едир. Ана ғызын
јалан данышдығыны һисс едиб онун
јанында пул кисәсини нәзәрдән ке-
чирир.

— Көрүрсән, пулумуз јохдур. Иә
олар, сән театра баһа билмәјәчәк-
сән. Ејби јохдур кәлән дәфә бахар-
сан, пулу итирмәсәјдин, кедиб теат-
ра бахардын.

Буну ешидән Елбәнизә:

— Кәлән дәфә мән тәх бәхмаја-
чағам ки?..—дејә мызылданыр.

Јенә ана дилләнир:

— Ахы башгәлары арасынын вер-
дији пулу итирмир, бәлкә ахтарыб
пулу тапасан?

— Ана, пулу тапсам мәним үчүн
шоколад аларсанмы? Дејла үчүн
дүнән анасы алмышды.

— Әлбәттә, сән пулу тәпсән ала-
рам.

Елбәнизә о бири отаға кечиб жа-
кетинин чибиндән дәсмалы чыха-
рыр, орадан кағызә бүкүлмүш ма-
наты көтүрүб дејир:

— Ана будур, тапдым, пулу тап-
дым, пулу тапдым.

— Чох јахшы, ғызым, бир дә сә-
нә верилмиш пулу кизләтмә, әкәр
үрәјин бир шеј истәсә ја мәнә, ја
да атана де.

— Јахшы, ана, дејәчәјәм. Шоко-
лад алачағам?

— Алачағам, ғызым, алачағам.

Бу мисалдан бир даһа ајдын олур

ки, ана һеч бир әмр, сәрәнчәм
мәдән, чығармадан ушаға һәрәкәт-
тинин пистлијини баша салыр, ә
дүзкүн данышмаға тәһрик едир.

Чох вахт ајашлы ушагларда ә
әјриликләк вә јалан данышма он-
ларын мүәјјән тәләбатындан ирә-
ли кәлир. Онлар һеч дә гаршылара
јалан данышма вә оғурлуг
сәди гојмурлар. Ејби заманда
ла һәрәкәтин маһијјәтини бир
дәр јахшы дәрк етмирләр. Бир
горху һиссиндән едирләр. Будур
ана базардан кәлир, алдығы алма-
лары ваза јығыб буфетин үстә
гојур. 6 јашлы Елхан арасынан
бир дәнә алма истәјир. Ана:

— Көзлә, бачын да мәктәб-
кәлсин, бир јердә јејәрик. Ана о
ри отағы сүпүрмәјә кечир. Ел-
хан ғырмызы алмалара бөјүк марш
бәхыр, арасынын о бири отагда
ләдијини көрүб тәз стулуи үстә
чыхыр, алмадан бирини көтү-
рүп күнчә чәшилир вә оғрун-оғрун
јә башлајыр. Бу гајда илә Ел-
хан алмадан икинчисини дә јејир. Е-
лхан хәбәр тутан ана:

— Алмаја ким әл вурубдур. —
јә Елхандан чидди сорушур.

— Ана, мән јох, мәстан
оғурлајыб, бајағ көрдүм алма
јирди.

Бу чавабдан ана һисс едир
Елхан алма вермәмәкдә
елибдир.

Ушаглардакы белә һәрәкәт
оғурлуг кими гијмәтләндириб он-
ларын чидди чәзаландырмағ тәһ-
рик ишине зәрәр јетирир. Белә һәрә-
кәт көз јуммағ да зәрәрлидир. А-
насы јахшы баша дүшүлмә
едилмиш «оғурлуглар» кәлчәк
јүк әлвәјриликләр үчүн зәмән
зырлајыр. Буна көрә дә мүә-
шәји ушагларға гадаған едән
онларын јашы, фәрди хүсусијјәт
нәзәрә алынмалыдыр. Көркәм
вет педагогу А. С. Макаренко бу
сәлә илә алағәдар гејд едир ки, жа-
на ушаг алма истәјир вә буну
на ачығ шәкилдә билдирисә,
дүзкүн һәрәкәтдир. Әкәр о истә-
јини кизлин сахлајыр, ләкин
вердикдә рәдд едир вә башға
лар олмадыгда верилмиш алма
алмаға мејл көстәрирсә, бу, дү-
шүлмә һәрәкәт дејил.

Ушаг ата башга ушаглардан киз-
леме ушага алма верирсе, о, ушагда
бу бахисләрә киали мүнәсибәт,
бәләкәчкә вә јаланчылыг тәрбија
бу ушада јанашы А. С. Мака-
р ушаглары сирр сахланмасы
бу ушада сөз вә һәрәкәтләри го-
шма алышдырмағы да мәсләһәт
бу О. Вәтәни, халгын хејирни
бу сәһләрини горумағы, јери
бу душмәнә гејри-һәгиги ма-
һәри верији дүзкүн һәрәкәт ки-
ли хәтләндирир.

Бу доғручулуг вә дүзлүк тәрби-
яда мүстәсна әһәмијјәт кәсб
Ушагы горхутмагла чәтилик
бу ушада гојмагданса ону бу чә-
тилик арадан галдырмаға алыш-
дырма лазымдыр. Доғручулуг вә
дүзлүк тәрбијәси һабелә тәләб
бу ушада аиләдә гејда-ғанун олсун,
бу ушада вәһидлик көзләнилисин
бу ушада нәзәрәт гојулсун. Бу уша
ушада сәлигәсизлик, мааш ал-
дырдыр артыг боллуг јарат-
дыр ушагы мағазәја көңләриб хыр-
дыр ушагы гајтарым-гајтармамасына
бу ушада етмәмәк онун тәрбијәси
бу ушада чәк зәрәрдир.

Бу ушада јаланчылыг вали-
дејләр тәрафиндан она верилмиш
бу ушада етмәмәкдән ирәли кә-
ли «Әкәр өзүнү јахшы апарсан
бу ушада күнү бир јердә кәзмәја
бу ушада» — деја ана вәд едир.
Бу ушада күн ана оғлундан сору-
дыр «Өзүнү бағчада нечә апармы-
ш, тәрбијәчиләр сәндән һарәзи-
ли етмәјибләр ки?» Үлфәт вәддинә
бу ушада етмишдир. Буну нәзәрә алан
бу Үлфәтлә бирликдә кәзмәја чы-
дыр, кәми илә дәннздә кәзмәли
бу ушада, орадан шәһәри сејр едир-
дыр. Бу кәзинти Үлфәтә бәјүк тә-
ләк естәрир.

Доғручулуг дүзлүк тәрбијәсиндә
бу ушада шәхси нүмунәси һә-
ли әһәмијјәт кәсб едир. Аилә-
да вәлидејләр вә дикәр јашлылар
бу ушада гаршылыгы етибар,
бу ушада доғручулуг, верилән вәдә
бу ушада етмәк ушаг тәрбијәси үчүн
бу ушада зәруридыр. Ушаглар вәлидеј-
ләрини јаланыны, гејри-ади һәрә-
кәтләрини даһя тез һисс едирләр.

Бу бәјүк нөгсән вәлидејнин ушаг
ушада јалан данышмасы вә уша-

ғы да бу јалана гошмасыдыр. Бу-
дур, ата 10 јашлы оғлу илә исти-
һәһәтдән гајыдыр. Ата оғлу үчүн
там билет алмалыдыр. О, бәлә ет-
мир. Оғлу үчүн азјашлы ушаглара
мәхсус билет алыр вә она габагча-
дан чатдырыр ки, сорушсалар де-
јәрсән ки, 9 јашым вар, III синиф-
дә дејил, II синифдә охујурам.
Ушаг атасынын бу сөзләриндән гы-
зарыр, хәјәлиндән нечә јалан да-
нышчагыны кечирир.

Доғручулуг вә дүзлүк тәрбијәси
күзәшлә бир араја сығмыр. Уша-
га јалән данышмасы үчүн күзәш-
тә кетмәк гәтијјән олмаз. Ејни за-
манда бу мүнүм әхлағи кејфијјәт-
ләри дикәрләриндән мәсәлән, мәрд-
лик, өз борчуну, өз вәзифәсини
баша дүшмәк, шәхси дәјағәткәни
гајмәтләндирмәк кәми кејфијјәт-
ләрдән ајры тәрбија етмәк дүзкүн
дејилдир.

Бир хүсусијјәти дә гејд етмәк ла-
зымдыр. Чох вахт мәктәбдә мүәл-
лимләр шакирд күндәлијинә вәли-
дејн нәзәрәти үчүн онун мәнфи һә-
рәкәтләрини јазырлар: мәсәлән,
«Сабир дәрсин кедишинә мане
олур», «Сабир јалан данышыр, јол-
дашларыны алдадыр» вә с. Бшга
вахт Сабир һамыдан чох метал гы-
рынтысы топлајыр, дивар газети
үчүн марағлы карикатуралар чә-
кир, ријазијјәтдан кери галан јол-
дашларына көмәк кәстәрир. О, бун-
лары вәлидејләрә данышыр, вә-
лидејләр исә инанмырлар. Бу һә-
да нә синиф рәһбәри, нә дә мүәл-
лимләр гејдләр едирләр. Беләлик-
лә, вәлидејидә ушага гаршы үмид-
сизлик, гејри-ади мүнәсибәт јара-
ныр. Шакирд күндәлијини доғру-
чулуг вә дүзлүк тәрбијәсиндә мүс-
тәсна тәрбијәсини нәзәрә алараг
мүәллимләр шакирдләрини тәлим-
тәрбија сәһәсиндә мүнүм чәһәтләри-
ни дә јазмалыдырлар.

Ушагларын дүзлүк вә доғручулуг
тәрбијәсиндә мүәллим вә вәлидеј-
нин шәхси нүмунәси илә јанашы, бә-
дин әдәбијјәтин, кино вә театрын,
телевизија вә радио верилишләри-
нин дә күчлү тәсир гүввәси вар-
дыр. Ушаг тәрбијәсиндә бу мисил-
сиз тәрбија гүввәсинә малик вәси-
тәләрдән дүзкүн вә вахтында исти-
фадә етмәк лазымдыр.

«УШАГ БАҒЧАСЫНДА ТӘРБИЈӘ ПРОГРАММЫ»НА ДАИР МЕТОДИК КӨСТӘРИШЛәр*

Рәсм, кил иши, аппликасия

Ушаг бағчаларында тәсвири фәалијәт естетик тәрбијә васитәләриндән бири-олмагла «Ушаг бағчасында тәрбијә про-граммы»на муәфиг оларак ушагларда онларын аялағына уңун әшјалары вә әтраф мүнтин һадисәләрини тәсвир ет-мәк бачарығы тәрбијә олунур, онлара әтраф һәјат, һезәјә, аҗы-аҗры декора-тив шахыш элементләринә анд садә сү-жет тәсвир етмәк үчүн фикирләшмәк ә-рәдилер. Тәрбијәчи ушаглара материал-ларла ишләмәјин техник иш вәрдишләр-рини, бојалары җарышдырма јолу илә мүхтәлиф рәнк чаларлығы дүзәлтмәји, ифадәлилик образлы васитәси кими коло-ритдән, формадән, композисиядан, мүх-тәлиф материаллардан, карандашдан, бојадан, истифадә етмәји әјрәтмәлидир.

Ушаглар әшјанын рәнҗинә, гурулушу-на, нисбәтинә, нисби бәјүклүјүнә мөһим вәзијәтинә кәрә она форма вермәји ә-рәдилер. Программ материаллары квар-таллара бөлүнмүш, һәр јаш групунун программасында ушаглар тәрәфиндән мән-һиссәләмәк билдик, бачарыг вә вәр-дишләрин һечми мүүјән едилмишдир.

ТӘСВИРИ ФӘАЛИЈӘТ МӘШҖӘЛӘЛӘ-РИНИН ТӘҖҖИЗ ОЛУНМАСЫ

Ушагларын тәсвири фәалијәтнини тәҗҖим едилмәсиндә әсас шәрт мәнҗәләр-ләрни ләзими материалларла, васитә-ләри үчүн стол—молбертин вә кәстәри-чи ағачын олмасы вәҗибдир. Молбертә нағыз вәрәги (ушаглара иш үсулуны кәстәрмәк үчүн), нүмунә, шәкил вә ил-лүстрасиялар бәркидилер. Ушаглар һәм мәнҗәләрдә, һәм дә ојун саатларында ағ вә рәңгли табаширлә шәкил чәкә биләрдәр. Столун үстүндә ики кил иши үчүн модел (һејнал, ојунчаг) вә тәрби-јәчи тәрәфиндән килдән дүзәлдилимиш нүмунә вә с. җојулур.

Ушагларын рәсм вә аппликасия иш-ләринә коллектив бахмаг үчүн стенд ә-зымдыр. Стенд картондан вә фанерә һазырламаг мүмкүндүр. Стендин гуру-лушу садәдир: ләнһәјә (тәхминән 150–200 см.) үфүғи истиғамәтдә бир-бир-дән 30 см. аралы тамасалар бәркәт-лир, буналарын үстүвә шәкилләри вә ап-пликасия ишләрини җојмаг үчүн сағ-ја назик резин чәкилер.

Кил ишләринә коллектив бахмаг үчүн һәр грунда назим тамасаларда 10х10 см. әлчүдә кәкиләрә бөлүнмүш ләнһә-олмалыдыр. Һәр бирини ичинә ишлә-вурулур вә ушагын фамилиясы јазы-лыр. Бојаларда рәсм үчүн җабылар (җабылар подпослара җојула билер), җа-чаларын јујулмасы үчүн шүшә җабы-рын (200–400 грамлыг консерв банкасы-ры), кичик группарда җырчаларын җој-масы үчүн дајағын (картондан вә п-лексикаласдан), җырчалары гурулма-нағыз сәлфетин олмасы әзруридир.

Ушаг бағчаларында бојаларла рәсм үчүн 9, 10, 11, 12 нөмрәли јумшак дә-јирми (бәјүк группарда исә узун дәјир-ми) җырчалардан, бә’зи графит кәтә-дашлардан (ичини групп ушаглары үчүн 6 рәңкли, бәјүкләр үчүн исә 12 рәңкли, кичик гуаш боја јығымындан, бәјүк мәнҗәбә һазырлыг группары үчүн һәм дә акварел бојалардан («Лешинҗа» маркалы), сәвҗин, вәстел, рәңкли та-баширдән истифадә едилер.

Карандашларла, һәмҗини бојаларла шәкил чәкмәк үчүн он әлвәришли на-ғыз мөсамәли, вүрүзлү ағ нағызларда Карандашла шәкил чәкмәк үчүн бир шә-ләр мөһкәм јазы нағызы јарарлыдыр.

Аппликасия мәнҗәләләриндә сәвҗә-ләрни јапшыдырылмасы үчүн 10 х 10 см. әлчүдә аялтығын (һәр ушага бә-әләд олмагла) олмасы ләзими.

Картоф вә ја бугда ушундан һәм-ләшмиш јапшығаны аячак банналарда вермәк ләзими. Јапшыған үчүн һәр ушага чод тувалу җырча, орта группа кә-дикдән сонра асанлыгга нәсәи җабы (тахта вә ја пластмас) верилер.

Кил иши мәнҗәләләри үчүн һәр уша-га бәјүклүјү 20 х 25 см. олан ләнһә (тахта вә ја пластмас) верилер.

* Әвәли мәчмуәни 1974-чү ил 4, 6; 1975-чи ил 1, 2, 4, 6; 1976-чы ил 1, 2, 5; 1977-чи ил 1-чи нөмрәләриндә.

**БРИК ГРУП МЭШГЭЛЭЛЭРИНДЭ
УЛАГАЛАРА ТӨСВИРИ ФЭАЛИЖ-
ЛЭТИН ӨЛРӨДИЛМЭСИ**

Биринчи жарысында ушаглара
спирал ва чыски кими хатлер чек
редилер. Тәрбијечи ушагларын өз

Иккинчи кичик группа тасвиретməни
əjратmə пријомлары давам етдирмəклə
бəрабər əл бəрəkəтлəринин координаси-
ясынын, сəлисliјинин, ритмиллијинин
инкишaфы үзəрə иш давам етдирилir.
Ушaғларын техник вəрдншлəринин
гə'лими үзəрə иш тəкмиллəшдирилir.
Онлəрə кəрандaшы, фырчаны тутмaғ,
əну əл вə гүвəтли басмaғ, форманы
(дaирə, квaдрaт, үчбұчaғ) фəрилəндир-
мəк вə дүзкүн адаландырмaғ əjрадирилir;
ағ, гəрə, рəнкiлəрлə вə мұхтəлиф рəн-
кiлəрин чaдaрлыгы илə таныш едилir.
Аппликасијə үзəрə мəшгəлəлəрдə тəрби-
јəчи тəрəфиндən мұхтəлиф рəнкiдə нa-
ыырлaнмыш дaнрəчиклəрдən, үчбұчaғ-

лыдан, дөрдбучаглыдан нахыш дүзөлтмөк, илин ичинчи жарысында эшяны төсвир етмөк өйрөдүлүр.

Икинчи кичик групп программасы ивар-таллара бөлүнмүшдүр. Эввалынчи илин ивартада солдан сага, жукарыдан ашагы, хотти кәсмәк, хотти даирә форма-сында бирләшдирмөк, дүз вә әйри хөт-лөри уалашдырмаг техникасыны өйрөт-мөк мәсләһәт көрүлдүр. Нәзәрә алмаг ләзимдир ил, техници вәрдишләри тө-лим етмәк асасында һәм ил хөтләр эш-янын төсвирици өйрөтмөклә ејни вахт-да апарылыр.

Ичинчи кичик группа кил ичинде техници вәрдишләрин таълими давам ет-дирилүр. Тәрбијәчи ушагларә кил ичи-нин садә пријомларыны-кил парчасыны авчунун ичарисинде даирәви һәрәкәт-ләрлә журуламагы, ивараохшар шәкил-дә йастыламыг вә ону узунуна дүзәлт-мәклә бир ивәчә һиссәдон ибарәт ејни формалы садә эшјалар дүзәлтмәји өй-рәтмәклилүр. О, ушагларын бөдин ав-гүлүн, форманы, рәңкин аһәңини көрмөк бачарыгыны ичкишәфы үзрә бөјүк иш апарыр. Ушагларда мүәјјән бачарыг еһтијаты топландыр, онә корә дә бүтүн мәшгәләләрин жарысыны ушагларын алдыгларын вәрдишләрдән мүстәгил истифадә етдишләри иһјәт үз-рә мәшгәләләрин апарылымасына вәрмәк мәсләһәт көрүлдүр.

Тәрбијәчи үч јашлы ушагларла садә сонра даирә вә дүзбучаглы хөтлөрдән башлајараг эшјалары чизкиләрлә төс-вир етмәк үсүлү илә таълимә кечир: мәсәлән, тәрбијәчи ушагларә «лент», «сүтүн», «јагыш», «рәңкарәңк сап», «рәңкарәңк карандашлар» вә с. чәкмә-ин тәклиф едир. Рәсм илә паралел кил илә ишләмәк дә таълим едилүр. Ушаг-лар килдән сүтүн, чопләр дүзәлдирләр. Буилардан садә тикитиләр-шиләкәң, һасар тикирләр.

Дүз вә даирәви хөтлөри мәнимсәтин-дән сонра програм тәрбијәчи гарпы-сында ушагларә рәсмдә, кил ичиндә, аппликасијадә садә дүзбучаглы эшјала-ры вә дүзбучаглы, даирә формалардан ибарәт эшјалары төсвир етмәји өйрәт-мәк вәзифәсини гојур. Унутмаг олмәз ил, ушагларә эшјаны төсвир етмәји тап-шырмагдан әввәл ону һаггында төсәв-пүр формалашдырылмалыдыр.

Рәсмдә дүзбучаглы эшја формасыны вәрмәк үчүн күрәк, араба, бајраг, дүз хөтлөрин узлашдырылмәсында јолка, агач, шиләкәң, даирәви хөтләри вәрмәк үчүн шарлардан дүзүлән пирамида, гартопу көтүрүлә биләр. Бу даирәви ичиндә башлыча шәрт карандашла, бо-ја илә вә аппликасија ичиндә төсвир едилә билән ејни формалы мухтәлиф эшјаларын төсвирици тәвирләмәкләп ибарәтләр.

Һәр бир мәшгәләдә мүрәккәбләшдир-мәни иһәрәдә сахламаг ләзимдир. Мә-сәлән, ушаглар карандашла «гир адам»

чәкмишләр, тәрбијәчи бојаларла рәсм тәклиф едир ки, ону әлиндә сүтүн вәрилмиш һалда чәксинләр. Ушаглар јаваһ-јаваһ ејни формалы, ләкәк тәклиф бөјүндүдә олан эшјалар төс-вир етмәји јахылашдырмаг олар.

Ушаглар төдричә мәшгәләләрдә та-ты әдәдән карандаш јыгымындан тәклиф истифадә етмәклә алты мәнимсәјир, гуаһ бојалардан рәңк ејни вахтда сечилүр.

Тәрбијәчи илин бүтүн фәсилләри кәжинтиләрдә мүнтәзәм, мәсәдә диләмиш мушаһидәләр тәшкил етмәк ушагларда эшјанын формасы һаггында төсәвпүр јарәтмәклилүр. Олар төс-вир етмәздән габаг онуи формасы али илә јохламыны, һазыр мүх-тәбхмәклилүр. Аппликасија мәшгә-ләриндә ушагларә мүмүнә вәрмәк мә-ләүјүндүр. Кил ишн үзрә мәшгәлә-дә төсвир пријомларынын иһәрәдә ләзимдир. Төсвир пријомунун а-рикләсини тәрбијәчи ајдыл, мүш-әһәһи илә мушајәт едир.

ОРТА ГРУПП МӘШГӘЛӘЛӘРИНДӘ УШАГЛАРА ТӨСВИРИ ФӘАЛИЈӘТИН ӨЙРӘДИЛМӘСІ

Орта группа ушагларын көрүш дәр-сәи кәңишләнир. Олар өйрәтирләр вә бүтүн эшјаларын формасы, рәңкә тә-дир, олар һәндәси фигурларла тап-олур, әтрафдаки эшјаларла бун-охиарлығыны тапмагы өйрәтирләр.

Тәрбијәчи ушагларын дигәтәти-сыра эшјаларын форма вә рәңкинә тә-едир. Ушагларә эшјаны төсвир етмәк оларә ләзим олан рәңки мүстәгил-мәји ифадәли образ јарәтмаг үчүн хөт-лөри узлашдырмагы, иһәкли кәрә-ла, боја илә рәңкләмәји өйрәтирләр.

Орта группун программасы бир ләкә-јаны үмуми мазмунда бирләшдирмә-онласы төсвир етмәји өйрәтмәји иһә-тутур. Рәсм мәшгәләләриндә ушаглар декоратив нахыш дүзәлтмәк, апплика-мәшгәләләриндә тәрбијәчини һаггы-дыгы формалардан нахыш дүзәлт-үзрә иш кедир. Карандашла, фырч вә башга материалларла вәрдишләр тәкмилләшдирилмәси үзрә иш јә-иһә јүзүкл һәрәкәтләриниң мүмәк-кил иһәдә бүтүн бермагларла вәр-мәк, һиссәләри јаваһчә бирләшдир-јапышдырылаң јери һәмәрләмәг да-давам етдирилүр.

Орта группа иһи төсвир пријом-нын мәһәмләндирилмәсиндән башла-ләзимдир. Ушагларә рәсмдә, кил и-дә, аппликасијадә, әвәл, дүзбучаглы э-шјаларын формаларыны фәргләш-дирмәк вә төсвир етмәк, тап-гүтүлүшү, эшјанын һиссәләриниң вә-јәтиниң (јухарыда, ашагыда, бир тә-дән, о бири тәрәфдән) даһа дигәт өй-рәдилүр.

Эшјаларын гурулушуну авнаг-а-пликасијадә, сонра кил иһиңдә вә сонра иһә рәсмдә вәрмәк мәсләһәт

лән, карандашлар үчүн папье-машедән
вә оюн үчүн килдән дүзәлдилән стака-
ны вә филчаны нахышлайрлар. Бахмат
вә әл илә жохламаг үчүн әшјалар тәрби-
јәчи тәрәфиндән дүзәлдилмиш рәсмләр,
габлар, ләчәкләр, јалыглар, халг јара-
дычылығы мәмулатындан касалар,
нимчәләр, сәрничләр, күлабдан ола би-
ләр.

Аппликасијада, рәсмдә, кил ишиндә
ушагларла лазыми рәнки сечмәк үчүн
мүстәгиллик верилдир. Олар рәсм үчүн
12 рәнкли карандаш јыгымы, 10—12
рәнкли гуаш вә акварел боја јыгымы
алырлар.

Тәсвири фаалијәтдә ушагларын әшја
вә әтраф һиссәләр һаггында билмәләри
бејүк әһәмијәтә маликдир. Буна көрә
дә тәрбијәчи әввалки группа олдугу ки-
ми, бурада да ушагларла тәбиәти вә әт-
раф мүнһи мүнһәндә етмәји, әшја-
ларла (онларын формасына, һиссәләри-
не, гурулушуна, рәнкине) бахмагы тәш-
кил едир.

Һансы әшјанын тәсвир олуначагы
зәһи едиләрсә, һәмийн фаалијәт нәүгү
нәзәрә алараг ону «јохламагы» тәшкил
етмәк лазымдыр. Әкәр ушаглар килдән
бир шеј дүзәлдәчәкләрсә формасы мү-
әјјән едилмәли вә һәр бир ушагын һисс
етмәси үчүн әләрине верилмәлидир;
рәсмдән, аппликасијадан габаг форма
әли илә, бармагларла јохланмалы, хәт-
тин чәһилмәси гәјдасына нәзәр јетирил-
мәлидир. Бу мәсәдлә кичик формалы
ојунчаглардан, һәјкәлләрдән истифадә
етмәк мәгсәдмүвафигдир. Јадда сахла-
нылмалыдыр ки, бунун үчүн бир-ики
фигурлу композисијадан ибарәт, мәз-
мунча ушагларын аңлајышына мүвафиг,
реалистик тәрәдә ифа олунмун ичәсә-
нәт әсәрләрини ајрылмасы лазымдыр.

Бејүк группа, хусусән илк мәшгәлә-
дә ушагларла рәсмдә, кил ишиндә, аппли-
касијада адам вә һејван фигурларынын
тәсвирини әјрәндикдә кәстәрмә тәтбиғ
олунур, ләкин ондан сун истифадә ет-
мәк лазым дејил. Декоратив ичәсәнәт
образлары илә таныш етмәкдән кениш
истифадә олунур. Тәрбијәчи нахышын
гурулушу вә композисијасыны кәстәрир,
ону изаһ едир.

Бир мазмунла алағадар бир нечә әш-
јанын тәсвириндә тәрбијәчи мүхталиф
методлардан истифадә едә биләр. Бир
мәшгәләдә ушагын тәсвир едә биләчәји
шәкли онун хәјалында чанландырмаг
мәгсәди илә мусәһибә апармаг олар.
Ишә банләмаздан әввал тәрбијәчи
ушагларла верилән мазмунун композиси-
јасы үзәрә иштирак едән сурәтләрин
ифадәлилији, әшјаларын тәһасүблүју вә
саһә һисбәтлји, сүжәтин бүтүн нағыз
үзәриндә јерләндрилмәси һаггында
таншырыг вермәлидир.

Шәһлин, аппликасијанын композиси-
јасы вә көзәл рәнкиермә гурулушуну
аңламагын икиншәфы цәшташлыг вә
графика ичәсәнәт әсәрләрини репро-
дуксијаларына бахмагә көмәк едир.

Бејүк группа јени материалын
мәси (акварел, санкин, рәнкли, кил
табаширлар) онларла ишләмәк үс-
рыны кәстәрмәји тәләб едир. Ишә
ламаздан әввал тәрбијәчи ушагларла
бир бојаны бир дамла су илә ишлә-
гыш лазым олдугуну изаһ етмәли.
Ушагларла фырчанын исләнимыш тәр-
һи даирәви дөндөрмәклә бојаны фыр-
ча котурмәји, сонра бојаны јумалы
суја батырмагы, јалпыз бундан сә-
кагызын сәһичә нағыз гатла јат-
кәстәрмәк лазымдыр. Акварел шә-
бојадыр, о гуаш кими бир-барини
түнә гат-гат јахылмыр. Акварелин
чох олдугча бәди шәкли дә о
зәриф олур.

Мәктәбә һазырлыг группу ушаглар
мүнһәндә вахты әшјаларын харәкәт
әләмәтләрини көрмәји, форманы тә-
етмәји, охшар вә фәргли чәһәтлә-
әјјәнләшдирмәји, әтраф әләмин фә-
вә рәнкләрдә зәһки олмасыны көр-
әјрәтмәк, ушагын јарадычы фаәли-
ны рәғбәтләндирмәк лазымдыр. Уша-
ларла декоратив нахыш дүзәлтмәји
рәдилмәсиндә програм ичәсәнәт
ләрини әслиндән, халг јарадычы
ларындан, милли нахышлардан исти-
етмәк мәсләһәт көрүлүр.

Мәктәбә һазырлыг группу програм-
да јени вәзифәләрдән бири ушаглар
чәсәнәт әсәрләрини (графика, ма-
шәкиллари, иллюстрасијалар, һәй-
кәләр, тәтбиғи декоратив вә халг јара-
дычылығы әсәрләри) дәрк етмәји
мәндир.

Мәктәбә һазырлыг группунда тәр-
чи тәсвири фаалијәт мәшгәлә-
ушагларын аналитик гаврамасына
вәлләрдә алдыглары вәрдиншәрдә
лик вә бачарыглардан дүшүнчә
мүстәгил истифадә етмәји, кили
дырмагы, ону ахыра чатдырмагы
милләшдирир вә икиншәф етмәји.
Ушаг һејванлары вә тәбиәт
тәсвир етдиндә, үмүмјәтлә, ағәк
вә с. дејил, һәмийн әшјаја хас ола-
ментләри верир. Она көрә дә тәрби-
ушагларын әшјалары-натураны көр-
риншә, онун әсас характер әләмәт-
рәсмдә, кил ишиндә, аппликасија-
вермәләринә чалышмалыдыр.

Бејүк групп ушагларынын тә-
әсас метод әтраф варлыгы мүнһә
мәгсәдәјәнәлдилмиш шәкилдә мүнһә
етмәкдир. Әввалки јаш групплары
дугу кими, бурада да әшјаны тәс-
мәклән габаг ушагларын диггәти
рәнмәјә чәлб едилир. Әшјаны кәс-
ладыгдә тәрбијәчи ушагларла
мәк бачарыгыны әјрәдир. Мәктә-
зырлыг группунун ушаглары әшја
бнәт, һәјат, вәрдин вә бачарыг
даны тәсәвүрләриндән мүстәгил
лијәтләриндә истифадә едиләр.
бијәчи ушаг тәфәккүрүнүн иш-
нын фаәллыгына көмәк етмәли,
лары таншырыгы јеринә јетир-
дә мүмкүн гәләр аз һимәјә алт-
мәли.

Ушагларын мустәгил фәалијәтләри тәрбијәчинин нәзарәтиндән кәнарда гал-мамалыдыр; о, рәсмдә, кил ишиндә, аппликасијада ушагларын өз ијјәтләрини нечә төчәссум етдирмәләрини, ил мүддәтиндә алдыглары техники бачарыгдан, тәсвири вәрдишләрдән нечә истифаде етмәләринә нәзар јетирир, онларын јакшы ишләрини рәғбәтләндирир, лис, сәлиғәсиз чәһәтләри гејд едир.

ТӘСВИРИ ФӘАЛИЈӘТ ҮЗРӘ УШАГ ИШЛӘРИНИН САХЛАНЫЛМАСЫ

Рәсм, кил, аппликасија үзрә ушаг ишләринин сахланылмасы тәрбијәчијә группда олан бу нә јә дикәр ушагын тәсвири вәрдишләрә, бачарыгларә јијәлән-

мәсинин, әтрафдакы көзәллији көрә әјрәнмәсинин, форманы, рәнки әјәт-сынын тәһлилинә көмәк едир. Бу ушагын ишинин арха тәрәфиндә ушаг ады, фамилијасы, мәшғәләнин ады, масы тарихи гејд олунмалыдыр.

Рәсм, аппликасија үзрә ушаг ишләрини говлуғларә гојмағ, албомларә тәһбир бандерол етмәклә сахламағ олар. Јәкшинин ушагларын килдән дүзәлтмә ишләри дә сахламағ ләзимдыр. Кил тәхминән һәр бир ушагын үч кил сахламағ олар. Вуну илин әвгәдә ортасында бир дә ән ахырда дүзәлтмәләри ишләрдән сахламағ мәғсадә фигдир, бу, ушагларын бачарыгын тәһлил етмәјә имкан верәр.

Биринчи кичик группда тәсвири фәалијәт үзрә мәшғәләләрин тәхминин бәлән-

тәсвири фәалијәтин ады	Мәшғәләләрин мигдары			
	һәфтәдә	сентјабр ајынын 1-дән ијун ајынын 1-нә кимә (36 һәфтә)	ијун ајынын 1-дән сентјабр ајынын 1-нә кимә (14 һәфтә)	
рәсм	1	39	—	39
кил иши	1	39	—	39
гурашдырма	1	39	—	39

Гејд:

Рәсм, кил иши, гурашдырма үзрә 54 мәшғәлә материалларә танышлыға, тәсвири вә техники пријомларын әјрә-

нилмәсинә, галаи мәшғәләләр икә ушагларын ијјәтләри үзрә тәсвири фәалијәтләринә верилир.

Икинчи кичик группда тәсвири фәалијәт үзрә мәшғәләләрин тәхминин бәлән-

тәсвири фәалијәтин ады	мәшғәләләрин мигдары			
	һәфтә әрзиндә	сентјабр ајынын 1-дән ијун ајынын 1-нә кимә (36 һәфтә)	ијун ајынын 1-дән сентјабр ајынын 1-нә кимә (14 һәфтә)	
рәсм	1	39	—	39
кил иши	1	39	—	39
аппликасија	ики һәфтәдә бир дөфә	19	7	26
гурашдырма	ики һәфтәдә бир дөфә	20	7	27

рәсм 39,
о чүмләдән:
әшја үзрә —14
сүжетли —12
ушагларын ијјәти үзрә —13.

кил иши 39,
о чүмләдән:
әшја үзрә —
сүжетли —
ушагларын ијјәти үзрә —

Бүгд группа төсвири феалијет үзрө мәшгәләләрин тәхмини бөлкүсү

фәали- дәи ады	мәшгәләләрин мигдары			
	һәфтә әрәиндә	1/IX ајдан 1/VI аја киими 36 һәфтә	1/VI ајдан 1/IX аја ки ми 14 һәфт	илдә чәми
...	1	39	6	45 о чүмләдән: әшја үзрә—16 сүжетли—10 декоратив—10 нијјәт үзрә—9
...	1	39	7	46 о чүмләдән: әшја үзрә—20 сүжетли—14 нијјәт үзрә—12
...әсија	ини һәф- тәдә бир дәфә	19	—	19 о чүмләдән: әшја үзрә—15 сүжетли—4 нијјәт үзрә—
...ырма	ини һәф- тәдә бир дәфә	20	—	20

Бүгд группа төсвири феалијет үзрә мәшгәләләрин тәхмини бөлкүсү

фәали- дәи ады	мәшгәләләрин мигдары			
	һәфтә ар- зиндә	1/IX ајдан 1/VI аја киими 36 һәфтә	1/VI ајдан 1/IX аја киими 14 һәфтә	илдә чәми
...	2	78	6	84 о чүмләдән: әшја үзрә—24 сүжетли—20 декоратив—20 нијјәт үзрә—20
...	1	39	7	46 о чүмләдән: әшја үзрә—20 сүжетли—16 нијјәт үзрә—10
...әсија	ини һәфтә- дә бир дәфә	39	—	39 о чүмләдән: әшја үзрә—19 сүжетли—10 нијјәт үзрә—10
...ырма	1	39	—	39

мәшгәләләрин мигдары				
һәфтә әрәиндә	1/IX ајдан 1/VI аја киими 36 һәфтә	1/VI ајдан 1/IX аја ки- ми 14 һәфтә	чәми илдә	
2	78	6	84 о чүмләдән: әшја үзрә—24 сүжетли—20 декоратив—20 нијјәт үзрә—20	

кил иши	1	39	7	46 о чүмлөдөн: эшја үзрө—20 сүжетли—16 нијјат үзрө—10
аппликасија	иңи һәфта- дә бир дәфә	19	—	19 о чүмлөдөн: эшја үзрө—9 сүжетли—5 нијјат үзрө—5
гурашдырма	иңи һәфта- дә бир дәфә	20	—	20 о чүмлөдөн: эшја үзрө—8 сүжетли—6 нијјат үзрө—6

Үөјд:

Јај вахты 14 мәһгәләјә алава олараг гурашдырма әл әмәји просесиндә саһә-дә Јарымгруппларла апарылып. Бурада

лазымы шөрант (иш үчүн, материал үчүн, әләтләр үчүн јер) Јарадылмышдыр.

МӘКТӘБӘГӘДӘР ЈАШЛЫ УШАГЛАРЫН ЛЕНИН НУМУНӘСИНДӘ ТӘРБИЈӘСИ ТӘЧРҮБӘСИНДӘН

З. ГУЛИЈЕВА

В. И. Ленин адына АПИ-нин лаборанты

В. И. Ленинин һәјат вә фәәлиј-јәти, кечдији ингилаби јол кәчә нәслин тәрбијәси үчүн һәмишә кө-зәл нүмунә олмушдур. В. И. Лени-нин шәхси кәјфијјәтләри ичәрисин-дә инсанпәрвәрлик, коллективчи-лик, садәлик, тәвазәкарлыг јолдаш-лыг вә достлуг кими әхлаги сифәт-ләр мүнһүм јер тутур. Ушаг бағча-сы тәрбијәчиләри дә ушаг бағчаја гәдәм тојдуғу илдән ушаглары бө-јүк рәһбәрин һәјат вә фәәлијјәти нүмунәсиндә тәрбијә етмәлидирләр. Тәрбијәчи бөјүк Ленинин һәјат вә фәәлијјәтиндән кәтирилмиш кон-крет нүмунәләр вәсәтәсилә ушаг-ларда вәтәнпәрвәрлик, мөһкәм ира-дәлилик, доғручулуг, горхмазлыг, интизамлылыг, јолдашлыг вә дост-луг кими мүсбәт әхлаги сифәтләри тәрбијә етмәјә чалышмалыдыр.

Республикамызын габагчыл ушаг бағчалары даһи рәһбәр В. И. Лени-нин һәјат вә фәәлијјәтинә даир чох фәјдалы тәдбирләр һәјата кә-чирилләр. Бақыдакы 69, 96, 97, 119 нөмрәли ушаг бағчаларында Ленин кушәси, Ленинин ушаглыг илләри-

нә даир фотомонтаж вә әлбөм тә-зәдилмишдир. 22 Апрель—В. И. Ленинин анадан олдугу күн-дүр. Ушаг бағчаларында һәр әзиз күнү даһа јакшы гар-ламаг үчүн кениш тәдбирләр көрүрләр. Ушаглар Ленинин шә-лини күлләрлә бәзәјир, ше'р вә нә-мәләр охујур, сәһәрчикләрдә уша-глары чыхышыны динләјир. Әлбәттә, ушагларда бөјүк Ленин мөһәббәт һәлә лап кичик јаш-һәлә ушаг бағчасына гәдәм тој-дәк вәлидәјиләри тәрәфиндән тә-ланыр. Ушаг бағчасында һәр уша-лар Ленинин һәјат вә фәәлијјәти көзәл кәјфијјәтләри һағтә-даһа чох өјрәнмәјә чан атыр. Бу чәһәтдән програма дахил әсәрләр мүнһүм әһәмијјәт едир. Истәр програм илә тә-гәдар материаллары, истәр ә-мәһгәләдәнкәнар тәдбирләрлә уша-лар елә системлә гурулмалыдыр-ки, ушагларә әхлаги тә'сир гу-снини көстәрә билсин. Мә'лум-ки, Ленин һәмишә ушагларына ә-ғысына галырды. Буна көрә дә

Лениннің нәзәлери адландырылар. Бөјүк групп ушаглары И. Иү-
 ладаннин «Әзиз бабамыз» ше-
 рин эзбәр өјрәнирләр ки, бурада
 ушаглары дили илә он-
 ла хошбәхтлик бәхш етмиш бө-
 рәһбәр вә мүәллимимиз В. И.
 Ленин миннәтдарлыг ифадә еди-
 ләр. Шерин төһлили заманы тәрби-
 ялар изаһ едирләр ки, В. И. Ле-
 нин бүтүн ушагларын охумасыны,
 бурада вәтәнин лајитли өвладла-
 ры эзмасыны истәјирди. Тәрбијәчи
 ингилабда ингилабдан эвәлки вә
 әдәһә ушагларын һәјатыны экс-
 кәрәи шәкилләр кәтирәр, онла-
 ры эсасында баша салыр ки, бизә
 бу кәһәл һәјаты бәхш едән Ленин-
 ләр. Шерин эзбәрләдән заман «Ле-
 нин ушагларла бирликдә» рәсми-
 я репродуксиясы нүмајиш етди-
 ләр. Ушаглар В. И. Ленинни
 образлары севмәсини онларла мей-
 дан рафтарыны, гајгыкешлијини
 һәмә көрүрләр.

Бәд етмәк лазимдыр ки, Ленин
 һаггында програма салынмыш ма-
 териаллары бир сәрләһә алтында
 эвәлдирмәк даһа мәгсәдәмува-
 ләтдир: «Ленин вә ушаглар». Бура-
 да «Соколникдә јолка бајрамы»
 (А. Кононов), «Ленин вә гызчығаз»
 (А. Рылски), «Һәдијјә» (Х. Әли-
 йәвди) вә с. әсәрләр дахил едилә
 ләр. Һәмә һәкајәләрин өјрәнил-
 мәс заманы ушаглар билирләр
 ки, Ленин ушаглары сеvirди, он-
 ла хошбәхт, фираван бөјүмәлә-
 рә үчүн әлиндәи кәләни едирди. О,
 бу гајгы кәстәрир, онларын
 совет вәтәндашлары кими је-
 тәһәләринә гајгы кәстәрирди. Бу
 образлары өјрәдәркән әјани вәса-
 лә рәсм әсәрләри вә диафилмлә-
 ры истифадә едән тәрбијәчиләр
 ушаглара Ленин образынын әсас
 кәһәләриндән олан гајгыкешлији,
 һәмә әјдин шәкилдә чатдыра-
 ләр. Бу исә сон дәрәжә бөјүк,
 һәмә вә мәсул бир ишин—уша-
 глар Ленин нүмунәсиндә тәрбијә
 эзмәсә ишинини башлангычыдыр.
 Ушаглар Иличин һәјатыны экс ет-
 мә шәкилләрә, диафилмләрә ма-
 териал бахыр, һәјәчанланыр, сев-
 ир, кәдәрләнирләр. Тәрбијәчи ча-
 танлыдыр ки, ушагларын Или-

чин образы һаггындакы тәсәввүрлә-
 рини јени чизкиләрлә даим эәкин-
 ләшдирсин вә мөһкәмләндирсин.
 Бу кими гәдбирләр нәтијәсиндә
 ушаглар белә фикрә кәлмәлидир-
 ләр: «Ленин бабамыздыр», «Ленин
 ушагларын досту олмушдур», «Ле-
 нин јашајыр», «Ленин һәмәишә би-
 зимләдир».

Ушаг бағчаларында тәшкил
 олунмуш Ленин кушәсинә ушаглар
 даим бөјүк һөрмәт вә гајгы илә
 јанашырлар. Габагчыт тәрбијәчи-
 ләр ичтиман мүһит вә һадисәләрлә
 дәриндәи танышлыг јолу илә уша-
 гларын дүјәкөрүшүнә вә шууруна
 күчлү тәсир кәстәрирләр. Ләнка-
 радакы 6 нөмрәли ушаг бағча-
 сынын тәрбијәчиси Д. Әлијева де-
 јир ки, ушаглар бөјүдүкчә һәјаты
 даһа јажшы дәрк едир, һәр шеј һаг-
 гында марагланмаға чалышырлар.
 Ушаглар кичик јашларындан В. И.
 Ленин һаггында чох ешидир, јаш-
 лыларын она һөрмәт вә мөһәббәти-
 ни һиссә едирләр. Ушаг 6—7 јаша
 чатдыгда онун В. И. Ленин һаггы-
 дакы тәсәввүрү даһа да кенишлә-
 дирилмәлидир. Мән һәмәишә уша-
 гларда В. И. Ленинә һөрмәт вә ма-
 һәббәт һиссини инкишаф етдирмә-
 ји, Ленин образыны ушагларын
 көзү гаршысында чаңландырмағы
 тәрбијә ишиндә гаршыда дуран вә-
 зифәләрдән әи әсасы һесаб етми-
 шәм. Ленин һаггында мәлүматы
 ушаглара ашағыдакы шәкилдә
 чатдырырам:

1. В. И. Ленин бизим бабамыз
 олудур, бу азад күнләри бизә о
 верибдир.

2. Ленин Бөјүк Октябр социа-
 лист ингилабыны тәшкил едибдир.

3. Ленин ингилаб јолунда узун
 мүддәт һәбсә олмушдур.

4. Ленин Совет дәвләтини гуруб-
 дур.

5. Ленин фәһлә вә кәндлиләрин
 достудур.

6. Ленинни јаратдығы Совет ча-
 мијјәтиндә бүтүн халглар азад,
 дост вә гардашдырлар.

7. Ушаг бағчасы вә мәктәпләр
 Ленин әмәлләри илә ачылыбдыр.

Әлбәттә, ушагларын көзү гаршы-
 сында В. И. Ленинни әсил инсан
 вә рәһбәр кими образыны чаңлан-

дырмаг тәрбијә ишиндә чәтин вә-
зифәдир. Бунун үчүн тәрбијәчидән
педагожи усталыг вә бачарыг тө-
ләб олунур. Биз бу сәһадә чох иш-
ләр көрмүшүк. Д. Әлијева даһа
сонра гејд едир ки, В. И. Ленинни
һәјат вә фәалијјәти илә ушаглары
јахындан таныш етмәк үчүн онун
һаггында верилән мә'лумат ушаг-
ларын анлајышына мүвафиг ол-
малыдыр. Ленинни адынын Вәтә-
нимизин ады илә сых бағлы олду-
гуну ушаглар јахшы дәрк етмәли-
дирләр. Мән истәр мәшгәләләрдә,
истәрса да мәшгәләдәнкәнар күндә-
лик тәрбијә ишиндә Ленин һаггы-
да ушагларла бир сыра сөһбәтләр
едир, китаб охујур, ше'рләр
өјрәдир, шәкилләр үзрә мүсаһибә-
ләр апарырам. В. И. Ленинни ана-
дан олмасы күнүнә һәср едилмиш
сәһәрчијин кечирилмәси ушаглар
даһа дәрин тәсир кәстәрир.

Ләнкәрандакы 12 нөмрәли ушаг
бағчасынын бөјүк груп тәрбијәчи-
си Р. Гурбанова да ушаглар
В. И. Ленин һаггында А. Кононовун
«Оғлан вә Ленин» һекајәсини, М.
Сејидзадәнин «Ленин» ше'рини,
Бонч-Брујевичин «Бизим Илич»
әсәрини вә с. охујур. Ушаглар ба-
ша дүшүрләр ки, В. И. Ленин хал-
гымызын хошбәхт һәјаты үчүн ча-
лышырды. Тәрбијәчи «Ленин
ушаглар арасында» адлы шәкил
үзрә мүсаһибә апараркән ону
ушаглар кәстәрәрәк дејир: В. И.
Ленин ушаглары чох севирди, о,
истәјирди ки, ушаглар хошбәхт ја-
шасынлар, јахшы охусунлар; Ле-
нин ушагларын ән јахын досту ол-
мушдур. Бу һиссин ушагларда фор-
малашмасы үчүн тәрбијәчи В. И.
Ленин өз шәхси һөрмәт вә мәһәб-
бәтини фактларла билдирдикдән
сонра Н. Нүсәјизадәнин «Ленин ба-
ба» адлы ше'рини ифадәли охујур:

Ачылды көзәл сәһәр,
Ишыгланды обамыз.
Азадлыг верди бизә
Әзиз Ленин бабамыз.

Бу ше'ри ушаглар чох тез өјрә-
нирләр. Бундан башга, тәрбијәчи
Октјабр бајрамына аид мүсаһибә-
ләр апараркән В. И. Ленинни һә-
јат вә фәалијјәтини әкс етдирән
бир чох шәкилләр сечиб нүмајиш

етдирир. Бурада ил әрзиндә апа-
рылан сәмәрәли, ардычыл иш
тичәсиндә В. И. Ленинни образ
ушаглар үчүн доғма вә әзиз са-
мушдур. Онлар Ленинә һәср еди-
миш албома дигтәтлә бахыр, та-
блары һәвәслә вәрәгләјир. Ленин
һаггында даһа чох өјрәнмәјә ча-
лышырлар.

Ана дили мәшгәләләри халық
аләми мүшаһидә едиб өјрәнмәк
дә көзәл вәситәдир. Тәбиәтлә та-
нышлыг заманы тәрбијәчи ушаглар
да доғма вәтәнә мәһәббәт тәрби-
етмәли, онларын дигтәтини әтра-
дакы көзәллик вә зәнкилијә
нәлтмәлидир. Тәрбијәчи ушаглар
изаһ етмәлидир ки, тәбиәтин
көзәллији вә зәнкилији ингил-
дан әввәл дә варды, ләкин бу, на-
лылара хидмәт едирди. Инди
зәһмәткешләриндир. Чалышмаг
зымдыр ки, ушаглар тәбиәти,
лары, јашыллыглары Ленин
севсин вә горусунлар.

Кичик групплар үчүн нәзәр-
тулмуш бәдин парчалар вә шәкил-
ләр Ленин образынын ушаглар
шүүрунда формалашмасына бә-
кәмак кәстәрир. Бақыдакы 96 нө-
рәли ушаг бағчасынын тәрбијәчи
В. Гулијева М. Сејидзадәнин «Ле-
нин» ше'рини ушаглар мәш-
заманы өјрәдәркән «Ленин уша-
лар арасында» шәклиндән истә-
дә едир. Ше'ри охумаздан әввәл
«Ленин кимдир?» суалы илә уша-
лар мурачиәт едир. Ушаглар «Ле-
нин бабамыздыр» дејә чаһа
рирләр. Бәс «Ким бу шәкилдә Ле-
нини кәстәрә биләр?» Ушаглар
бири габаға кәлир, шәкилдә Ле-
нин кәстәрир вә гејд едир ки, Ле-
нин бабанын һејкәлини көр-
шәм, кинода да Ленин бабаны
көрмүшәм, атам мәнә Ленин ба-
һаггында данышыбдыр. Мән Ленин
бабаны чох истәјирәм.

Бундан сонра тәрбијәчи ушаг-
лар хатырладыр ки, ушаглар, бу
биз севимли шаиримиз Мир-
Сејидзадәнин «Ленин» ше'рини
рәнәчәјик. Гулаг асып, инди
ше'ри охујачағам. Тәрбијәчи
охујур:

Бөјүк рәһбәр, әзиз Ленин
Кәмәјидир бизим елин.

Биз Ленинни нәвәсијик,
Биз Ленинни һаг сәсијик.
Сонра тәрбијәчи «Көмәк
Бизим елин», «Биз Ленинни
сәсијик» ифадәләрини ајдын-
лашлар, ше'ри бир дә нүмунә
сәсијик. Сонра ону мисра-мис-
рашларға өјрәдир, әзбәр дедирт-
лә.

Һәфтәлик 106 нөмрәли ушаг бағ-
чалары тәрбијәчиси М. Чәфәрова
орта группа М. Дилбазинин
«Биз бабамыз» ше'рини ушагла-
ра өјрәткән ше'рдә Ленинни
сәсијик мәнәббәтиндән, Вәтәнлә
Бизим адынын сых бағлы олма-
сын бәһс едир. Тәрбијәчи ше'р-
дин аһәңдарлығы, садә сөзләр,
ишләдишләри ифадәләр ишләдилмәсини
ушагла чатдырмаг үчүн һәр бир
ушагла, мүсаһибә јолу илә
ушагла изаһ едир вә әзбәр
сәсијик. Тәрбијәчи орта групун
ушагла үчүн јазылмыш «Ленин»,
(М. Сәидзадәнин) «Ленин вә гыз-
лар» (М. Рылски), «Ленин баба»
(М. Мәтәдәв) кимә ше'рләр вәси-
јик дә бөјүк рәһбәрә ушаглада
сәсијик мәнәббәт, севки һисси тәр-
бия едир.

Һәфтәлик 97, 119 нөмрәли

ушаг бағчаларында да В. И. Лени-
нин ушағлыг вә кәңчлик илләринә
аид әһкин кушә тәшкил олунмуш-
дур. Бурада ушаглар Ленин һаг-
ғында сөһбәтләри чох марағла дин-
ләјирләр. Онлар тез-тез Ленинни
абидәси јанына, Ленин музејинә
екскурсиялара апарылып, даһи
рәһбәр һагғында мәлуматларыны
артырылар.

Үмумијјәтлә, тәрбијәчи ушаглада
интизамлы олмаг, јолдашларә көмәк
етмәк вә с. хусусијјәтләри Ленинни
һәјат вә фәалијјәти нүмунәсиндә
тәрбијә етмәјә чалышмалыдыр. О,
балача Валодјанын тә'лимдә кери
галанларә нечә көмәк етмәсиндән,
чох бачарыглы вә дирибаш олма-
сындан, һәмншә дәрсләриндән «әла
гәјмәт алмасындан вәлидејиләринә
дәрин мәнәббәтиндән, зәһмәти сев-
мәсиндән вә с. нүмунә кәтирәрәк
ушагла тәрбијә етмәлидир. Ушаг-
лар билмәлидирләр ки, бабамыз вә
бөјүк мүәллимимиз Ленин тәрәфин-
дән јарадылмыш Коммунист Парти-
јасы халгымызы хош күнләрә чы-
хартмышдыр. Совет ушагларына
хошбәхт һәјат бәхш едән Лениндир.
Коммунист Партијасыдыр. Биз Ле-
нинә лајиг өвладлар олмалыыг.

Мәсләһәт

ҲАЗЫРЛЫГ СИНИФЛӘРИ ҮЧҮН ПРОГРАМ МАТЕРИАЛЛАРЫНЫН ПЛАНЛАШДЫРЫЛМАСЫ

Һазырлыг синифләриндә апарылан
сәһәбәләр кәстәрир ки, нәшкә ајры
сәһәбәләр, һәттә ејни рајонун
сәһәбәләриндә програм материалны
сәһәбәләр чүр планлашдырылар. Мүәл-
лимләр әстигамәтвәричи көмәк кәстәр-
лә кәстәдә илә мөчмүәнин 1976-чы ил
сәһәбәсиндә Азәрбајҗан дилиндән
сәһәбә бәлҗу дәрҗ олунмушдур. Бу
сәһәбәләр әсә дикәр фәһләр үзрә план-
лашдырыла верилир. Материал Азәрбајҗ-
ан Елҗә Тәдҗигат Педагоҗи Елмләр
Институту ибтидан тә'лим вә мәктәбә-
лә тәрбијә шә'бәсинин әмәкдашлары
сәһәбәләр һазырланмышдыр.

ӘМӘК ТӘ'ЛИМИ

1 рүб (9 саат)

2-чә дәрс. Кағыз вә карто-

нун нәвләри вә хусусијјәтлә-
ри илә танышлыг:

Мүхтәлиф галыныгды вә рәңкдә олан
кағызлар нүмајиш етдирилир. Шакирд-
ләр әввәл онларын рәңкләри илә таныш
олурлар. Сонра онлар галыныгына, јум-
шағлыгына, јапышгана олан мүнәсибәти-
нә көрә бир-бири илә мүгајисә едилір.
Мүхтәлиф нәв картонар да һамарлығы-
на, галыныгына, асан вә чәтин кәсилә
билмәсинә көрә мүгајисә едилір.

2-чи дәрс. Кағыз вә карто-
да көрүлән иш заманы ис-
тифадә едиләчәк алат вә
материалларла танышлыг.

Шакирдләр гајчы, хәткеш, бычаг, биз,
күнҗә, пәркар, сығаллајычы, јапышган,
фырча вә с. илә таныш едилір. Онларын
адлары өјрәдилір вә һәр биринин ајры-

ајрылыгда везифеси изаһ олунур. Онлар ла ишлөмөк гаддасы үзрә илкин тәд-ринләр апарылыр.

3-чү дәрә. Кағызын хәтт бојунча кәсилмәси.

Кағыз дүз хәтт бојунча ики чүр кәсдирмәк олар. а) үзәриндә дүз хәтт чәкәрәк һәм ики хәтт бојунча кәсдирмәк. б) дүз хәтт бојунча гатлајараг гат кәс-мин һиссәсини кәсдирмәк.

Имкан дахилнәдә дүзбучаглы формада олан иҗананы кәсилмәси үзрә иш тәш-кил едилмәлидир.

4-чү дәрә. Кағыздан дүзбу-чаглы вә даирәнин кәсил-мәси.

Шакирдләрә үзәринә дүзбучаглы вә даирә чәкилминш кағыз пајланыр. Әввәл дүзбучаглынын, сонра исә даирәнин кә-силмәси гаддасы изаһ олунур. Чәкилминш хәттдән ичәријә кечмәмәк вә канара чыхмамаг шакирдләрә тапшырылмалы-дыр.

5-чи дәрә. Төдрис-тәчрүбә саһәсилә танышлыг.

Шакирдләр төдрис-тәчрүбә саһәси илә үмуми шәкилдә таныш едилер. Он-лар јарпагларын, битки галыгларынын тәвизләнмәсиндә иштирак едилер. Ке-рүлән ишләрин гаддасы вә әһәмијјети ба-ша салыныр.

6-чы дәрә. Парча илә әлағә-дар истифаде едиләчәк әлөт-ләрлә танышлыг.

Шакирдләр ијнә, гајчы, үскүклә та-ныш олур, онларын һәр бириндән исти-фаде гаддасынә өјрәтирләр. Үскүјүн вә-зифеси изаһ едилер, онун орта бармага кечирилмәсинин сәбәби вә тикмә за-маны нә кими рола малик олдуғу практик шәкилдә кәстәрилер.

7-чи дәрә. Ијнәнин сапла-масы, сапын тәләб олунан узунлугда кәсиләрәк учу-нун дүјүнләнмәси.

Мүхтәлиф нөмрәли ијнәләр вә саплар лүмајиш етдирилер. Онлар бир-бирилә мугајисә олунур. Мүхтәлифлијинин сә-бәби кәстәрилер. Ијнәјә кәрә сапын сә-чилмәси үзрә практик иш тәшкил олунур. Сапын учу гајчы илә кәсиләрәк бир гәдәр бурулудан сонра ијнәнин көзү ишынә тутулуб сапланыр. Ијнәјә сапла-мыш сап бир голун узунлугунда дар-тылдыгдан сонра учу кәсилер. Сапын учуну дүјүнләмәк үчүн шәһадәт бармага бир дөфә доланыр баш бармагла тутулуб дартылыр.

8-чи дәрә. Парча үзәриндә өлчмә, нишанлама әмәлијја-ты апармагла онун кәсил-мәси.

Парчаны өлчмәк үчүн өлчү лентиндән вә хәткешдән истифаде едилмәси гаддасы баша салыныр. Өлчмәнин нәтичәсинин табашыр вә рәңкли карандашла гәјд едилмәси гаддасы үзрә практик иш тәш-кил олунур. Парчаны нишанламаја әсә-сән кәсмә гаддасы баша салыныр. Бу-нуңда әлағәдар тәмринләр апарылыр.

9-чу дәрә. Парчанын дүз хәтт бојунча тикилмәси.

Мүәјјән өлчүдә кәтүрүлмүш парча га-гат гатланыр. Канар һиссәдән нә гә-мәсәфә бурахмаг лазым кәлдији кәс-тирилер. Тикмә заманы отурмаг, кәс-тутмаг гаддасы изаһ олунур. Дүз хәтт кәилмә гаддасы баша салыныр. Тик-мәләр арасында мөсәфәнин бәрәбәр ол-мәсәләси ајдынлашдырылыр. Нәти-жәдә парчанын дүз хәтт бојунча тикил-мәси үзрә практик иш тәшкил олунур.

II рүб (7 саат)

10-чу дәрә. Гөләмучу тәһ-мәләнни тикилмәси.

Түңлү парчадан (памазы) дүзбуча-глы јакуд даирәви формада 5—6 әдәд кә-силер. Орта һиссәдән бир-биринә чох ол-магла 7—8 дөфә тикилир.

11—12-чи дәрәләр. Торба тә-һмәк.

Мүәјјән өлчүдә дүзбучаглы форма-да парча кәсилер. Онун астар тәрәфи тә-һмәк чевриләрәк икигәт гатланыр. Тик-мә гаддасы баша салыныр. Тикмә заманы парчанын а-расында мүәјјән мөсәфәнин бурахыл-мәси тикишләр арасында мөсәфәнин ејн-мәсәләсинин заруријия баша салыныр. Икинчи дәрәдә торбаја баг кечтирил-мәси үзрә иш тәшкил олунур. Тикмә заманы баг чатдыгдан сонра чевриләр баг салыныр.

13-чү дәрә. Дүјмә тикил-мәси.

Парчаја кәрә ијнәнин сечилмәси тә-һмәк сәһбәт кедир. Дүјмә парчанын үзәр-индә дүјмәнин дешикләриндән бир-бир-инә истигамәтнәдә кечирилир. Сонра кә-гаршысындакы дешиклән санчыл-мәси парчанын о бири үзүндән чыхарыл-дыр. Бу гаддә илә иш давам етдирилир. Ша-кирдләрә баша салыныр иш, саплар дү-мәнин үстүндә паралел дурмалыдыр. Тә-һмәк тәрәфдә сапларын сајы 5—6-ја чат-тырылыр.

14—15-чи дәрәләр. Кәрмә гад-далары илә танышлыг.

Јогун сапдан, кәндирдән биринчи дәр-әдә үчүнүн, икинчи дәрәдә исә алтын-чынның ејни вахтда һөрүлмәси гаддасы баша салындыгдан сонра практик иш тәшкил олунур.

16-чы дәрә. Јолка бәзә-ринин һазырланмасы.

Бу дәрәдә мүхтәлиф һејван фи-гурынын силуетини кәсмәк, үлкү әсә-сән галын кағыз вә назиқ картондан кә-тәлиф әшјааларын фигураларын кәс-мәк онлары мувафиг шәкилдә рәңклә-мәк үзрә иш тәшкил едилмәлидир.

III рүб (11 саат)

17-чи дәрә. Дәрслијә вә дәр-тәрә үз чәкмәк.

Дәрслик вә дөфтер галын рәңкли ка-ғыз үзәринә гојулараг ачылыр. Дәр-сликдән һәр тәрәфдән 10 сантиметрә дәр-тәрәдән исә 5—6 сантиметрә дәр-артыг һиссә кәтүрүләрәк нишанла-малыдыр.

24-чү дәрәс. (Һазыр үз кагызы олмадында). Дәрәсләк вә дәфтәриң галымлыгыңа сәләтләрнең бирләнмә хәтти истинәккә ашагы вә јухары тәрәфдән нәһәҗләп соңра дәрәслик, јахуд дәфтәр үзәринә гојулур. Нәһәҗләп, артыг тәҗәбәһәтләнәң үстүнә гатланыр.

25-чү дәрәс. Мүхтәлиф формалар кәсипләмәш катызлаң бир-биринә јашышдырмасы.

26-чү дәрәс. Фырча илә мүхтәлиф формалар кәсипләмәш кагызын орта һиссәсинә јарат кәнарларына доғру сүрәтләр бир-биринә јашышдырмасын кәсипләмәш кәнарлар доғру сыгаллаң. Бу заман арада һаваның галмасына кәсипләмәш, мөһкәм олмасы үчүн кәсипләмәш еңшә гојулмалыдыр.

27-чү дәрәс. Пластинидән кәсипләмәш килдән) алма моделә һазырланмасы.

28-чү дәрәс. Јахуд килдә ишләмәк, јумшак мүхтәлиф формаја салмагың барәдә сөһбәт апарыдыр. Мүәллим бирини һазырлаң, соңра шакирдләрнең мүстәһил иши апарыдыр.

29-чү дәрәс. Килдәс моделә һазырланмасы.

30-чү дәрәс. Формасы вә рәнки барәдә кәсипләмәш апарыдыр. Һиссәләри нүмајиш апарыдыр. Килдәс һазырландыңдан соңра шакирдләмәш саңлагы оңа сәләт.

31-чү дәрәс. Армуд моделә һазырланмасы.

32-чү дәрәс. Алма илә армуду һәм формалар кәсипләмәш кәрә фәргләнмәш сөһбәт апарыдыр. Бир парча пластинидән бир иши һиссәни еңи вахтда кәсипләмәш ләзым кәлдијини практик ишләмәш кәсипләмәш. Соңра шакирдләмәш ишләмәш тәҗәбәһәтләнәң едир.

33-чү дәрәс. Зәрф һазырламаң.

34-чү дәрәс. Кәсипләмәш кағыз тәрәфләриндән бирини бир сантиметр артыг олмәк еңиңә гатланыр. Артыг һиссә үзәң үстә гатланыр. Буну бир дәрәсә кәсипләмәш едәрәң, үзәң ашагы чевирәң соңра гатланмәш һиссәни үчүн бир иши тәрәфдән үчбучаг шәклинә кәсипләмәш һиссәҗә чатана гәдәр гатланмәш. Кәнарларында алыммәш үчбучаг кәсипләмәш алтына салыңыр.

35-чү дәрәс. Әлфәчинин һазырланмасы.

36-чү дәрәс. Китабдан бир гәдәр артыг, кәсипләмәш 7 сантиметрә гәдәр олан кағыз кәсипләмәш. Узунуна китәт гатланмәш. Кәнар һиссәдән 1 см. бурахмаңда кәсипләмәш дүз хәтти чәкилир. Соңра гәтләмәш һиссәдән һәмни хәттә гәдәр чәкилир. Кағыз золагы ачылыр. Кәсипләмәш золағлар һәр дәрәсә бирини кәсипләмәш икинчи кәриҗә доғру гатланмәш кәсипләмәш.

37-чү дәрәс. Кағыздан сымәтләмәш формалы (алма, јарма) ашјааларын кәсипләмәш.

Кәсипләмәш ашјааның рәнкинә уңғун кағыз кәсипләмәш. Икинҗә гатланыр. Гәт кәсипләмәш һиссәдә үлкү әсасында кәсипләмәш ашјааның јарысының шәкли чәкилир. Хәтт бојунча кәсипләмәшдән соңра ачылыр.

25-чү дәрәс. 8 Март Бејнәлхалғ Гадыңлар бајрамы мүһимбәтлә һәдијјә һазырламаң.

Бу дәрәсдә ағ рәнkdә олан галым кагызын кәнарлары аппликасија јолу илә бәзәң. Ортада үлкү әсасында 8 Март јазыдыр. Әтрафына аппликасија јолу илә чичәкләр јашышдырылыр.

26—27-чү дәрәсләр. Рәнкли кағыздан халча һәрмәк.

Биринчи саатдан шакирдләр кагызы квадрат шәклиндә кәсипләмәш, оңу јарыдан гатлаңыб гәт кәсипләмәш һиссәдән кәнарына 2 см. галана гәдәр золағ-золағ доғрамаңда вә башга рәнkdә олан кағыздан золағлар кәсипләмәш мөһимдә олмалыдырлар. Икинчи дәрәсдә нә халчаның һәрүлмәси үзрә иш кәтмәлидир. Белә иш, кәсипләмәш кағыз золағлары бир тәрәфдән бәңдәләнәрәк квадрат шәклиндә кағыздагы золағлар јаң-јана тохунур. Артыг галым һиссә кәсипләмәш.

IV рүб (8 саат)

28-чү дәрәс. Торпагы беллә-јәрәк кичик ләкдәр дүзәлтмәк.

Мүәллим торпагың нә үчүн белләнмәсини, јумшакдырмасы, алағ отларының көкүнүн тәһизләнмәси барәдә сөһбәт едир. Торпагың белләнмәси вә дырмытла һәмәрланмасы гәјдәси кәсипләмәш. Ләкдәриң һазырланмасының гәјдәси баша салыңыр. Бундан соңра шакирдләрнең ишләмәш тәһзил олунур.

29-чү дәрәс. Јазда чичәк ачымш ағач мөвзусунда аппликасија иши.

Бу дәрәсдә мүәллим јазда ағачларын чичәк ачмасы илә бәғли сөһбәт едир. Ағачын көвдәси, будағлары, чичәкләри вә јарпағларының формасы вә рәнки һағымда мүсаһибә апарыдыр. Нәзәрдә тутулаң ағачын көвдәси кәсипләмәш кағыз үзәринә јашышдырмалыңдан соңра будағлар, јарпағ вә чичәкләр алағ едилер.

30-чү дәрәс. Тохумларын әкилмәш.

Јерли шәрәтә уңғун мүхтәлиф биткиләриң тохумларының әкилмә дәрәҗилиҗи, бир-бириндән нә гәдәр аралы олмасы вә буну сабаби шакирдләрә баша салымалыдыр. Мүәллим ишнәң ичрасының практик јолла кәсипләмәшдән соңра шакирдләрнең ишнәң тәһзил едир.

31-чү дәрәс. Шитилләриң басдырымасы.

Јерли шәрәтә уңғун оларәк кәләм вә ја помидор шитилләриңнәң басдырымасы үчүн шырымларын ачылмасы үзрә иш тәһзил олунур. Шитилләриң бир-бириндән нә гәдәр аралы вә нә дәрәҗилиҗиндә басдырымасы аңдылашдырылыр. Нә-

һајәт, шакирдләрин практик ишләри тәшкил олуңур.

32—33-чү дәрс. Мүхтәлиф материаллардан истифадә етмәклә ојунчаглар һазырламаг.

Мүхтәлиф материаллардан (гозалардан, ағач будагларындан вә жарпагындан, гуш түкүндән, назик мәфтил, пластидин вә с.) истифадә етмәклә ојунчаглар һазырламаг үчүн она уңгун материал сечилир. Һәммин ојунчагын формасы вә һиссаләри бәрәдә сәһбәт апарылып. Һансы материалдан һансы һиссәни һазырламагын даһа фајдалы олмасы мүәјјәнләшдирилир. Сонра һәммин материалларда ишләмәк гәјдасы баша салыныр. Ајры-ајры һиссәләрин бирләшдирилмәси гәјдасы көстөрилир. Һәһајәт, шакирдләрин практик ишләри тәшкил едилир.

34-чү дәрс. Әкиллиш биткиләре гуллуғ едилмәси.

Биткиләрин алаг отларындан тәмизләnmәси, суварылмасы, алава јемләмәнин верилмәси гәјдалары баша салыныр. Сонра практик иш тәшкил олуңур.

35-чи дәрс. Әмак тәлими үзрә көрүлмүш ишләрин јекунлашдырылмасы.

Бу дәрсдә әмәјин бүтүн нәкләри үзрә көрүлмүш ишләр јекунлашдырылып. Әд ишләри нүмунәләриндән сәркинни тәшкилинә һазырлыг көрүлүр вә шакирдләре јај тапшырыгы верилир.

БӘДӘН ТӘРБИЈӘСИ

I рүб— 18 саат

1-чи дәрс. Мүәллимин көстәриши илә ајаг бармагларынын учу дүз хәттин үстүндә олмагга бир чәркәјә дүзләnmәк. Сыра илә бир-биринин архасынча тәк-тәк вә чүт-чүт гачмаг.

2-чи дәрс. Бојунарды бир сыраја дүзләnmәк. «Бәнәвишә» ојуну.

3-чү дәрс. Сыра илә бир-биринин ардынча тәк-тәк вә чүт-чүт јеримәк. Дабанлар, балдырлары, күрәвләри вә бојунардын дивара сәјкәјиб дајанмаг. «Лентиним тез кәтүрәр» ојуну.

4-чү дәрс. Әл-әлә тутуб даира шәклиндә дө чәркәјә дүзләnmәк. Дивара сәјкәјиб ондан араланимаг вә гамәти дүзкүн сахламагга отурмаг. «Овчу вә вәһши һејванлар» ојуну.

5-чи дәрс. Әл-әлә тутмадан даира шәклиндә дүзүлүб јеримәк (дүз вә иланвари). Бәдәни, бојунардын дивара сәјкәјиб отурмаг. «Овчу вә вәһши һејванлар» ојуну.

6-чы дәрс. Ајаг бармагларынын учу хәттин үстүндә олмагга бир чәркәјә дүзләnmәк. Јериндә ики ајаг үстә һоппанмаг вә јерә јүңкүлчә дүшмәк «Овчу вә вәһши һејванлар» ојуну.

7-чи дәрс. Бојунарды бир сыраја дүзләnmәк. Јериндә ики ајаг үстә һоппанмаг

вә јерә јүңкүлчә дүшмәк. «Лентиним тез кәтүрәр» ојуну.

8-чи дәрс. Гачмадан 30—40 см. дүрлүкдән ашагы һоппанмагга јерә јүңкүлчә еимәк. «Лентиним тез кәтүрәр» ојуну.

9-чу дәрс. Сыра илә бир-биринин ардынча тәк-тәк вә чүт-чүт јеримәк. «Мунларын тулланимасы» ојуну.

10-чу дәрс. Күрәји дивара сәјкәјиб әлләри галдырмаг, бу вәзијәтдә гәјдә вә јанлара чеврилмәк. «Мејмунларын тулланимасы» ојуну.

11-чи дәрс. Әл-әлә гутараг даира шәклиндә чәркәјә дүзләnmәк. «Мејмунларын тулланимасы» ојуну.

12-чи дәрс. Јериндә вә јерин заманы әлләри вә ајаглары аһәндәр һәрәкәтләрдә илә әјрәнмәк. Әл-әлә тутмадан даира шәклиндә дүзләnmәклә дүзүрә вә ашагыдан гачмаг. «Бәнәвишә» ојуну.

13-чү дәрс. Тәк, чүт-чүт, үч-үч, алава вериб 10—15 метр гачмаг. «Ким тез кәтүрәр» ојуну.

14-чү дәрс. Мејданчада 10—15 метр мәсафәдә олан хәтләрин бириндән биринә кечмәклә гачмаг. «Ким тез кәтүрәр» ојуну.

15-чи дәрс. Јериндә вә јерин заманы әлләри вә ајаглары аһәндәр һәрәкәтләрдә илә әјрәнмәк. Топу јухары атмаг 8—10 дөфә ики әллә тутмаг. «Ады чәкилән тутулмалыдыр» ојуну.

16-чы дәрс. Топу 1,5—2 м мәсафәдә ашагыдан вә чеврилмәдән архада вә биринә атмаг. «Ады чәкилән тутулмалыдыр» ојуну.

17-чи дәрс. Топу јухары атмаг 8—10 дөфә ики әллә тутмаг. «Топу тут» ојуну.

18-чи дәрс. Јерин заманы ајаглары үстүндә галхараг, дөңг һәрәкәтләрдә илә әјрәнмәк. 30—40 см. һүндүрлүкдә илә ли гојудмуш тир үзәриндә јеримәк. «Һалгадан вәч» ојуну.

II рүб— 14 саат

1-чи дәрс. Мүхтәлиф вәзијәтләрдә (әлләр белдә, јанда, башын архасынча) кәзмәк. Әлин чатмадыгы һүндүрлүкдә (10—12 см.) асылмыш әшјаны һоппанмагга тутмаг. «Гурбагалар вә лејләк» ојуну.

2-чи дәрс. Јерин заманы ајаглары үстүндә галхараг, дөңг һәрәкәтләрдә илә әјрәнмәк. Гамәти дүзкүн сахламагга дүзүрә һәрәкәт етмәк. «Гурбагалар вә лејләк» ојуну.

3-чү дәрс. Гамәти дүзкүн сахламагга кәзмәк. Бәдәни, бојунардын дивара сәјкәјиб отурмаг. «Гурбагалар вә лејләк» ојуну.

4-чү дәрс. Дабанлар, балдырлар, күрәвләри вә бојунардын дивара сәјкәјиб дајанмаг. Өтүшмә мәгсәдлә дајанмаг. «Мәра» ојуну.

5-чи дәрс. «Сыраја дүзлән», «Әл-әлә» командаларынын ичрасы. Бәдәни, бојунардын дивара сәјкәјиб отурмаг. «Мәра» ојуну.

6-чү дәрә. Топу 1,5—2 м. мөсәфәдән бер-бирине атмаг. «Һиләкәр түлкү» ојуну.

7-чү дәрә. «Сыраја дүзләи!». «Дагылыи!» номандаларыны Јеринә јетирә. Дүзүнә гачараг 40 см. һүндүрлүкдә иһин үстүндән һоппанмаг. «Һалгадаи һоппанмаг» ојуну.

8-чү дәрә. Гамәти дүзкүн сахламагла. Топу бир-биринә атмаг вә тулламаг. «Һалгадаи һоппанмаг» ојуну.

9-чү дәрә. Мүхтәлиф вәзијәтләрдә. «Дагылыи!» номандаларыны иһра етмәк. Бәдәни, бојунардыны дивара сәјкәјә рәи отурмаг. «Өзүнә јолдаи таи» ојуну.

10-чү дәрә. Сыра илә бир-биринин ар-дынча тәк-тәк вә чүт-чүт јеримәк. Топу бир-биринә атмаг, иһин әллә вә бир әллә тутмаг. «Һалгадаи һоппанмаг» ојуну.

11-чү дәрә. Өл-әлә тутуб даирә шәк-лндә чәркәјә дүзләймәк. Топу дивара сәјкәјә рәи отурмаг. «Өзүнә јолдаи таи» ојуну.

12-чү дәрә. Күрәји дивара сәјкәмәклә. «Дагылыи!» номандаларыны иһра етмәк. Бәдәни, бојунардыны дивара сәјкәјә рәи отурмаг. «Өзүнә јолдаи таи» ојуну.

13-чү дәрә. Тәк, чүт-чүт, үч-үч, әл-әлә. Топу бир-биринә атмаг, иһин әллә вә бир әллә тутмаг. «Һалгадаи һоппанмаг» ојуну.

14-чү дәрә. Топу дивара атмаг, иһин әллә вә бир әллә тутмаг. «Ленти ал» ојуну.

III рүб—20 саат

1-чү дәрә. Дүз хәтт үзрә ајаг бармаг. «Дагылыи!» номандаларыны иһра етмәк. Бәдәни, бојунардыны дивара сәјкәјә рәи отурмаг. «Өзүнә јолдаи таи» ојуну.

2-чү дәрә. Гамәти дүзкүн сахламагла. Топу бир-биринә атмаг, иһин әллә вә бир әллә тутмаг. «Һалгадаи һоппанмаг» ојуну.

3-чү дәрә. Маневәләрн кечмәклә (әшја-ларн үстүндән вә алтындан) гачмаг. «Син-дир» ојуну.

4-чү дәрә. Дабанлары, балдырлары, бојунардыны дивара сәјкәјә рәи отурмаг. «Өзүнә јолдаи таи» ојуну.

5-чү дәрә. Јүјүрәрәк иһ илә тәк ајагла, ајаглары дәјишмәклә. «Гурд дәрәдә» ојуну.

6-чү дәрә. Гамәти дүзкүн сахламагла. Топу бир-биринә атмаг, иһин әллә вә бир әллә тутмаг. «Һалгадаи һоппанмаг» ојуну.

7-чү дәрә. Дивардан араланмаг вә гамә-ти дүзкүн сахламагла. Она тәрәф гачыт-маг. Залда, мејданчада груп һалында бир-биринә тохунмадан гачмаг. «Сичан-пишии» ојуну.

8-чү дәрә. Әл-әлә тутуб даирә шәк-лндә чәркәјә дүзләймәк. Залда, меј-данчанын мүхтәлиф јерләриндә гојул-муш әшја-лар арасындан јеримәк вә гач-маг. «Өзүнә јолдаи таи» ојуну.

9-чү дәрә. «Сыраја дүзләи!». «Дагы-лыи!» номандаларыны иһра етмәк. Бәдәни, бојунардыны дивара сәјкәјә рәи отурмаг. «Өзүнә јолдаи таи» ојуну.

10-чү дәрә. Бојунарды бир сыраја дүзләймәк. Гачмадан 30—40 см. һүн-дүрлүкдән ашагы һоппанмаг јерә јүн-күлчә еимәк. «Гурд дәрәдә» ојуну.

11-чү дәрә. Јериндә вә Јерини заманы әлләри вә ајаглары аһәиклар һәрәкәт етдирмәји әрәимәк. Дүзүнә гачараг 40 см. һүндүрлүкдә иһин үстүндән һоп-панмаг. «Бәјрагы дәјишдир» ојуну.

12-чү дәрә. Јерини заманы ајагы пән-чәләри үстүндә галхараг, дөңг һәрәкәтлә-дәймәк. Јүјүрәрәк 50—70 см. узунлу-гунда мөсәфәни һоппанмаг. «Иһи шахта» ојуну.

13-чү дәрә. Мүхтәлиф вәзијәтләрдә кәзмәк. Гамәти дүзкүн сахламагла кәз-мәк. «Иһи шахта» ојуну.

14-чү дәрә. Сыра илә бир-биринин ар-дынча тәк-тәк вә чүт-чүт јеримәк. Күрәји дивара сәјкәмәклә әлләри галдырмаг, бу вәзијәтлә габәга вә јанлара чеврил-мәк. «Һалгадаи һоппанмаг» ојуну.

15-чү дәрә. Бир чәркәјә дүзләймәк. Гамәти дүзкүн сахламагла даирә үзрә һәрәкәт. «Вахтында чых, гач» ојуну.

16-чы дәрә. Топу сағ әллә 3 метр, сол әл илә 2 метр мөсәфәдә гојулмуш тор-баја тулламаг. «Вахтында чых, гач» ојуну.

17-чү дәрә. Дивардан араланмаг вә га-мәти дүзкүн сахламагла она тәрәф гачыт-маг. Тәк, чүт-чүт, үч-үч, әл-әлә вериб 10—15 метр гачмаг. «Вахтында чых, гач» ојуну.

18-чү дәрә. Бојунарды бир сыраја дүз-ләймәк. Дабанлары, балдырлары, күрәк-ләри вә боју ардыны—дивара сәјкәмәк. араланмаг вә јакынлашмаг. Јүјүрәрәк 50—70 см. узунлу-гунда мөсәфәни һоп-панмаг. «Өзүнә јолдаи таи» ојуну.

19-чү дәрә. Топу 4—5 метр мөсәфәдә гојулмуш һәдәфә вурмаг. Тир үстүндә дүзүлмүш әшја-ларын үстүндән аддымла-магла јеримәк. «Өзүнә јолдаи таи» оју-ну.

20-чү дәрә. Маневәләрн кечмәклә гач-маг. Топу 4—5 метр мөсәфәдә гојулмуш һәдәфә атмаг. «Өзүнә јолдаи таи» оју-ну.

IV рүб—18 саат

1-чү дәрә. Әл-әлә тутмадан даирә шәк-линдә дүзүлмәклә дүзүнә вә иланвари гачмаг. Мејданчанын мүхтәлиф јерләрин-

де гојулмуш эшжалар арасындан гачмаг. «Ким тез чөкөр» ојуну.

3-чи дәрсе. Эл-әлэ тутмадан даирә шәклиндә дүзүлүб јеримәк. Тир үстүндә дүзүлмүш эшжаларын үстүндөн аддымламагла јеримәк. «Кәпәнәјин тутулмасы» ојуну.

3-чү дәрсе. Сыра илә бир-биринин ардыча тәк-тәк вә чүт-чүт јеромәк. Топу јаваш һәрәкәт едән һәдәфә вурмаг. «Ким тез чөкөр» ојуну.

4-чү дәрсе. Мүхтәлиф вәзијәтләрдә көзмәк. Күрәји дивара сәјкәмәклә әлләри галдырмаг, бу вәзијәтдә габага вә јашлар чәкирилмәк. «Ким тез јүјүрәр» ојуну.

5-чи дәрсе. Мүхтәлиф вәзијәтләрдә көзмәк. «Сыраја дүзлә»», «Дагылын» командаларының ичрасы. Мансәләри кечмәклә гачмаг. «Кәпәнәјин тутулмасы» ојуну.

6-чы дәрсе. Гачмадан 30—40 см. һүндүрлүдән ашагы һоппанмагла јерә јүмкүлчә енмәк. Топу башындан о тарәфә ашырмаг. «Бајрағын јашына ким тез гачар» ојуну.

7-чи дәрсе. Эл-әлэ тутмадан даирә шәклиндә дүзүлүб јеримәк (дүз вә иланвәри). Әлин чатмадыгы (10—12 см) һүндүрдән асылмыш эшјаны һоппаныб тутмаг. «Һалғанш тут» ојуну.

8-чи дәрсе. Топу јухары атмаг вә 8—10 дәрә ики әллә тутмаг. Топу 1.5—2 м мәсәфәдән ашагыда вә чәкирилмәдән архадан бир-биринә атмаг. «Мөрә» ојуну.

9-чү дәрсе. Топу бир-биринә атмаг, ики әллә вә бир әллә тутмаг. Топу дивара атмаг, ики әллә вә бир әллә тутмаг. «Ким тез јүјүрәр» ојуну.

10-чү дәрсе. Топу сағ әл илә 3 метр, сол әл илә 2 метр мәсәфәдә гојулмуш торбаја тулламаг. «Ким тез чөкөр» ојуну.

11-чи дәрсе. Дүзүнә гачараг 40 см. һүндүрлүкдә икин үстүндән һоппанмаг. Јүјүрәрәк 50—70 см. узунлуғунда мәсәфәни һоппанмаг. «Һиләкәр түлкү» ојуну.

12-чи дәрсе. Топу 4—5 метр мәсәфәдә гојулмуш һәдәфә вурмаг. Топу јаваш һәрәкәт едән һәдәфә вурмаг. «Бајрағы дәјишдир» ојуну.

13-чү дәрсе. Јериндә вә јериш заманы әлләри вә ајаглары аһәнкдар һәрәкәт етдирмәји өјрәнмәк. Тир үстүндә дүзүлмүш эшжаларын үстүндөн аддымламагла јеримәк. «Әкил-бакил гуш яди» ојуну.

14-чү дәрсе. Өтүшмә мәгсәдилә гачмаг. Мансәләри кечмәклә гачмаг. «Гурд дәрәдә» ојуну.

15-чи дәрсе. Мејданчада груп һалында бир-биринә тохунмадан гачмаг. Јүјүрәрәк ики илә тәк ајагла, чүт ајагла, ајаглары дәјишмәклә һоппанмаг. «Ленти ким тез көтүрәр» ојуну.

16-чы дәрсе. Эл-әлэ тутмадан даирә шәклиндә дүзүлмәклә дүзүнә вә иланвәри гачмаг. «Топу тут» ојуну.

17-чи дәрсе. Топу 4—5 метр мәсәфәдә гојулмуш һәдәфә вурмаг. Топу башында архаја атмаг. «Бөнәвша» ојуну.

18-чи дәрсе. Топу сағ әл илә 3 метр, сол әл илә 2 метр мәсәфәдә гојулмуш торбаја тулламаг. Ушаглар јај идман ташларының верилмәси.

ТӘСВИРИ ИНЧЭСӘНӘТ

Кичик јашлы ушагларын үмүмән ишләри шәклиндә тәсвири инчәсәнәтин бәјүмәти бар. Тәсвири инчәсәнәт әсәрләринә бахыш вә онларын тәһлили ушагларын идеја-сијасы, естетик дүнјабаканлыгын формалашмасына икин сәһмәни етдирир.

Рәсметмә саһәсиндә апарылан ишләрдә тик ишләр ушагларын әл әзәләри мейкәмләндирир, онларын мүхтәлиф иштигамәтләрдә хәтләр чәнмәк вәрдәкә газанмасына көмәк едир.

Ушаглар һазырыг сифивә һәр једдинчи илиндә көлдикләри үчүн тәһмин характери, истифаде едилән үсрәк мутләг һәмән јаш дәрүнә, онларын кишаф сивижәсинә мүнәсиб олмалы. Һазырыг сифиндә рәсм тәһмин ишин рәнкарәнкилијинә фикир вәрдәкә шәкирдләрин марағыны нәзәрә әвәруридир. Бу дәрәдә ушагларын фәалијәти артыг хәлһи инкишаф еткәндән онлара көрдүкләри ишин јәти, нәчә ишләмән вә с. һаггында лумат вәрмәк олар.

Тәсвири инчәсәнәт мәшғәләләри ушаглар бу вә ја дикәр эшјанын әдәфәләрлә тәкрат едир, рәнкләри сәһмәлар вә нәтичәдә бу онларын дүгәт еткәндә өзүнә мейкәм јер тутур. Һәзирә сифиндә дәрәдә тәсвири инчәсәнәт мәшғәләләри дәрәдә нәзәрә—натурә рәсм, мөвзу үзрә рәсм, декоратив тәсвири инчәсәнәт әсәрләри илә тәһмин формаларында апарылып.

Тәсвири инчәсәнәт үзрә һәр бир мәшғәлә нәвү бир-биринә еләчә дәрәдә рәһәзијәт, әмәк тәһмин мәшғәлә илә сых вәһдәтдә тәшкил едилмәклә Бүтүн бу мәшғәлә нәвләри илә әвәрдәкә шәкирдләрин јаш, психологизм, социализм, икин фәсилләри вә с. нәзәрә магла системләндирилир.

Тәсвири инчәсәнәт үзрә практика мәшғәләләрдә (натурадан рәсм, мөвзу рәсм вә декоратив иш) шәкирдләри иштиғатын мезмунуну ачан, икин мәшғәлә иштиғамәт вәрән мәсләһәтләр вәрдәкә вәрдәкә. Белә мәсләһәтләрдә истиғамәт олунан рәсм материаллары дөгиткә рәнкләр һаггында инсбатән атрафла лумат верилир.

Тәсвири инчәсәнәт әсәрләри илә иштиғаты башга мәшғәлә нәвләри илә вә онларын характеринә уғун едилмәклә. Бу мусәһибәләрдә ушаглар һәр карлыг әсәрләри илә јананы хәл дәрәдәкә вә декоратив тәтбиги сәһмә

16-чы дәрә. Натурадан мәктәбли чанта-сының шәклине чәкмәк (акварел, гуаш, рәңкли карандашлар).

17-чи дәрә. Золаг дахилинде күл вә җарпаглардан ибарәт нахыш тәртиб етмәк (акварел, гуаш, рәңкли карандашлар).

18-чи дәрә. Натурадан шам вә нүнар ағачларыны төсвир етмәк (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар). Мөвзу илә әләгәдар инчәсәнәт әсәрләри һаггында мүсәһибә: И. Шишкин—«Шам мешәси», С. Бөһлулзаде—«Җашыл халы» вә с.

19-чу дәрә. «Паҗызда ағачлар» мөвзу-су үзрә рәсм (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар). Мөвзу илә бағлы инчәсә-нәт әсәрләри илә танышлыг. И. Леви-тан—«Гызыл паҗыз», В. Полчов—«Гы-зыл паҗыз», С. Бөһлулзаде—«Нахчыван-да паҗыз».

20-чи дәрә. Натурадан чаһикин шәк-лине чәкмәк (карандашлар, акварел).

21-чи дәрә. Декоратив иш. Садә на-хышлы җаҗлыг рәсм етмәк (акварел, гу-аш). Мәшғәләдә шакирдләрә халг җара-дычылыгы һаггында мә'лумат вермәк, мүвафиг нүмунәләр кәстәрмәк әһәмиҗәт-ли олар.

22-чи дәрә. Натурадан лимон шәкли чәкмәк (акварел, рәңкли карандашлар).

23-чү дәрә. «Ғаҗыглар суда» мөвзусу үзрә рәсм (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар). Мөвзунун мәзмуну илә әләгәдар шәкилләр үзрә мүсәһибә төш-кил етмәк, М. Раһманзадәнин «Хәзәрин гоҗунда» литографиясыны кәстәрмәк.

24-чү дәрә. Натурадан оҗунчаг автобу-сун шәклине чәкмәк (карандаш, акварел, фломастер).

25-чи дәрә. Натурадан албалы будагы чәкмәк (карандаш, акварел, гуаш).

26-чы дәрә. Золаг дахилинде албалы меҗвәси вә җарпагындан ибарәт нахыш (карандаш, акварел).

27-чи дәрә. «Өрдәкләр кәлдә» мөвзу-сунда рәсм (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар) мөвзунун мәзмунуна уҗуҗуҗу инчәсәнәт әсәрләри илә танышлыг (пла-стилиндән өрдәк фигуру дүзәлтмәк).

28-чу дәрә. Оҗунчаг өрдәк вә җа газын натурадан рәсми (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар).

29-чу дәрә. Мүәллимнн нүмунәси аса-сында финҗан вә җа чәм шәклине нахыш вурмаг (карандаш, акварел). Тәтбиги ин-чәсәнәтин керамика сәһәсинә анд уша-лара садә мә'лумат вермәк.

30-чу дәрә. Тәҗҗарә моделинн рәсм ет-мәк вә җа җапмаг (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар, пластилин).

31-чи дәрә. «Кетдин көрдүн...» наггылы-на иллюстрация чәкмәк (карандаш, ак-варел, рәңкли карандашлар). Мөвзунун мәзмуну илә әләгәдар китаб иллюстраци-ялары үзрә мүсәһибә төшкил етмәк. И. Крыловун тәмсилләринә чәкилмиш иллю-страцияларла таныш олмаг (Мөвзуну пластилиндән җапмаг олар).

32-чи дәрә. Натурадан күл шәкли чәк-мәк (карандаш, акварел, гуаш). Мөвзуҗа уҗуҗуҗу рәсм әсәрләри илә, нәтурмортларла

танышлыг. Т. Салаһов—«Гладкий» вә с.

33-чү дәрә. Квадрат дахилинде күл чәкләриндән ибарәт декоратив иш (карандаш, акварел, гуаш).

34-чү дәрә. Натурадан җолка оҗуҗуҗуларынын төсвири (карандаш, акварел).

35-чи дәрә. «Ушаглар җолка шәкли-дә» мөвзусу үзрә рәсм (карандаш, ак-варел, рәңкли карандашлар). Мөвзу мәзмунуна уҗуҗуҗу рәсм әсәрләри илә танышлыг: Н. Н. Жуков—«В. И. Ленин Москвада, Соколинде җолка шәкли-дә», «В. И. Ленин ушаглар ара-сында».

36-чы дәрә. Натурадан көк турна чәкмәк (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар). Мөвзу илә әләгәдар инчәсә-нәт әсәрләри илә танышлыг: М. Тим-ков—«Нәтурморт», Т. Нәриманбәјов—«Турналар».

37-чи дәрә. Мүәллимнн һазырла-ган эшҗаларын (модели метал төбәткә-ри гыздан кәсиләр) үзәринә дөҗмә на-хыш салмаг (карандашлар).

Бунун үчүн мүәллим формалинн кәсиб һазырлаҗыр, сонра материал-ла үзүндә мүәллим набаты вә һаҗа нахышларын чәкилмәсиндә ушаглар-мәк едир. Нахышларын ескизк һазыр-дугундан сонра карандашлы учу аҗа-җулур. Мөвзу илә әләгәдар инчәсә-нәт әсәрләри илә танышлыг: М. Тим-ков, ошун нүмунәләринн кәстәрмәк-ләзымдыр.

38-чи дәрә. Натурадан оҗунчаг автобу-сун шәклине чәкмәк (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар).

39-чу дәрә. «Гында» мөвзусу үзрә рәсм (карандаш, акварел, гуаш). Мөвзу илә әләгәдар инчәсәнәт әсәрләри илә танышлыг: И. Шишкин—«Гыш. Ша-мешәси», А. Пластов—«Биринчи гыш», Ханларов—«Астара».

40-чы дәрә. Оҗунчаг хорузун вә җа шун рәсми (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар). Мөвзу илә әләгәдар инчәсәнәт әсәрләри илә танышлыг: И. Шишкин—«Хоруз», «Хоруз» риндә мүсәһибә төшкил етмәк (пла-стилиндән җапма илә әләгәдар инчәсә-нәт әсәрләри илә танышлыг).

41-чи дәрә. Чеврә дахилинде җаҗа формаларындан ибарәт нахышлар ет-мәк (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар).

42-чи дәрә. Натурадан еҗ шәкли чәк-мәк (карандаш, акварел). Еҗ моделинн рәсми.

43-чү дәрә. «Түлкү вә һаҗа» мөвзусу үзрә рәсм. Мөвзунун мәзмуну-на уҗуҗуҗу җаҗылмасы (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар). Мөвзу илә әләгәдар инчәсәнәт әсәрләри үзрә мүсәһибә төшкил етмәк.

44-чү дәрә. Натурадан меҗвәси рәсм етмәк (кавалы вә җа өрик) (карандаш, акварел).

45-чи дәрә. Золаг дахилинде җаҗа кағызлардан кәсиб җапшыдырма на-хыш тәртиб етмәк (карандаш, акварел).

карандашлар). Мүәллим нағизы тајдасыны, өлчүлөрүннн вермә...

5-чү дәрс. Натурадан ојунчаг пира... төсвир етмәк (карандаш, аква... рәңкли карандашлар).

6-чү дәрс. Натурадан фишчан төсвир... ја моделини јапмаг карандаш, пластилин).

7-чү дәрс. «Чырчырама вә гарышта»... рәсм (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар). Мөвзунун мөзмү... иллүстрасиялар үзрә мү...

8-чү дәрс. Натурадан чичәкли будаг... (рәңкли карандаш, акварел). Ишләркән мүәллим чалышмалы... төсвир едилән чичәк өз тәбии... олсун. Бунун үчүн о, ушагла... тајдасыны көстөрмәлидир.

9-чү дәрс. Декоратив иш. Нахышла... олан јајдыг төсвир етмәк (на... акварел, рәңкли карандаш). Мөв... алағәдар шакирдләрә тәтбиги сә... чалачылыг һаггында мә'лумат ве...

10-чү дәрс. Натурадан ојунчаг трам... шөклини чөмәк (карандаш, аква... рәңкли карандашлар).

11-чү дәрс. «Јаһадыгым күчә» мөвзу... рәсм (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар). Мөвзу илә алағәдар иңчә... эсәрләрнн илә танышлыг: Т. Тагирјев — «Мәним е'малатханадын пәнчәрәсинн... Бәһлулладе көрүнүшү», фотошөкилләр.

12-чү дәрс. Натурадан сүнбүл төсвири... акварел, рәңкли карандаш...

13-чү дәрс. Улдуз вә сүнбүлләрдән... декоратив иш (карандаш, аква...

14-чү дәрс. Натурадан стәкан-һәлбәки... етмәк вә ја јапмаг (карандаш, аква... пластилин вә ја кил). Иңчәсәнәт... мусәһибә: С. Һагвердијев — «Таблар».

15-чү дәрс. «Чырадан вә тоғал» мөв... рәсм (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар). Мөвзу илә алағәдар... эсәрләрнн илә танышлыг.

16-чү дәрс. Натурадан дибчәндә күл... етмәк (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар). Натүрморт жанрында... эсәрләрнн илә танышлыг: Т. Чавадов — «Бүлдәр», Х. Сәфәрәва — «Натүр...

17-чү дәрс. Мүәллимнн һазырладыгы... һәмәтлә нүмунә үзрә декоратив рәсм... акварел, рәңкли карандаш... Бу мөвзуда һәндәси вә һабаты фор... нахышлар верилә биләр. Мөвзу илә... кәсмә-тикмә халг сәнәти нүму... иһтифадә едилмәли, мусәһибә... малыдыр.

18-чү дәрс. Јаддаша көрә ушаг ојун... чырашынн төсвири (ајы, кула вә с... акварел, рәңкли карандаш... Мөвзусуну јапма илә алағәлән... олар.

60-чы дәрс. «Јазада ағачлар» мөвзусун... да рәсм (карандаш, акварел, рәңкли ка... рандашлар). И. Левитан — «Јаз. Бөјүк... су», С. Бәһлулладе — «Јашыт халы», Һ. Һагвердијев — «Јаз».

61-чи дәрс. Гарға мүгәввәсынын на... турадан рәсмнн (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар). Шөклинн ескизинн чәндикдән сонра һиссәләрн рәңкли кағыз парчаларындан јапшыдырмаг да мәсләһәтдир. Мөвзуја даир иңчәсәнәт эсәрләрнн илә танышлыг: А. Саврасов — «Долашалар учуб кәлдиләр».

62-чи дәрс. Сәрбәст нахыш тәртиби (карандаш, рәңкли карандашлар, рәңкли нағызлар).

63-чү дәрс. Натурадан садә байар чи... чәкләрннн төсвири. (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар).

64-чү дәрс. «Тәрс кечиләр» мөвзусун... да рәсм вә ја һәмин мөвзуда иллүстрасија јапмаг (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар, пластилин). Мөвзу илә алағәдар рәссам Ј. Рачевин вә В. Васнетсо-вун адаби эсәрләрә чәндикләрн иллүстрасиялара даир мусәһибә тәшкил етмәк.

65-чи дәрс. Натурадан шакирдләрнн чох хошуна көлән ен әшјаларынын төсәвүрә көрә рәсм (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар). Мөвзуја даир ен әшјаларынын шәкилләрн, натүрморт жанрында төсвири сәнәт эсәрләрнн үзрә мусәһибә тәшкил етмәк.

66-чы дәрс. Јаз чичәкләрннн тәтбиги илә сәрбәст нахыш тәртиби (золаг, квадрат вә ја чейрә дахилиндә). Мөвзу илә алағәдар иңчәсәнәт эсәрләрнн илә танышлыг.

67-чи дәрс. Натурадан нисан фигуруну (силует) рәсм етмәк (карандаш, акварел, рәңкли карандаш). Портрет жанрында төсвири сәнәт илә танышлыг: Т. Салахов — «Ајданын портрети», Б. Кәкәрли — «Гачын оғлан».

68-чи дәрс. «Көндимизин јајы» («Јајда парк») мөвзусунда рәсм (карандаш, акварел, рәңкли карандашлар). Мөвзу илә алағәдар иңчәсәнәт эсәрләрнн үзрә мусәһибә: И. Левитан — «Тозағачы мөһәси», С. Бәһлулладе — «Гызбәнәвишәјә јол», А. Пластов — «От чалыны».

69-чу дәрс. Натурадан чичәк вә јарпаглы будагын төсвири (рәңкли карандашлар, акварел).

70-чи дәрс. Күл, чичәк төсвири илә сәрбәст нахышлар тәртиб етмәк (карандаш, акварел, гуаш).

МУСИГИ

1. Мусигиннн һәјәти әһәмијјәти вә мәктәбдә кечиләчәк мусиги мәшғәләләрннн мөзмуну һаггында сәһбәт. Вокал-хор мәшғәләләрнн (һәмчиннн маһныларын әјредилмәси), мусиги дидәһилмәси, мусиги илә һәрәкәт һаггында ушаглава мә'лумат вермәк. Охујаркән ајаг үстә дур...

маг ва отурмаг гайдалары. «Чүчәләрим» (мусигиси Гейбәр Һусейлинин, сөzlәри Төфиг Мүтәllibовундур) маһнысынын динләнилмәси. Азәрбајчан халг мусигиси һаггында мә'лумат. Бешин маһнысы. «Лајлај»ын динләнилмәси.

2. «Чүчәләрим» маһнысынын өјрәдилмәси. «Мусигини нечә динләмәк ла-зымдыр» мөвзусунда сөһбәт. Мусиги динләмә гайдаларыны ушаглара чатдырмаг. Ү. Бачыбөговун «Ашыгсајагы» пјесинин динләнилмәси.

3. «Чүчәләрим» маһнысынын әввәлдән ахыра өјрәдилмәси. Маһны матери-алыны мөһкәмләндирилмәси. Мусиги сәсләри вә гејри мусиги сәсләри һаггында мә'лумат. Азәрбајчан халг мусигиси—«Күлкәз» рәгс мелодиясынын динләнилмәси.

4. «Китаблар» (мус. Огтај Зүлфүгаровун, сөз. Тејмур Елчинидир) маһнысынын өјрәдилмәси. Мусигинин јаранмасы барәдә сөһбәт. А. Бабајевин «Лајлај» маһнысынын (сөzlәри Б. Ваһабзаденидир) динләнилмәси.

5. «Китаблар» маһнысынын өјрәдилмәси.

Зәрбә чалынан Азәрбајчан халг мусиги әләтләри һаггында сөһбәт. Азәрбајчан халг мусигиси—«Раст рәнки»нин динләнилмәси.

6. «Китаблар» маһнысынын әввәлдән ахыра өјрәдилмәси.

Нәфәслә чалынан Азәрбајчан халг чалгы әләтләри һаггында сөһбәт. «Һејва-күлү» халг рәгс мелодиясынын динләнилмәси.

7. «Вәтән нәгмәси»нин (мус. Чаһан-кир Чаһанкировун, сөз. Абдулла Шан-гинидир) өјрәдилмәси.

Мусигинин характери һаггында мә'лу-мат—шөһ, тәһтәләли.

8. Зүлфүгаровун «Идман» маһнысы-нын (сөzlәри С. Зәрдаблынындыр) дин-ләнилмәси.

9. Вәтән нәгмәсинин өјрәдилмәси иш-нин давамы.

Мусигинин характери һаггында мә'лу-мат—мүләјим, өзизләјичи.

10. Зүлфүгаровун «Лајлај» маһнысы-нын динләнилмәси.

11. «Вәтән нәгмәси»нин мөһкәмләнди-рилмәси.

Симли халг чалгы әләтләри һаггында сөһбәт. Адил Кәрајын «Сәфикурд» рәг-синин динләнилмәси (тарда лентә вә ја вала јазылмыш нумуна).

12. Кечилән маһныларын тәкрары.

Мусиги сәвадына даир верилән мә'лу-матларла әлағәдар мүсаһибә.

Әввәлки дәрсләрдә динләнилән муси-ги нумунәләриндән бирини динләнилмә-си (мөһгәлә тапмача-концерт шөклиндә апарылмаздыр).

13. «Мишар» (Агабачы Рәајева, Ча-һанкир Мәммәдов) маһнысынын өјрә-дилмәси.

Мусиги характери һаггында мә'лумат—гәһрәмани, мүбариз руһлу мусиги нү-мунәләринә даир сөһбәт.

Азәрбајчан халг мусигиси—ашыг һа-сасы «Мисри»нин динләнилмәси.

14. «Мишар» маһнысынын өјрә-дилмәси ишнин давамы.

Мусиги сәсләринин (до, ре, ми, фә, сол, лә, си) адлары илә танышлыг.

М. Магомајевни «Шалалә» рајсә-сынын динләнилмәси.

15. «Мишар» маһнысынын мөһ-ләндирилмәси.

Мусиги сәсләрини авазла охумаг а-ир мөһгәлә.

Әввәлки дәрсләрдә динләнилән, шә-кирдләрин ән чох хошуна кәлән муси-ги нумунәләриндән бирини динләнилмә-си.

16. «Гушлар» (мус. Фикрәт Әми-ровун, сөз. Зәјнал Чаббарзаденидир) ма-һнысынын өјрәдилмәси.

Зил вә бәм сәсләр һаггында мә'лу-мат. Бу мә'луматын һәјатдагы мөһтәлиф сә-сләрин (гушларын, һејванларын) сә-сләри илә әлағәләндирилмәси. Сәс сә-сында зил вә бәм сәсләрин кәстәрә-си (чалынмасы вә ја охунмасы).

Асәф Зәјналлынын «Ушаг сүнта-» әсәриндән «Ојун», Јахуд «Рәгс» пјес-нин динләнилмәси.

17. «Гушлар» маһнысынын өјрә-дилмәси ишнин давамы.

«Зил вә бәм сәсләр» мөвзусунда сө-һбәтин давамы. Зил вә бәм сәсли мутә-ләрин ифасында лентә, Јахуд вала јазыл-мыш нумунәләрдән бир-икисинин дин-ләнилмәси.

18. «Гушлар» маһнысынын мөһ-ләндирилмәси. Сәс сырасындагы «до, ре, ми» сәсләринин ашагыдан јухары вә јухарыдан ашагы охунмасына даир мөһ-гәлә.

Даһи рус бәстәкары М. И. Глинка-нын «Полна» пјесинин динләнилмәси.

19. «Бөјүк Октябр» (мус. Андреј Ба-бајевин, сөз. Мирмәһди Сәјидзаденидир) маһнысынын өјрәдилмәси.

Сәс сырасындагы «фа», «сол», «ре» сәсләринин ашагыдан јухары вә јухарыдан ашагы охунмасына даир мөһгәлә.

Фикрәт Әмировун «Марш» пјесини динләнилмәси.

20. «Бөјүк Октябр» маһнысынын ө-рәдилмәси ишнин давамы.

Сәс сырасынын шакирдләр үчүн мө-һнасиб олан «ре»'—«сол» һиссәси-дән (Јә'ни биринчи октаванын «ре» сә-синдән «сол» сәсинәдәк олан һиссә) охума тәһринләри апармаг.

Рус бәстәкары Арнади Островски-нин «Гој һәммишә күнәш олсун» маһны-сынын динләнилмәси.

21. «Бөјүк Октябр» маһнысынын мөһкәмләндирилмәси.

Мусиги ифадә васитәләриндән сә-тәһрилләр (мусиги әсәрләринин һәр сүр'әти) һаггында мә'лумат.

Азәрбајчан халг мусигиси—«Кор-» нун» чагырыш һавасы»нын (ашыг һа-сы) динләнилмәси.

22. Руб әрзиндә кечилән маһныла-р бир нечасинин тәкрары (шакирдләр арзусуна кәрә).

Мусиги савады элементлеринә даир кешилерин текрары.

Мухталиф характерли мусиги нумунелардан бир-инисинин диләнилмәси.

30. «Чан нәнә» (мус. Огтај Зүлфугаров, сөз. Теймур Елчинидир) маһнысынын өрәдилмәси.

31. «Чан нәнә» темп һаггында мә'лумат. Бу темп мувафиг мусиги нумунәсинин сәсләндирилмәси.

32. «Чан нәнә» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

33. «Чан нәнә» темп һаггында мә'лумат. Шаһиди таныш олан вә темпә мувафиг маһны вә рәгеләрдән биринин диләнилмәси.

34. «Чан нәнә» маһнысынын мейһәмләндирилмәси.

35. «Чан нәнә» темп һаггында мә'лумат. Бу темп мувафиг маһны вә рәгеләрдән биринин диләнилмәси.

36. «Достлуг гатары» (мус. Агабачы Мамедовун, сөз. Чананкир Мамедовун) маһнысынын өрәдилмәси.

37. «Достлуг гатары» маһнысынын мейһәмләндирилмәси (сәсләнде таралары) һаггында мә'лумат. Күчлү (учадан), зәгир орта сәсләнде тараларынын әһәмиәти шакирдләре баша салмаг. Бу чаларларына ујуғ олан мусиги тараларынын диләнилмәси.

38. «Достлуг гатары» маһнысынын өрәдилмәси ишинин давамы. Маһнынын сәсләнде тараларынын мухталиф сәсләнде ифа етмәк.

39. «Достлуг гатары» рус бәстәкары П. И. Чайковский «Салар көлу» балетиндән «Балача» тараларынын рәгелеринин диләнилмәси.

40. «Достлуг гатары» маһнысынын мейһәмләндирилмәси.

41. «Достлуг гатары» маһнысынын һарактери һаггында әввәлки һаггында верилмиш мә'луматлар даир мә'лумат.

42. «Достлуг гатары» маһнысынын мейһәмләндирилмәси. «Сәни Јанасан тојуг ту» маһнысынын диләнилмәси.

43. «Метро» (мус. Огтај Зүлфугаров, сөз. Сәттар Зәрдабындыр) маһнысынын өрәдилмәси.

44. «Метро» маһнысынын ифаылыгында дирижорун ролю һаггында шакирдләре садә мә'лумат. Шакирдләре әсас дирижор жәстләри (диггәт, нәфәс ал, башланыр, һәм.с.) маһнысынын изаһ етмәк.

45. «Метро» маһнысынын дәрсләрдә диләнилән мусиги тараларынын биринин сәсләндирилмәси.

46. «Метро» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

47. «Метро» маһнысынын садә дирижор жәстләринин охумаларына даир мәшғәлә.

48. «Метро» маһнысынын «Јумореска» пјесинин диләнилмәси.

49. «Метро» маһнысынын мейһәмләндирилмәси. Мухталиф сәсләнде тараларынын (динамик чаларларда) охумага даир мәшғәлә.

50. «Метро» маһнысынын мейһәмләндирилмәси. Мухталиф сәсләнде тараларынын (динамик чаларларда) охумага даир мәшғәлә.

51. «Метро» маһнысынын мейһәмләндирилмәси. Мухталиф сәсләнде тараларынын (динамик чаларларда) охумага даир мәшғәлә.

52. «Метро» маһнысынын мейһәмләндирилмәси. Мухталиф сәсләнде тараларынын (динамик чаларларда) охумага даир мәшғәлә.

53. «Метро» маһнысынын мейһәмләндирилмәси. Мухталиф сәсләнде тараларынын (динамик чаларларда) охумага даир мәшғәлә.

54. «Метро» маһнысынын мейһәмләндирилмәси. Мухталиф сәсләнде тараларынын (динамик чаларларда) охумага даир мәшғәлә.

Мусиги сәсләринин узунлуғу һаггында мә'лумат—ән узун, узун (бүтәв, Јарым нот нәзәрде тутулур) вә гыса, даһа гыса (чәрәв, сәкналик нотлар нәзәрде тутулур) сәсләри охујуб, Јахуд чалыб жәстләрдә.

31. «Шахта баба» (мус. Сәнд Рүстәмолу, сөз. Мирмәнди Сәјидзәдәсинидир) маһнысынын өрәдилмәси.

32. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы. Аһәндәр ифа аһсамблада хорла охума үчүн зәрури олан шәртләрин шакирдләре чәтдәрилмәси (бир јердә башлама, ејни түр ифа, сәсин тоһларыны ујуғлашдырма, бир јердә гуртарма вә с.).

33. «Шахта баба» маһнысынын мейһәмләндирилмәси.

34. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәси ишинин давамы.

35. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

36. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

37. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

38. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

39. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

40. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

41. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

42. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

43. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

44. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

45. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

46. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

47. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

48. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

49. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

50. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

51. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

52. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

53. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

54. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

55. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

56. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

57. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

58. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

59. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

60. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

61. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

62. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

63. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

64. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

65. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

66. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

67. «Шахта баба» маһнысынын өрәдилмәсинин давамы.

41. «Ойнайрыг бах белә» маһнысынын мөһкәмләндирилмәси.

Таһныш маһнылардан бирини мелодиясынын әл һәрәкәти иләкәстәрилмәсинә аид мәшғәлә.

Әвәлки дәрсләрдән шакирдләре таһныш олан мусиги нумунәләриндән бирини тәкрар динләнилмәси.

42. «Җахшы отур-җахшы дур» (мус. Агабачы Рзаҗеванын, сөз. Исмаҗыл Солтанһидир).

Таһныш маһнылардан бирини мувафиг кәлән динамик чаларларда охумага аид мәшғәлә.

43. «Җахшы отур, җахшы дур» маһнысынын өйрәдилмәси ишиниң давамы.

Мусиги характериниң таһни едилмәсинә аид мәшғәлә. Мунасиб нумунәләрден бириниң динләнилмәси.

44. «Җахшы отур, җахшы дур» маһнысынын мөһкәмләндирилмәси.

Таһныш маһнылардан бирини мелодия һәрәкәтиниң әл һәрәкәти иләкәстәрилмәсинә аид мәшғәлә.

«Шән газлар» Украина халг маһнысынын динләнилмәси.

45. «Ғыш» (мус. Агабачы Рзаҗеванын, сөз. Тофиг Мутәllibовундур) маһнысынын өйрәдилмәси.

Сөс сырасындакы сәсләри дихары вә ашагы охумага аид мәшғәлә.

Әвәлки дәрсләрдә динләнилән мусиги нумунәләриндән бириниң тәкрар динләнилмәси. Һәмни мусиги әсәриниң мәзмунуна даир мусәһибә.

46. «Ғыш» маһнысынын өйрәдилмәси ишиниң давамы.

Әвәлки дәрсләрдә өйрәдилән ағыр, орта вә тез темпли маһнылар даир мусәһибә. Һәмни темпләре мувафиг олан маһнылардан бириниң тәкрар охунмасы.

47. «Ғыш» маһнысынын мөһкәмләндирилмәси. Сөс сырасындакы сәсләриң узадылараг әләгәли вә ғыса-тырыг-тырыг охунмасы.

Әвәлки дәрсләрдә динләнилмиш мусиги нумунәләри даирәсиндә концерт-таһмача.

48. «Ана» (мус. Андреј Бабаҗевниң, сөз. Ислам Сәфәрһидир) маһнысынын өйрәдилмәси.

Азәрбајҗан халг ушаг маһнылары һагында сәһбәт. Маһнылы-ојунлар—«Бәновшә» вә «Бир гушум вар» маһнысы илә таһнышлыг.

49. «Ана» маһнысынын өйрәдилмәси ишиниң давамы.

Мусиги характер һагында верилән мәлүматын мөһкәмләндирилмәси—шән, әзизләјичи мусиги.

Оттај Зүлфугаровун «Семәни» маһнысынын динләнилмәси.

50. Ана маһнысынын мөһкәмләндирилмәси.

Маһны охумаг гајдаларынын тәкрары. «Савка» вә «Гришка» Белорус халг маһнысынын динләнилмәси.

51. «Җаз күнләри» (мус. Сәид Рүстәмовун, сөз. Мирзә Әләкбәр Сабирһидир) маһнысынын өйрәдилмәси. Мусиги диләмәк гајдаларынын тәкрары. «Җаз»

Молдав халг маһнысынын динләнилмәси.

52. «Җаз күнләри» маһнысынын өйрәдилмәси ишиниң давамы.

Дмитри Кабалевскиниң «Клоун» пјесини тәкрар динләнилмәси.

53. «Җаз күнләри» маһнысынын мөһкәмләндирилмәси.

Ејни бир мелодиянын мухтәлиф таһны алатләриндә сәсләнмә төрзиниң едилмәсинә аид мәшғәлә (вал, җаһлент вәситәсилә).

54. «Ойнайрыг бах белә», «Җахшы отур, җахшы дур», «Ана», «Җаз күнләри» маһнысынын тәкрары.

Рүб әрзиндә динләнилән мусиги әсәләринә даир мусәһибә.

55. «Җагыш җагыр» (мус. Оттај Зүлфугаровун, сөз. Тејмур Елчинһидир) маһнысынын өйрәдилмәси.

Вокал мусиги ифачылары һагында мәлүмат. Соло охујанлар, групу (үчә дәрәҗәли вә с.) һаһәлә коллектив һагында шакирдләрдә муәјҗәп тәһсил ојадылмасы.

Мувафиг мусиги нумунәләриндән бириниң динләнилмәси.

56. «Җагыш җагыр» маһнысынын өйрәдилмәси ишиниң давамы.

Инструментал мусиги ифачылары—чырайы чалгы алатләриндә соло чалалар, халг чалгы алатләри үчлүҗү, таһ чалгы алатләри ансамблы һагында мәлүмат.

Мувафиг мусиги нумунәләриндән бириниң динләнилмәси.

57. «Җагыш җагыр» маһнысынын мөһкәмләндирилмәси.

Инструментал мусиги нумунәләри—марш, рәгс вә рәкин фәргленмәсинә аид мәшғәлә.

58. Ленин баба (мус. Агабачы Рзаҗеванын, сөз. Чаһанкир Мәммәдовундур) маһнысынын өйрәдилмәси.

В. И. Лениниң сәдији мусиги әсәри мөвзусунда сәһбәт.

В. И. Ленине һәср олунмуш ашыг маһныларындан бириниң динләнилмәси.

59. «Ленин баба» маһнысынын өйрәдилмәси ишиниң давамы.

Мусиги характериниң таһни едилмәсинә аид мәшғәлә. Шән-сәһит, һәмни сәһит.

Әзбәк маһнысы—«Пахтакор» маһнысы И. Әләкбәровундур.

60. «Ленин баба» маһнысынын мөһкәмләндирилмәси.

«Әзиз бабамыз» (мус. Сәид Рүстәмовун, сөз. Һүсәји Һүсәјзадеһидир) маһнысынын динләнилмәси.

61. «Мај нәгмәси»ниң (мус. Мәһмәд Әһмәдовун, сөз. Мирмәһди Сәјидһидир) өйрәдилмәси.

Азәрбајҗан һәср олунмуш маһнылардан бириниң динләнилмәси.

62. «Мај нәгмәси»ниң өйрәдилмәси ишиниң давамы.

Әвәлки дәрсләрдә мусиги ифачы ситәләри һагында верилән мәлүмат мөһкәмләндирилмәси.

Сәид Рүстәмовун «Шадлыг рәгс»ниң динләнилмәси.

«Ма» нәғмәси»нин мөһкәмләнди-

Милодија во онун характери һагтында
мә'луматын мәһкәмләндирил.

Зулфутаровун «Шәңкүлүм,
Мәңкүлүм» опереттасында:

«Кечинин аријасы»нын

«Ленин улдузу» (мус. Огтај Зүл-
матун, сөз. Тејмур Елчинидир) маһ-
нун айрагилмаси.

Ҳаққар баггында верилмиш ма'лума-
тлар таъминландирилмеси.

«Ленин улдузу» майнысынын
берилгеси ишнин дауамы.

верилмнің маңызын мейкем-
делгендігі.

бириндэн чох олдуğunu (вə ja аз) ајдын-лашдырмаг.

9-чу дэрс. «Сағ», «сол» анла-
яшышлары.

Ушаглар бурада бу вə ja дикер өшја-нын өзлөрине нисбетен вə башгаларына нисбетен тутдугу јери мүөјөйлөшдирмө-ји бачармалыдырлар. Мәселән, мөндөн солда шкаф, сағда стул дуруб. Сәкубәр-дөн солда Парана, сағда исə Туран оту-рубдур. Ушаглар өз јерлерини өтрафда-ны өшјалар арасында (мәселән, мөн сту-лун јанында, Никарын гаршысында, Зө-рифөдөн сонра дајанышам вə с.) мүө-јөйлөшдирмөји өјрөнмөлидирләр.

10-чу дэрс. «Јухары», «ашағы»
анлајышлары.

Өвөл өјрөдилөн анлајышларла алағ-дәр берилөн чалышмаларын көмөји илэ «јухары» вə «ашағы» анлајышлары да ушаглар өјрөдилмөлидир. Мәселән, де-шәмө ашағыдадыр, таван јухарыдадыр; өлини јухары галдыр, өлини ашағы сал; төјјарө јухарыдан учур; сағда јухарыда отур, солда ашағыда отур вə с. Беләлик-лө, «јухары» «ашағы» анлајышларын ушаглар шүүрлу баша салынамалыдыр.

11-чи дэрс. «Чох», «бир» анла-
јышлары.

Өшјалардан группар дүзөлтмөклө «чох»у вə «төк»и фөрглөшдирмөји өј-рөтмөк лəзымдыр. Бу вахт өшјаларын һансынын чох, һансынын бир дөнө олду-гуну тапмаг лəзымдыр. Синиф отағын-да олан өшјаларын һансынын чох вə һансынын бир дөнө (төк) олдугуна анд чалышмалар јеринө јетирилмөлидир.

12-чи дэрс. «Еңли», «енсиз» ан-
лајышлары.

Өшјалары өшинө көрө мүгајисə етмөк-лө ушагларын ријазə тəсəввүрүнү кенши-лөндирмөк лəзымдыр. Мисалларын көмө-ји илэ еңли, енсиз анлајышлары мүгаји-сəли шөңилдө ајдынлашдырылмалыдыр. Чалышмаларын көмөји илэ еңли, енсиз анлајышлары мүгајисə едилмөлидир. Мә-сəлән, тутаг ки, ејни узунлугда олан нин лент верилмишдир. Буларын сәлөринин бəрəбər вə јахуд бəрəбər олмадыгы өја-ни шөңилдө көстөрилмөлидир. «Ики зө-лагдан һансы еңли, һансы енсиздир?» «Ики китабдан һансы еңли, һансы енсиз-дир?» вə с. чалышмалар ушаглара изəһ едилмөлидир.

13-чу дэрс. «Галын», «назин»
анлајышлары.

Ушаглар өшјалары галынлыгына вə назиклијинə көрө мүгајисə етмөји, мүга-јисə нəтичəсиндө һөмин анлајышлары шүүрлу мəнимсəмөји өјрөтмөк. Елчэ дэ мұхтəлиф нөв чалышмаларын көмөји илэ практик олараг «галын», «назин» анлајышларынын мəһəсəсə ајдынлашды-рылмалыдыр. Мәселән, китаб дөфтердөн галындыр, дөфтер исə китабдан назик-дир; бу дүз хөтт парчасы о бириндөн га-лындыр, о бири исə бундан назикдир вə с.

14-чу дэрс. Сыра мұнасибəт-

лери. «Өвөлдө», «ортада», «ахырда», «сонра», «орада»

Өвөл кечилөн анлајышлары мөһəсəсə лəндирмөклө бəрəбər ушаглары конкрет олараг өјани материал үзөриндө сь мұнасибəтлери вə сыра сәјлары илэ та-ныш етмөк. Мәселән, «Москвич» машина автобусдан өвөлдө дајанып, бирин-чаркəдө өвөлдө үчбүчəг, ортада да-ахырда исə квадрат дүрүр. Өлинизə рəңкли карандаш көтүрүн вə һансына өвөлдө, һансынын ортада, һансынын ахырда дүрдүгуну изəһ едил вə с.

15—16-чы дэрсләр. Кечилмөк
материалын мөһəсəсə лəн-рилмəsi.

Өвөлди дэрслөрдө кечилмиш мате-риал мөһəсəсə лəндирмөк үчүн хусуси «чохдур», «аздыр», «о гəдəрдир», «јук», «кичик», «еңли», «енсиз» вə с. ан-лајышлара дигтөт јетирмөк лəзымдыр.

17-чи дэрс. 1 өдөди вə 1 рə-
гəминин чап шөкли илэ та-нышлыг.

Өшјаларын көмөји илэ «1» өдөди вə «1» рəгəминин чап шөкли илэ ушаглар та-ныш етмөк лəзымдыр. Бунун үч рəңкли даирөлөр, студлар, квадрат, үчбү-чəг вə с. бу нини шөкиллөрдөн дидактик материал нини истифада едилмөлидир. Бу вахт даирəнин, квадратын вə с. өш-нин «1» өдөд олдугуну шакирднн шү-руна чатдырылмалыдыр. Сонра исə «1» рəгəминин чап шөкли илэ та-ныш олундыр.

18-чи дэрс. 2 өдөдинин вə 2
рəгəминин чап шөкли илэ та-нышлыг.

«2» өдөди илэ та-нышлыг əсəсəн ди-дактик материал үзөриндө апарылма-дыр. Бу нини јеринə јетирилмəsiшлө дү-зум кəссəсə өн јахшы баситəдир. Дү-зум кəссəсəна бир алма, сонра јенө бир ал-маны шөкли гојулур вə ушаглардан сору-лур: «Чəки мəчə алма олду?» Ушаглар бу суала дүзкүн чəзəб бердикдөн сь мұаллим башга чалышманын көмөји илэ «2» өдөдинин нəчə əмəлө кəлдијини изəһ етмөлидир. Дəрсин сонунда «2» рəгə-минин чап шөкли илэ ушаглар та-ныш ол-лар.

19-чу дэрс. 1 вə 2 өдөдлөрдө

Бу өдөдлөрин өјрөдилмəsi өшјаларын шөкиллəri үзө апарылмалыдыр. Мө-ли рəңкли даирөлөр, карандашлар, ал-ма, армуд вə с. өшјаларын шөклинə зы-рламалы вə һəкин шөкиллəriн көмөји илэ «2» өдөдинин мəһəсəсəсə, јəни нəчə əмəлө кəлдијини ајдынлашдыры-дыр.

20-чи дэрс. 1 вə 2 өдөдлөрдө
«Бөјүк», «кичик», «бəрəбər» иш-арелери илэ та-нышлыг.

Өдөдлөр арасында олан мұнасибəт-рин өјрөдилмəsiндө анлајышларын бəрə-əһəмијəти гəрдир. Ушаглар «бө-јүк», «кичик», «бəрəбər» анлајышларын ишарелери јазылмыш картчалар та-ныш етмөк. Һөмин ишарелөрдөн

Бөйүк, ичин олдугуу көстөрмөк.
 $1 < 2$

2-чү дәр. «Вардыр», «олду», «галды» аялаҗышлары илэ танышлыг.

«Вардыр», «олду», «галды» аялаҗышлары баша дүшүлмөсүндө әјаниликте истифаде едилмәлидир. Мәсәлән «Столун үстүндө бир шар вар. Би-з алаҗа етдиләр. Чәми нечә шар алаҗа?» «Ики шардан бирини көтүрдүм, нечә шар галды?» вә с. кими масәләләр көмөҗи илэ бу аялаҗышлары аҗа-аҗа етдирмаҗ лазымдыр.

3-чү дәр. 3 әдәди вә 3 рәгәминин чап шәкли илэ таныш-лыг.

Кечилмиш материалы мөһкәмләндир-мәккә «3» әдәдинин нечә әмәлә кәлдиҗи мисалларын көмөҗи илэ изаһ едилмәлидир. Әдәдләрдин мугаҗисәсине дә хусуси әһәмијәт верилмәлидир.

$1 < 3$, $3 = 3$ вә с. Мисаллар үзрә дә апарылмалыдыр. Шәкидләр «3» рәгәминин чап шәкли илэ дә таныш олур.

4-чү дәр. 1, 2, 3 әдәдләрди. 1, 2 вә 3 әдәдләрди арасындакы миҗда-тлар әдәдләрдин шәкидләрдин тәсәвү-вүләрдин аҗа-аҗа етдирмаҗ 2 вә 3 әдәдинин не-чә әмәләсине көстөрмәккә, бу әдәдләр-дин алынмасын бөйүк вә һаҗсынын исә әдәд-дин олдуҗу изаһ едилмәлидир. Үчбу-чә элементләрди үзрә дә иш кетмәлидир.

5-чү дәр. Кечилмиш мате-риал мөһкәмләндирилмәси.

6-чү дәр. 4 әдәди вә 4 рәгәминин чап шәкли илэ таныш-лыг.

«4» әдәдинин нечә әмәлә кәлдиҗи ми-салларын көмөҗи илэ әјани шәкиддә изаһ едилмәлидир. 4 рәгәминин чап шәкли-дин истифаде етмәккә онун 3, 2 вә 1-дән олдуҗуна энд дә иш апарылмалыдир.

7-чү дәр. 1, 2, 3, 4 әдәд-ләр. Үчбучаҗ вә дөрдбучаҗ элементләрди илэ та-нышлыг.

«4» әдәдләрдин әрәдилмәсине дидан-дидан материаллардан истифаде етмәккә һәммин әдәдләр арасында миҗда-тлар әдәдләрдин шәкидләрдин тәсәвү-вүләрдин аҗа-аҗа етдирмаҗ 2 вә 3 әдәдинин не-чә әмәләсине көстөрмәккә, бу әдәдләр-дин алынмасын бөйүк вә һаҗсынын исә әдәд-дин олдуҗу изаһ едилмәлидир. Үчбу-чә элементләрди үзрә дә иш кетмәлидир.

8-чү дәр. 5 әдәди вә 5 рәгәминин чап шәкли илэ та-нышлыг.

«5» әдәдинин нечә әмәлә кәлдиҗи ми-салларын көмөҗи илэ әјани шәкиддә изаһ едилмәлидир. 5 рәгәминин чап шәкли-дин истифаде етмәккә онун 4, 3, 2 вә 1-дән олдуҗуна энд дә иш апарылмалыдир.

9-чү дәр. 6 әдәди вә 6 рәгәминин чап шәкли илэ та-нышлыг.

«6» әдәдинин нечә әмәлә кәлдиҗи ми-салларын көмөҗи илэ изаһ етмәк. 1—7 әдәдләрдин дүзүнә вә төрсинә сәјмаҗ. Әдәдләрдин мугаҗисә етмәк. 7 рәгәминин чап шәкли илэ танышлыг.

10-чү дәр. 7 әдәди вә 7 рәгәминин чап шәкли илэ та-нышлыг.

«7» әдәдинин нечә әмәлә кәлдиҗи ми-салларын көмөҗи илэ изаһ етмәк. 1—7 әдәдләрдин дүзүнә вә төрсинә сәјмаҗ. Әдәдләрдин мугаҗисә етмәк. 7 рәгәминин чап шәкли илэ танышлыг.

11-чү дәр. 8 әдәди вә 8 рәгәминин чап шәкли илэ та-нышлыг.

«8» әдәдинин нечә әмәлә кәлдиҗи ми-салларын көмөҗи илэ изаһ етмәк. 1—7 әдәдләрдин дүзүнә вә төрсинә сәјмаҗ. Әдәдләрдин мугаҗисә етмәк. 8 рәгәминин чап шәкли илэ танышлыг.

12-чү дәр. 9 әдәди вә 9 рәгәминин чап шәкли илэ та-нышлыг.

«9» әдәдинин нечә әмәлә кәлдиҗи ми-салларын көмөҗи илэ изаһ етмәк. 1—7 әдәдләрдин дүзүнә вә төрсинә сәјмаҗ. Әдәдләрдин мугаҗисә етмәк. 9 рәгәминин чап шәкли илэ танышлыг.

13-чү дәр. 10 әдәди вә 10 рәгәминин чап шәкли илэ та-нышлыг.

30-чу дәр. Кечилмиш мате-риал мөһкәмләндирилмәси. Топлама (+) вә чыхма (—) ишарәләрди илэ танышлыг.

31-чи дәр. 1, 2, 3, вә 5 гәпиклә танышлыг.

5 гәпикләрдин бирләрден: 1, 2, 2-дән: 2 вә 3 гәпикләнән әмәлә кәлмәсини шәкидләрдин шүуруна чатдырмаҗ. 5 дәирәсиндә әдәдләрдин нөмрәләнмәсине дәир биликлә-рин мөһкәмләндирилмәси.

32-чи дәр. 6 әдәди вә 6 рәгәминин чап шәкли илэ та-нышлыг.

«6» әдәдинин нечә әмәлә кәлдиҗи ми-салларын көмөҗи илэ изаһ етмәк. 1—7 әдәдләрдин дүзүнә вә төрсинә сәјмаҗ. Әдәдләрдин мугаҗисә етмәк. 7 рәгәминин чап шәкли илэ танышлыг.

33-чу дәр. 7 әдәди вә 7 рәгәминин чап шәкли илэ та-нышлыг.

«7» әдәдинин нечә әмәлә кәлдиҗи ми-салларын көмөҗи илэ изаһ етмәк. 1—7 әдәдләрдин дүзүнә вә төрсинә сәјмаҗ. Әдәдләрдин мугаҗисә етмәк. 7 рәгәминин чап шәкли илэ танышлыг.

34-чү дәр. Кечилмиш мате-риал мөһкәмләндирилмәси.

35-чи дәр. 8 әдәдинин вә 8 рәгәминин чап шәкли илэ та-нышлыг.

«8» әдәдинин нечә әмәлә кәлдиҗи ми-салларын көмөҗи илэ изаһ етмәк. 1—7 әдәдләрдин дүзүнә вә төрсинә сәјмаҗ. Әдәдләрдин мугаҗисә етмәк. 8 рәгәминин чап шәкли илэ танышлыг.

36-чы дәр. 9 әдәдинин вә 9 рәгәминин чап шәкли илэ та-нышлыг.

«9» әдәдинин нечә әмәлә кәлдиҗи ми-салларын көмөҗи илэ изаһ етмәк. 1—7 әдәдләрдин дүзүнә вә төрсинә сәјмаҗ. Әдәдләрдин мугаҗисә етмәк. 9 рәгәминин чап шәкли илэ танышлыг.

37-чи дәр. 10 әдәди вә 10 рәгәминин чап шәкли илэ та-нышлыг.

«10» әдәдинин нечә әмәлә кәлдиҗи ми-салларын көмөҗи илэ изаһ етмәк. 1—7 әдәдләрдин дүзүнә вә төрсинә сәјмаҗ. Әдәдләрдин мугаҗисә етмәк. 10 дәирәсиндә әдәдләрдин дүзүнә вә төрсинә сәјмаҗ.

10 әдәдинин нечә алынмасын, елчә дә 10 рәгәминин чап шәкли илэ ушаҗла-ры таныш етмәк. Дидактик материаллар-дан истифаде едәрәк

$9+1=10$, $10>9$, $9<10$ вә с. мисаллар үзрә дә иш апарылмалы-дыр. 10 дәирәсиндә әдәдләрди дүзүнә вә төрсинә сәјмаҗ.

10 әдәдинин нечә алынмасын, елчә дә 10 рәгәминин чап шәкли илэ ушаҗла-ры таныш етмәк. Дидактик материаллар-дан истифаде едәрәк

$9+1=10$, $10>9$, $9<10$ вә с. мисаллар үзрә дә иш апарылмалы-дыр. 10 дәирәсиндә әдәдләрди дүзүнә вә төрсинә сәјмаҗ.

10 әдәдинин нечә алынмасын, елчә дә 10 рәгәминин чап шәкли илэ ушаҗла-ры таныш етмәк. Дидактик материаллар-дан истифаде едәрәк

$9+1=10$, $10>9$, $9<10$ вә с. мисаллар үзрә дә иш апарылмалы-дыр. 10 дәирәсиндә әдәдләрди дүзүнә вә төрсинә сәјмаҗ.

10 әдәдинин нечә алынмасын, елчә дә 10 рәгәминин чап шәкли илэ ушаҗла-ры таныш етмәк. Дидактик материаллар-дан истифаде едәрәк

$9+1=10$, $10>9$, $9<10$ вә с. мисаллар үзрә дә иш апарылмалы-дыр. 10 дәирәсиндә әдәдләрди дүзүнә вә төрсинә сәјмаҗ.

10 әдәдинин нечә алынмасын, елчә дә 10 рәгәминин чап шәкли илэ ушаҗла-ры таныш етмәк. Дидактик материаллар-дан истифаде едәрәк

төрсинө саймаг ишинө диггөт [етирилмә-
лидир.

38—39—40-чы дәрсләр. Кечил-
миш материалын мөһкәмләндир-
дирилмәси.

41—42-чи дәрсләр. 1—10 әдәд-
ләри. Әдәди 1 төклик артыр-
маг вә 1 төклик азалтмаг.

Шакирдләре 10 даирәсиндә әдәдләрин
пифаһи нөмрөләнмәсини баша салмаг
үчүн әдәдләрин 1 төклик артырылмасы-
на 1 төклик азалдылмасына анд мисал вә
мәсәләнни һәллине хусуси фикир вермәк
лазымдыр. Әдәдин үстүнә төклик кәдди-
дә сајаркән ондан сонра кәлән әдәдин
алындыгыны, әдәддән төклик чыхдыгда
исә сајаркән ондан әввәл кәлән әдәдин
алындыгыны шакирдләрин шүуруна чат-
дырмаг.

43—44-чү дәрсләр. Әдәди 1 төк-
лик артырмага вә азалтмага
анд мәсәлә һәлли.

Шакирдләре мәсәләнни әсас элемент-
ләри үзрә дә (шәрти, суалы, һәлли, чава-
бы) ишә хусуси фикир лазымдыр: мәсә-
лән, «Сәнүбәрин 5 гәпик пулу вар. О.
һәмни пула 1 әдәд кибрит алды. Сәнү-
бәрин нечә гәпик пулу галды?»

45-чи дәрс. Сыфыр (0) әдәди
вә сыфыр (0) рәгәмнини
чап шәкли илә танышлыг.

Шакирдләри бир әдәд кими сыфыр-
ла таныш етмәк. Бунун үчүн һәр һансы
бир әдәддән ардычыл олараг онун бүтүн
төкликләрини чыхмаг лазымдыр. Мәсә-
лән, үч үчбучагдан бир үчбучаг, сонра
да бир бучаг, даһа сонра да бир үчбу-
чаг кәтүрмәк лазымдыр.

Сыфыр(0) рәгәмнини чап шәкли илә
танышлыг.

46-чы дәрс. 10 даирәсиндә
мигдар вә сыра сајы үзрә.
Ушагларын билијинни мөһ-
кәмләндирилмәси.

47—48-чи дәрс. Кечилмиш ма-
териалын мөһкәмләндирил-
мәси. Ушагларын билијинни
јохланмасы.

49-чү дәрс. 1-ин үстә кәлмәк вә
чыхмаг.

Биринчи онлуг әдәдләрини нөмрөлән-
мәсини ејредилмәсиндә шакирдләрин
газандыглары билик, бачарыг вә вәр-
дишләри үмүмиләшдимәк, әдәдин үстү-
нә төклик кәддикдә сајаркән ондан сонра
кәлән әдәдин алындыгыны, әдәддән төк-
лик чыхмадыгда исә сајаркән ондан әв-
вәл кәлән әдәдин алындыгыны шакирд-
ләрин тәсәввүрүнә чатдырмаг. «Топла-
ма», «чыхма», «плюс», «минус» аңла-
шларынни мөһкәмләндирилмәси.

50—51-чи дәрсләр. 1-н үстә кәл-
мәја вә чыхмага анд топлама
вә чыхма чәдвәлини мәним-
сәнилмәси.

52-чи дәрс. 1-н үстә кәлмән
вә чыхмага анд мәсәлә вә
мисалын һәлли.

53-чү дәрс. 1-н үстә кәлмәк вә
чыхмаг үзрә билик вә ба-

чарыгын мөһкәмләндирил-
мәси.

54-чү дәрс. 1-н үстә кәлмәк вә
чыхмага анд билијин мөһ-
кәмләндирилмәси.

55-чи дәрс. 2-ни үстә кәлмәк вә
чыхмага анд мәсәлә вә ми-
сал һәлли.

56-чы дәрс. 2-ни үстә кәлмән
вә чыхмага анд топлама вә
чыхма чәдвәлини мәнимсә-
нилмәси.

57—58-чи дәрсләр. 2-ни үстә
кәлмәк вә чыхмага анд би-
лијин мөһкәмләндирилмәси.

59—60-чы дәрсләр. 2-ни үстә
кәлмән вә чыхмага анд би-
лијин мөһкәмләндирилмәси.

61—62-чи дәрсләр. 3-ү үстә кәл-
мәк вә 3-ү чыхмаг.

Үчү үстә кәлмәк вә үч
чыхмага анд мисал вә мәсә-
лә һәлли.

Ашагыдакы мисаллар үзрә иш апар-
маг.

$$5+1+1+1; \quad 5+2+1; \quad 5+1+1$$

$$7-1-1-1; \quad 6-2-1;$$

$$7-2-1; \quad 6-1-1-1;$$

63-чү дәрс. 3-ү үстә кәлмәк вә
чыхмага анд биликләрин мөһ-
кәмләндирилмәси.

64-чү дәрс. 4-ү үстә кәлмән
Кечилмиш материалы мөһкәмләндирил-
мәси. 4 әдәдини үстә кәлмәја анд мисал
мәсәләнни һәлл едилмәси. Мисал.

$$3+2+2; \quad 4+2+2;$$

$$3+1+3; \quad 4+1+3;$$

$$3+3+1; \quad 4+3+1;$$

Мәсәлә: «Огланын 5 даирәси вар.
Гыз она әввәлки 3 даирә, сонра исә 1 да-
ирә верди. Огланын нечә даирәси олдун?»

65-чи дәрс. 4-ү чыхмаг.

Кечилмиш материалы мөһкәмләндирил-
мәклә 4 әдәдини үстә кәлмәја анд мисал
чыхмага анд мисал вә мәсәлә һәлли.

Мисал.

$$6-2-2; \quad 5-2-\square=$$

$$6-1-3; \quad 6-1-\square=$$

$$6-3-1; \quad 7-3-\square=$$

66-чы дәрс. 4-ү үстә кәлмән вә
4-ү чыхмага анд билик-
ләрин мөһкәмләндирилмәси.

67-чи дәрс. 5-и үстә кәлмәк вә
чыхмаг.

Әјани вәсәитин көмәклији илә 5 әдә-
дини үстә кәлмәја вә 5 әдәдини чыхмага
анд мисал вә мәсәлә һәлли.

Мисал.

$$5+1+1+1+1+1; \quad 5+3+2$$

$$5-1-1-1-1-1; \quad 6-1-2$$

$$5+1+2+2; \quad 5+4+1$$

$$5-1-2-2; \quad 8-4-2$$

Мәсәлә: «Стулун үзәриндә 5 үчбуча-
г вар. Бураја әввәлчә 4 үчбучаг, сонра
исә 1 үчбучаг кәтирдиләр. Чәмәне
үчбучаг олдун?»

68—69—70-чи дәрсләр. Ушаг-
ларын билијинни һесаба ала-
масы вә јекунлашдырылмасы.

билдирди. О, «Сәниә мұдафиәчиләрини», «Күчәләримиздәки машинлар», «Бизим тәйјарәләримиз», «Гара ғизыл» вә «Мешә» мәтиләрини бәдин чәһәтдән сөнүк олдуғуну көстәрди.

Е. Рәһимова «Јај хатырлајағ» бөлмәси сентјабрын әввәлләриндә охундуғундан онун «Јај» ады алтында верилмәсини мәғсәдәујғун һесаб едир. О, «Күллү дон тарлада нечә битди» вә «Анаһын иш јери» мөвзуларынын ардычыл кетмәсини вә мәғрур «26 Бақы комиссары»на даир дәрсликдә материалларын верилмәсини мәсләһәт көрдү.

Е. Рәһимова көстәрди ки, «Көзәлликләр мәскәни» ше’ри јалғыз Азәрбајҗанын тәбиәтинә һәср олундуғундан ону «28 апрел Азәрбајҗанда Совет һакимијәтинин ғурулдугу күндүр» бөлмәсиндән чыхармағ лазымдыр. Онун фикринчә, «1 Мај бајрамы» јаранмасынын сәбәбләри тарихи һағгында ғыса мә’луматын верилмәси вә октјабрјатларын һајатындан бәһс едән материалларын артырылмасы јахшы олар.

Чыхыш едәнләр дәрсликдә инсан организми вә сәғламлығын мұһафизәси һағгында садә вә бәсит материалларын синифдәнхарич гираәтин сијаһысынын вә «әдәб гајдаларының» хусуси бир сәһифәдә верилмәсини фајдалы һесаб етдиләр.

Р. Ибадова, Ф. Абдуллајева вә М. Мәһәррәмова бә’зи грамматик чалышмаларын һәлли процесиндә гаршыларына чыхан чәтилик вә нөгсанлардан да данышдылар.

Р. Ибадова јуморостик диалоглу чалышмаларын азлығыны вә сөзүн тәркиби мөвзусунда көкә верилән тәрифин мәһдудлуғуну билдирди. Онун фикринчә, орфография вә орфоэпија арасындақы фәргин өјрәдилмәсинә һәср олунмуш чалышмалар «Дүзкүн», «Сәһидир» башлығы алтында дејил, «Дејилир», «Јазылыр» башлығы алтында верилсәјди јахшы оларды. О, 216 нөмрәли чалышмада «Мүбтәда һансы нитг һиссәсидир?» әвәзинә «Мүбтәда һансы нитг һиссәси илә әвәз олунур?» верилмәсини даһа сәмәрәли олдуғуну гејд етди, 104—

126—156—157—158 нөмрәли чалышмаларын чох вахт апарышыны вә II синиф шакирдләри үчүн чәтин вә мурәккәб олмасын әсасландырмаға чалышты. М. Мәһәррәмова исә програмдалары һум сөзләрин өјрәдилмәсинә һум сөзләрин һағгыны, һағым алағәдар материалын азлығын проблемини һәллине хидмәт етәдән мәтиләрин конкрет көстәрилмәсини билдирди.

Ф. Абдуллајева, Р. Ибадова, Н. Гасымов вә З. Мәммәдова тарладақы шәкилләрин бә’зи јерин сөнүк верилмәсиндән, реал ярада, һајатла бағланмасында, шакирдләрдә ајдын, дөгиг вә чәтин тәәссурут јарада билмәсини данышдылар.

Дәрсликдә верилмиш елимәтләви, хусусилә тәбиәтшүнәсәндә материалларла алағәдар һәмләкәмли рәссамларын тәбиәтә дәрәжәли репродуксияларынын фотоетудларын верилмәсини ләзиз билдиләр.

Ф. Абдуллајева көстәрди ки, ми, памбығ тарласы, бостан, дәрри, тарла, мешә, дағ, чығыр, һағурушағы вә с. һағгында ушағларында доғру, ајдын, дөгиг тәсәввүр јаратмағ чох чәтин олувчу чәһәт онларын јашадығлары шәһит буна имкан вермир. Еләчә фабрик, завод, дэкаһ, метро һәм көрмәмиш кәнд ушағлары һәм мөвзуда кечилән материалы һәм миһнәчә дәрк етмирләр. Олар кәнд истәр шәһәр, истәрсә дө кәнд гаранты илә алағәдар шәкилләрдә дәрсликдә верилмәси ләзиздир. Ајры-ајры фәсилләрә дәир рәссам фотошәкилләрин верилмәси дәрәжәли шакирдләрин естетик зәвғүнүн, бәһс тәфәккүрүнүн иякшиафына тәһсил верәр.

З. Мәммәдова көстәрди ки, синифлијин 64-чү сәһифәсиндәки «Фән курсија» һекајәсинә чәкнамиш шәкилләр чох сөнүкдүр. Јахшы оларды ки, һәммин шәкилләр рәңкләрилсин. 218-чи сәһифәдә бир килас ағачы верилмишдир. Ағачларын да һеч бири килас ағачы, шамир, шакирдләрдә јанлыш тәсәввүр јарадыр.

Чыхыш едәнләр һәм чигин дәрәжә күчә һәрәкәти ғајдалары илә шакирдлар шәкилли материалын. Шакирдларин рабитаи инкишафына хидмәт кәсә биләчәк серија вә сүжетли едәнләрин дахил едилмәсини мәсәлә кәрдүләр.

Музакирәнин сонунда дәрслијин мұәллифи Ј. Кәримов чыхыш едәнләрә тәшәккүрүнү билдирди. О. мұәллимләри әмин етди ки, дәрслијин јени нәшриндә фајдалы мәсләһәтләрин һамысы нәзәрә алына-чагдыр.

Е. ҺӘСӘНОВА.

★

ФАЈДАЛЫ МУЗАКИРӘ

Башкы району мұәллимләри ара-сында II сениф үчүн «Ана дили» дәрслијинин музакирәси кечирил-ди. Музакирәдә сениф мұәл-лимләри, мәктәб директорлары, әмәлчиләр, маариф ишчиләри кәсә етмишләр.

Чыхыш едәнләр дәрслијин мұә-ллимләр сәвијјәсиндә тәртиб-сәвәтүнү, шакирдларин елми әһәкәтүшүнү, естетик бахышы-ны илт вә тәфәккүрүнүн инки-шаф етдирилмәси истигамәтиндә едилмәсини билдирдиләр. Истәр-дә, истәрсә дә грамматикаја вә верилмиш материалларын инкишафын тәләбләринә ујгун едилмәсини кәстәрдиләр.

Башкы кәнд орта мәктәбинин мұә-ллимә И. Садыгов гејд етди ки, дәрсликдәки материаллар шакирд-ларин јаш вә билик сәвијјәсинә мұ-насивәт булур. Бу материаллар ша-кирдларин коммунист әхлагынын инкишафына хидмәт едир, он-ларда сәвәт әхлаги, инсанн кә-сәләри ашылајыр. Мөвзуларын инкишафын сонунда верилмиш «Ким әчә едәрдиниз?», «Ким һа-гәдәдә?», «Евдә һансы ишләри кә-сәдәдә?», «Нагыл нә үчүн белә едәр?», вә с. кимн суаллар ша-кирдларин идрәк фәалијјәтинин ин-кишаф етдирир, онларда дүшүн-мә аштармаг, нәтичә чыхармаг фәалијјәтинин артырыр.

Башкы кәнд орта мәктәбинин ди-ректору В. Фәрзәлијев кәстәрди ки, дәрслик мәзмунуна, гурулушу-на вә системинә кәрә әзвәлки дәр-слик фәргләнир. Јени дәрсликдә инсанн адамларынын мәишәти, ком-мунист гуручулуғу уғрундакы мұ-насивәт, әлкәминдә баш верән ел-ләрдәки наилијјәтләр даһа әт-

рафлы, садә бир дилдә шакирдлә-рин јаш вә билик сәвијјәсинә ујгун шәкилдә тәсвир олуvmушдур. Дәр-слик шакирдларин елми дүнја көрү-шүнүн кенишләймәсинә, онларда әмәјә коммунист мұнасивәти ашы-лаямасына, пролетар бейнәлмиләл-чилијинин вә социалист вәтәнипәр-вәрлијинин инкишаф етдирилмәси-нә күчлү тәсир кәстәрир. Орада-кы һекаја вә шә'рләрин мәзмун вә идејасы инсан шәхсијјәтинин һәр-тәрәfli вә аһәнкдар инкишаф ет-дирилмәсинә, инсанларын шүүрун-да социалист чәмијјәтимизә, социа-лист принципинә, јабанчы капита-лизм галыгларынын арадан галды-рылмасына, буржуа идеолокијасы-нын тифша едилмәси вә с. мәсәлә-ләрә јөнәддилмишдир. Бундан баш-га гираәт вә дил материалларынын ејни дәрсликдә верилмәси онла-рын әлағәли тәдрисинә, шакирдлә-рин материаллар үзәриндә мұстә-гил мұшаһидә апармаларына ке-ниш имканлар ачыр.

Көјдәлләкли кәнд сәккәзидлик мәктәбинин директору М. Икраһов гејд едир ки, дәрсликдәки матери-аллар шакирдларин сәвијјәсинә уј-гундур. Шакирдлар бу материал-лары охудугча хәјалән учсуз-бу-чагсыз Вәтәнимизә, онун табии сәрвәтләрини өјрәнир, онун фүсүн-кар көзәлликләрини сәјр едир сәрв-мешәләриндә, чәмәнликләриндә кәзир, тәсәррүфатын мұхтәлиф сә-һәләриндә чалышан әмәк адамла-ры илә таныш олур, елмин, техни-канын сон наилијјәтләрини көрүр, едә бил халгымызын гәһрәманлыг салнамәсини вәрәгләјирләр.

Чыхыш едәнләр дәрсликдә гар-

даш халглар эдэбијјатындан верилән тәрчүмәләрин вә аталар сөзләринин дә угурлу чыхдығыны көстәрдиләр.

Бунларла јанашы музакирә заманы дәрслијин тәкмилләшдирилмәси илә алагәдар тәнгиди мулаһизәләр дә ирәли сүрүлдү.

Бичов орта мәктәбинин мүәллими И. Садыгов дәрсликдәки һекајә вә ше'рләрдә бә'зи аңлашылмазлыглар вә чәтин сөzlәрә јол верилдијини билдирди. О көстәрди ки, «Јај» һекајәсиндә «Илк чичәкләр ијунун, илк гаракилә ијулун, илк мәрси исә августун башландығыны хәбәр верир» чүмләси ишләнмишдир. «Илк баһар» һекајәсиндә исә «инчә новрузкүлү, бәнөвшә јамачлары, мешәләри, чәмәнләри бәзәјир» чүмләси ишләнмишдир. Көрүндүјү ки, бу фикирләрин биридикәри илә зиддијјәт тәшкил едир. Белә бир аңлашылмазлыг, зиддијјәт «Милисионер» вә «Фәһлә оғлан» мәтнләриндә дә өзүнү көстәрир. Мәсәлән, «Милисионер» һекајәсиндә анасы Елшадә күчәјә чыхмамасыны тапшырыр. Алты јашлы Елшад анасынын сөзүнә бахмыр, күчәјә чыхыр вә азыр. Милис ишчиси ону евә кәтирир.

«Фәһлә вә оғлан» һекајәсиндә оғланы бағчаја һәр күн анасы апарыр. Бир күн оғлан паркын әтрафында кәзәркән дәмир бору тапыр. Ону завода апарыр вә фәһләјә верир. Оғлан икинчи дәфә дә завода кедир, һәмин фәһләни тапыр вә нә һазырладығыны сорушур. Бурада суал мејдана чыхыр. Оғлан завода тә вахт кедә биләр? Ахы, бүтүн күнү о, бағчада олур. Бәс завода ичәзәсиз нечә кирә биләр? Әкәр о, завода кирә билирсә, бәс нә үчүн Елшад бир тия кедә билмир, азыр?

Китабда «Атам бунлары һарадан билир?» һекајәси верилмишдир. Бурада атасы Вагифин бүтүн суалларына чаваб верәркән дүшүнүр: «Көрәсән атам бунлары һарадан билир?» Лакин һекајәдә бу суалын чавабы ашкар едилмир. Јахшы олар ки, бу мөвзудан сонра Б. Ваһабзадәнин «Китаб» ше'ри верилсин. Ушаглар ше'рин:

Бу дүнјанын һәр сиррини
Бизә дејир бу китаблар!

Өмрүмүзүн јолларына

Нур чиләјир бу китаблар!

бәндини охујаркән өзләри Вагиф дүшүндүрән «Көрәсән атам бунлары һарадан билир?» суалынын чавабыны асанлыгла дәрк едәрләр.

II сениф шакирдләри илин ишләриндә 1000 дәирәсиндә топлама чыхманы кечир. Китабда 1917-чи ил, 1918-чи ил, 1963-чү ил вә рәгәмләри верилмишдир. Бунлар һәрфләрлә верилмәси јахшы сәләт.

И. Садыгов бә'зи аталар сөзләринин ишләнмәсиндә дә гүсурлар јол верилдијини билдирди. О көстәрди ки, «Ананын сәси» ше'рдән сонра «Одла ојнамаг горхундур» аталар сөзү верилмишдир. Ше'рдә ана инсанлары сүлһә сәләјир, муһарибә истәмир, сәләтләри јандырмағы тәклиф едир. Мәзунун сонунда верилмиш аталар сөзүнүн мазмуну исә ушаглар кәдә, кибритлә ојнамамаға чағары. Һәмин аталар сөзү ше'рин мазмуну илә ушлашмыр. Бунун «Јај» һекајәсиндән сонра верилмәси фәдәли олар.

«Чејран баласы» һекајәсиндә «Кәсә өз баласы шириндир» аталар сөзү верилиб. Бу аталар сөзү I сенифдә «Пишик вә грагуш» һекајәсиндән сонра да јазылыб. «Пишик вә гарагуш» мәтниндә итәкәк аталар сөзү тамамлајыр. «Чејран баласы» һекајәсиндә дејилир: «Кәсә сән билмирсән ки, чүјүрү чәраны овламаг гадагандыр. Ахы, олар мешәнин јарашығыдыр». Бурада верилмиш аталар сөзү көрүнүшү ки, мазмунла бағлы дејил.

I сенифдә «Балыг, өрдәк вә тәңк» мәтниндән сонра верилмиш «Күч бирликдәдир» аталар сөзү «Коллектив нәдир» мөвзусунун сонунда ишләнмишдир. «Чох јән аздан да галыр» аталар сөзү «Ләкләк, әкләк вә мәкләк» вә «Вә шир» мөвзуларындан сонра ишләнмишдир. Јахшы олар ки, I сенифдә бу аталар сөзү мәтнләрин сонунда «Тамаһкарлар гаршы сиз һансы аталар сөзләри верәрсиниз». Белә суаллар ишләләр дүшүндүрмәјә, ахтармағә дәр едәр. дүзкүн нәтичә чыхарыла имкан јарадар.

«Илк гар һекајәсиндәки «Ири па-
лад, говаг, гајын ағачлары гардан
шуба кејинишидир. Бу нәһәнк
сакииләри өз јени палтарында
биринин јанында әдәблә, са-
дајанмышдыр», чүмләләри II
шакирдләринин јаш вә би-
сәвијәсинә ујғун кәлмир, һәмин
«Мешәдәки ағачлар да өз
көркәмини дәјишмишидир.
Олар гардан ағыр палтар ке-
лишләр» кими ишләnmәси фәјда-
сыз.

«Полад биләк», «Восток-6», «Јол-
һадисә» вә с. һекајәләрин дили
һәттан, һәмми бөјүкдүр.

Дәрсликдә кар вә чинкилтили са-
һәтәр, мүбтәдә вә хәбәр мөвзула-
рына алағадар чалышмалар аз ве-
рилмишидир. Оларын сајынын бир
артырылмасы фәјдалы олар.

Кәдәмләкли кәнд сәккизиллик
мәктәбинин директору М. Икраһов
«Ирт кәнд сәккизиллик мәктәби-
ни мүәллими Ә. Гәдиров дәрслик-
дә «Илк гар», «Мәктәб јолкасын-
да», «Полад биләк» вә с. мәтиләрин
бөјүклүјүнү билдирдиләр.

Башчу кәнд орта мәктәбинин ди-
ректору В. Фәрзәлијев дәрсликдәки
сөзләрин изаһыны вә ады чә-
һәттан чоғрафи адларын һансы әра-
һәт (республика вә рајонда) јер-
һәттан кәстәрмәји фәјдалы һе-
сәб етди.

Шәһәр 2 нөмрәли мәктәбинин тәд-
рис ишләри үзрә директор мүавини
Н. Мәчидов 38, 40, 41, 45 нөмрәли
чалышмаларын шакирдләри јара-
һәттан әмәјә дәвәт етмәдијини кәс-
тәрди. Чәттин сөзләрин јазылышы
алағадар 120, 125, 203, 210, 330
нөмрәли чалышмаларын һама-
һәттан ејин сөзләрин тәкрарланды-
рына ишыгландырды.

Сараан кәнд орта мәктәбинин ди-
ректор мүавини К. Әһмадов «Сәнин
сәфазачиләрин», «Күчәләримиздә
ишчиләр», «Бизим тәјјарәмиз»,
«Бәтә гызыл» вә «Мешә» мәтиләри-
нә һәр гәдәр бәдилијин әләвә олун-
дыны, синифдәнхәрич гираәтә
сәјаһы вә чалышмаларын ве-
һәттан зәрури һесәб етди. О
кәстәрди ки, «Мәктәб јолкасында»,

«Марағлы һадисә» вә «Күллү дон
тарлада нечә битди» мәтиләри һәм-
чә чох кенишидир. «Өлмәз гәһрәман»
һекајәсиндә фикир долашыглыгына
јол верилмишидир. Орада дејилир:
Бахтијар һушуну өзүнә топлајыб ја-
ралы аслан кими фашистин үстүнә
атылды». Мә'лумдур ки, һушдан
кетмиш адам өзүнә кәләндән сон-
ра нә гәдәр һушуну топласа да ас-
лан кими туллана билмәз. Бу чүм-
ләдә «Һуш» сөзү гүввә сөзү илә
әвәз олунса јахшы оларды. Шәһәр
2 нөмрәли орта мәктәбинин тәдрис
ишләри үзрә директор мүавини Н.
Мәчидов дәрсликдәки бә'зи чалыш-
маларын шакирдләрин јаш вә билек
сәвијәсинә ујғун кәлмәдијини вә
долашыг верилдијини кәстәрди. О,
гејд етди ки, 38, 40, 41 вә 45 нөмрәли
чалышмаларын нәјә хидмәт етдији
мә'лум дејилдир. Дәрсликдә нөгтә-
ләрин јеринә бурахылмыш һарфлә-
рин јазылмасыны тәләб едән ча-
лышмалар чохдур. 120, 125, 203,
210, 230 вә с. нөмрәли чалышмалар
бу мөгсәдә хидмәт едир. Бу чалыш-
маларын һәлли бә'зән шакирдләрин
дүшүнмәк, арашдырмаг еһтирасыны
сөндүрүр.

Шәһәр 3 нөмрәли мәктәбинин иб-
тидан синифләр үзрә директор мү-
авини Ә. Ағакишијев, Мусабәјли
кәнд сәккизиллик мәктәбинин мүәл-
лими Т. Чомәрдов кәстәрдиләр ки,
217-чи сәһифәдә верилмиш шәкил-
ләрдә килас багы тәсвир олунмуш-
дур. Лакин бурадакы ағачларын
һеч бири килас ағачына охша-
мыр. «Бир сәһәнк су» мөвзусу илә
алағадар верилмиш шәкилдә һеә сә-
һәнк әвәзинә «күјүм» кетмишидир.

Бундан башга чыхыш едәнләр
дәрсликдә кәнч әмәк гәһрәманла-
ры, онларын кәстәрдикләри рәша-
дәтләр вә көркәмли ушаг јазычы
вә шаирләри һағгында гыса да олса
мә'лумат вермәји мәсләһәт билди-
ләр.

Мүзакирәнин сонунда дәрслијин
мүәллифи Ј. Каримов чыхыш едән-
ләрә өз миннәтдарлыгыны билдирди
вә дәрслијин јени нәшриндә нөгсан-
ларын нәзәрә алыначагыны гејд
етди.

С. ГУЛИЈЕВА.

БӨЛҮМӘКДӘ ОЛАН НӘСЛИН ТӘРБИЈӘСИ КЕШИЈИНДӘ

Шәки шәһәриндәки 20 нөмрәли орта мәктәбин мұаллими **Һәмидә Кәримова** 30 илдән артыгдыр ки ушагларын тәлим-тәрбијәси илә мәшғул олур. Шәки районунда һәм ону ишкүзар вә габагчыл мұаллим кими таныјыр. Буна сәбәб олуи өз ишинә сөнмәз мәһәббәти, јорулмаг билмәдән охујуб өјрәнмәси вә өјрәндикләрини ишдә јарадымчылыгга тәтбиг етмәсидир.

Һәмидә мұаллимин ән көзәл ху-сусијјәтләриндән бири өзүнү ушагларга севдира билмәси вә ағыллы мәсләһәтләри илә валидејиләр арасында дәрин нүфуз газанмасыдыр. 15 илдән артыгдыр ки, о, икинликсиз ишләјир. Шакирдләринин 70 фанздән чоху «4» вә «5» гәјмәтләрлә охујур. Мұаллим јетишдирмәләринин јухары синифләрдә һечә охумалары илә дә марагланыр вә онларга һәминшә әлағә сахлајыр. Вахты илә Һәмидә мұаллимин биринчи синфинә гәдәм басан ушагларын чоху инди али тәһсилли мұаллим, һәким, мұһәндис кими халг тәсәррүфатынын мұхтә-

лиф саһәләриндә чалышыр вә иш јад едир.

Һәмидә мұаллим һәр бир дәр-рәнкәрәнк идраки тапшырыгларга зәнкинләшдирир, ушагларын һәр тәчрүбәләрини, нитгини инкишар етдирир, тәлимә фәал, дүшүнүчәли характер верир. Дәрсин белә тәккили јазыда орфографик нөгсәләрин гаршысыны алыр. Шакирдләрс илнин ахырына јахын ким һәчмли ифадә, һатта үч-дәрдә кәләдән ибарәт ишә јаза биләр.

Һәмидә мұаллим дәрс дәри ушагларын тәкчә көзәл низамлы олмаларына вә јәдәрс охумаларына һанл олмалар кифајәтләнмир. О, бүтүн ушагларын һәртәрәfli инкишаф етмәси вә коммунизм фәал гүрәләрә олмалары үчүн мұрәккәп чохсаһәли ишләр апарыр. О, ушагларда әмәк адамларына, әмәкәрин мәһәббәт һисси ашылајыр вә лары бејнәлмиләлчи, вәтәншәркими јетишдирир. Бу иш о, ушаграм материаллары илә алынған шәкилдә дәрсдә вә синифдәки тәдбирләрдә һәјата кечирир.

Һәмидә мұаллим ушагларын естетик тәрбијәсини күчләндирмәк саһәсиндә валидејиләргә дәјәрли мәсләһәтләр верир. О, истигамәтдә көрдүјү ишә «Ушагларын естетик тәрбијәсини мәктәб вә аиләнин әлбир ким мөвзусунда јаздыгы мұһазирә үмумиләшдирмишдир. Һ. Кәримов һәмин мұһазирәни кечән илик вә ајында Кијев шәһәриндә кечирән Үмумиттифаг «Педагожи мұһазирәләр»индә дә охумушдур.

Һәмидә мұаллим даим ахтармададыр, јенилик һисси илә јашайдыр. О, өз ахтарышларына, иш тәчрүбәләринә анд онларча мұһазирә јазмыш, онлары мәктәб методик ләшмәсиндә, район вә республика

...рәләрнәдә охумушдур. Оун
...тәлиф конфрансларда, мү
...рәдә, гәзет вә журнал сә
...рәдә дәфәләрлә чәкилмиш

вә иши тәрифләнишидир. О, әлдә
етдији нәтичәләрә кәрә «Шәрәф Ни-
шаны» ордени вә Фәхри фәрман-
ларла тәлиф олуимушдур.

... Исмајылов рајонуңдакы
...кәнд сәккизиллик мәк-
...габагчыл синиф мүәллими
...Әлијев 10 илә јахындыр ки,
...ишләјир. 40 илә ја-
...стажа малик олан
...мүәллим һәмишә јара-
...ла чалышмыш, кәңч нәс-
...тәлим-тәрбијәсиндә бөјүк мү-
...јәтләрә нанл олмушдур.
...дәрс дедији јетишидир-
...чоу инди онунла чи-
...чалышыр, бу тәчрүбәли
...јенә дә дәјарли мәслә-
...вә методик көмәк алыр-

... Әлијев јолдаш һәм дә бача-
...әтимайјәтчидир, јашады-
...ичтимай һәјатында ја-
...иштирак едир. О, дәфәләр-
...Советиңә депутат сечил-
...Ишкүзар мүәллимин әмә-
...дәфә Азәрбајҗан ССР
...Назирлијинин вә рајон

халг маариф шө'бәсинин Фәхри
фәрманлары илә гүмәтләндирил-
мишидир.

... рајонуңдакы Чүвә кәнд
...мәктәбинин синиф мү-
...Фатма Агајева Бөјүк Ва-
...рибәсинин ағыр илләрини
...фәалијәтә башла-
...О, јетишидирмәләрини со-
...әлдә етдији тарихи
...горујуб артырмаг,
...әрлик, әмәксевәрлик, беј-
...лик руһунда тәрбијә
...кениш дүнјакөрүшү
...елмин сирләрини ачырды.
...бәдәкәи белә сәмәрәли
...«1941—1945-чи илләр-
...Ватән муһарибәси дөв-
...зәкалар әмәјә кәрә» ме-
...тәлиф едилмишидир.

коллективдә бөјүк нүфуза малик
олан гочамаң мүәллим узун мүд-
дәт гүсурсуз ишләдији үчүн «Рә-

... Агајева бу күн дә јарадычы
...һәмишә олдуғу кими јенә
...шәкирдләринә дәрин
...коммунист тәрбијәси ве-
...күнтәзм олараг өз үзәрин-
...чалышыр, дәрәсә верилән
...тәләбләрнә бачарыгла һәја-
...Чалышдығы педагожи

шадәтли әмәјә кәрә» медалы илә
тәлиф едилмишидир.

СУАЛЛАРА ЧАВАБ

СУАЛ. I синифдә дәрс илинин I жарысында шакирдләрнин бәлгәләре нечә гижмәтләндирилмәлидир?

Р. МӘММӘДОВ

Кәдәбәј району, Советабәд
орта мәктәбинин мүәллимә

ЧАВАБ. Мәктәб төчрүбәсиндә гижмәтләндиришә процесин мүхтәрәк чүр келдир. Бә'зи мүәллимләр илк күнләрден шакирдләрнин биләк, бачарыг вә вәрдишләринин һәм дәфтердә, һәм күндәликдә; һәм дә журналда, бә'зиләри исә јалпыз журналда гижмәтләндирирләр. Мүәллимләрден бә'зиләри биринчи рүбүн сонунда јекун гижмәтин верир, бә'зиләри вермирләр.

Бүтүн булар бәлкә дә әсил мәтләбә, тәдрис кејфијәтинә о тәһәддәт тә'сир кәстәрмир, лакин һәләлик ваһидлик хатиринә иттифәк вә јасында гәбул олунмуш үмуми гәјданы көзләмәк лазымдыр.

Гәбул едилмиш гәјдәјә кәрә I синифдә ушаглар гижмәтләндиришин әһәмијәтинин, һәмчинин гижмәтин мәзмунуну лазымчә дәрҗәләндирмәдикләриндән онларын чарчавабларынын дәфтердә вә журналда гижмәтләндирилмәси һәтта I рүбүн ахырында јекун гижмәтинин верилмәси мәсләһәт көрүлмүр. Мүәллим ушагларын чавабларыны шифаһи сөзлә гижмәтләндирир (јахшы чаваб вердијини, ше'ри ифаләли, чаваб мадан охулуғуну, тәмиз, сәлигәли јаздығыны билдирир вә с.) вә әдәб вәффагиләтләрини чиб дәфтериндә гејдә алыр. II рүбүн ахырында журналда, һәм дә гижмәт вәрәгиндә јекун гижмәтләри верилдир. Дәрс илинин II жарысында гижмәтләндиришә үмуми гәјдада әпәрылыр.

СУАЛ. Ибтидан синифләрдә ана дилиндән јекун гижмәти бир, икән са икән (шифаһи вә јазылы олмағла) верилмәлидир?

Н. КӘРИМОВА

Худат шәһәр 3 нөмрәли сәккизиҗи
мәктәбин мүәллими

ЧАВАБ. I—III синиф шакирдләринин ана дилиндән биләк, бачарыг вә вәрдишләринин јохланмасы вә гижмәтләндирилмәси һаггында сәһнәд 1972—1973-чү дәрс илиндән мәктәбләримиздә тәтбиг олунур. Бүгүнкү сәһнәдә әсасән, рүбүн, һәмчинин дәрс илинин сонунда шакирдләрнин ана дилиндән биләк, бачарыг вә вәрдишләринә үмуми бир гижмәт верилдир. Мә'лумдур ки, ибтидан синифләрдә истәр гираәтин, истәр сә дә Азәрбајҗан дилинин (грамматика, орфографија, орфоэпија, синтаксис, үслубијјат вә с.) тәдрисиндән башлыча мәгсәд шакирдләрә әдәби дилимизин сирләрини өјрәтмәк, онларын шифаһи вә јазылы иттифәк инкишаф етдирмәкдир. Башга сөзлә, ајры-ајры тәдрис фәннин һәр һәһәзәрә чарпан гираәт, грамматика вә јазы «дәрсләри» бүтөвлүкдә мәгсәдә—ана дилинин өјрәнилмәсинә хидмәт едир. I—III синифләрдә гираәт вә дилин тәдриси гаршысында гојулмуш вәзифәләр бир-биринә елә гәјнајыб-гарышмыш вә елә тырылмаз вәһдәтдә чыхыш едир ки, онларын ајрылығда гижмәтләндиришә еһтијач һисс олунмур.

Гижмәт нормаларында ајдын шәкилдә кәстәрилмишдир ки, «шакирдләрнин өјрәдичи вә јохлама јазы ишләринин һамысы вә јазы сәријјәти «гејри-кафи» гижмәтләндирилмишсә, шифаһи сорғуларын тәһкәләриндән асылы олмајарағ, она мүсбәт јекун гижмәти вермәк мәһтәмаз.» Демәли, рүблүк вә иллик гижмәт вериләркән шакирдләрнин јаннадан алдығлары гижмәт һәлледиҗи рол ојнајыр.

Төрүбә көстөрүр ки, муәллимләрин эксәријјәти бу тәләби ләзы-
нәзәрә алмыр, гијмәтләндирмә просесиндә гејри-објективлијә
кәрирләр. Бир чох һалларда јүксәк гираәт техникасына јијәлән-
дүзүкүн, ајдын, сәлис, сүр'әтлә, ифадәли охумағы бачаран, охуду-
мәзмунуну шүүрлу баша дүшән, чохлу ше'р әзбәрләјән, грамма-
орфографик гәјдалары јахшы билән, лакин диггәтсизлик, мәс'улиј-
нитгинин нөгсанлы олмасы үзәриндә јохлама имладан да-
јә әкәәр һалларда «2» алан шакирдә јекун гијмәти олараг
кәрирлир.

Бәзә кәрә дә белә мулаһизәләр ирәли сүрүлүр ки, I—III синиф-
бүтүн вә илин ахырында ана дилиндән шифаһи вә јазылы ол-
аһи гијмәтин верилмәси зәруридир. Шифаһи гијмәт шакирдин
Азәрбајчан дили үзрә әлдә етдији билик, бачарыг вә вәрлиш-
кәрә, јазылы гијмәт исә орфографик һазырлығына вә тисмән
рабитәли нитгә јијәләнмә дәрәчәсинә кәрә верилмәси нәзәрдә

бүтүн буларла јанашы, ана дили (гираәт) вә Азәрбајчан дили
синифин һәр бири үчүн синиф журналында «јазылы» вә «шифаһи»
аһи графа ајрылмасына бахмајараг, Маариф Назирлији тә-
расми көстәриш вериләнәдәк мөвчуд гијмәт нормалары
кәрирәт етмәк вә ана дилиндән бир гијмәт вермәк мәсләһәт

САЛ. II синифдә «Тәбиәтшүнаслыг» «Ибтидаи мәктәб вә мәктәбә-
тәрбијә» мәчмуәсинин 1976-чы ил, 3-чү нөмрәсиндә верилмиш
шәрһи, јохса «Тәбиәтшүнаслыг» дәрслији әсасында тәдрис
кәрирлидир?

М. СЕЛИДОВ

Илич рајону, Муғанлы кәнд сәккизиллик
мәктәбинин директору

ЖАВАБ. II синиф үчүн тәбиәтшүнаслыгдан бөлкү Азәрбајчан Маа-
риф Назирлијинин Коллекијасы тәрәфиндән тәсдиг олунмуш програм-
мә тәртиб едилмишдир. Бөлкү һазырланандан хејли сонра јени
тәрчүмә едилдијиндән мәчмуәдә дәјишиклик апармаг мүмкүн
олабилдир.

Тәсдигдә материал саатлар үзрә бөлүндүјүндән тәдрис просеси-
нә әсасында гурмаг мәсләһәт көрүлүр.

Ушаглар үчүн јазылмышдыр

„Һијләкәр кечи“

«Һијләкәр кечи» нәшријјатынын ушаглар үчүн чап етдији әсәрләрдән
«Һијләкәр кечи» (1976) Азәрбајчан халг нағылыдыр. Бу әсәр-
нәшријјатыг вә чүр'әтдилик кими кезәл хусусијјәтләр гијмәтләндири-
лән тәблиг едилди. Һијләкәр кечинин тимсалында ағыл вә чүр'әт-
ли кәчүр горхуја галиб кәлир. Будур, күнләрин бириндә ел ара-
сына дана, гојун вә кечи кәздән узаг бир јердә раһат јејиб
олар кери дөнәндә бахыб көрүрләр ки, бүтүн нахыр вә сүрү-
ләр дјагда јалныз үчү галыбдыр. Дана вә гојун горхуја дүшүрләр.
Будур, о бири дә ајынын бу дәгигә кәлиб онлары јејмәјини дү-
шүрүр вә вәһимәдән сарсылырлар. Лакин кечи никбиндир. О, ағлы-

анын һөкмү илә һәрәкәт етмәји үстүн тутур. Гајанын үстүндәки гај ајы вә түлкү дәриләрини көтүрүб өз араларында бөлүшдүрүр. Гај дәрисини өзү, ајы дәрисини дана, түлкү дәрисини гојун кејир. Көчөх тәдбирли дүшүнмүшдү: онлар бу јол илә өзләрини вәһши јыртчылардан хилас едә биләрдиләр. Лакин тәкчә ағыллы дүшүнмәк олдыр, һәм дә чүр'әтли олмаг лазымдыр. Кечи билирди ки, јыртычыларла гаршылашдыгда фүрсәти фөвтә вермәк олмаз. Буна көрә дә о, ишләрлә үз-үзә кәләркән очагдан сөнмүш бир кәсөв көтүрүб ојназанада белә охујур: «Дынгыр сазым, дынгыр сазым, дүнән бир гурдә мишәм, дәрисини кејмишәм, инди дә бунун ашыны биширәчәм, дәрисини үстүндә јатачам». Сонра нсә кәсөвү о бири һејванлара өтүрүр. Бу јолла дананы вә гојуну чүр'әтләндириб ајыны, гурду, түлкүнү лахуја салдырыр. Беләликлә, кечинин бүтүн һиләләри баш тутур вә аллар сар-саламат арана кәлиб чыхырлар.

Ибрәтамыз хусусијәтләрә малик олан һәмнин халг нағылы ширәк бир диллә галәмә алынмышдыр ки, бу да онун асанлыгла мәнимсәни мәсинә көмәк едир.

Чавад ЧАВАДЫ

Ј Е Н И Ш Е Р Л Ә Р

КОСМОНАВТ

Нә сәһирли халатам,
Нә гавадлы бир атам.
Мәни јахшы таныјым,
Балача космонавтам.

Гушлар Күнәшә јетмәз,
Горхудан Аја кетмәз.
Горхудан аја кетмәз,
Исти, сојуг кечиртмәз.

Тез-тез Аја бахырам,
Улдузлара ахырам,
Јатанда да јухумда
Јердән көјә галхырам.

Бир кәми алыб атам,
Көзәл арзуја чатам.
Учачагам Аја мән,
Ахы, мән космонавтам!

НӨВБӘТЧИЈӘМ

Сајырам ушаглары,
Дүзүрәм ташыглары.
Кәтирирәм чәраји,
Пајлајырам хәраји.
Нимчәләри јујурам,
Шкафлара гојурам.
Бағчала һәр шәј азиз,
Сахлајырам тер-төмиз.
Халчаны, дөшәмәни,
Достларым сәвир мәни.
Билирсиниз нәчијәм?
Бағчада нөвбәтчијәм!

ЈЕТӘР НӘНӘ

Мәһрибандыр Јетәр нәнә
Гәшәнк нәнәм дејир мәнә.
Мәни јахын, дөгма сајыр,
Сачларымы тумарлајыр.
Јетәр нәнә јашајыр төк,
Еләјирәм она көмәк,
Сүпүрүрәм отагыны,
Галајырам очагыны,
Сујуну да кәтирирәм.
Сәһәр тездән инајини
Нахыра мән өтүрүрәм.
Јетәр нәнә чох шад олур,
Чәтин ишдән азад олур.

БАЧАРМАСАН

Дәнизләр, көлләр, чајлар,
Чошгун олур, лал олур.
Јајда сәрин гојунда
Чимәнләр хошһал олур.

Гәлби динчәлсин дејә,
Чаны бәркисин дејә,
Адамлар бир һәвәслә
Ахышыр чимәрлијә.

Дәниздә дә, чајда да,
Чиммәк дејилдир асан.
Унутма богуларсан
Үзмәји бачармасан.

ЈАНЫЛТМАЧ

Бу даг Памир кимидир,
Памир өмүр кимидир.
Өмүр хәмир кимидир,
Хәмир дәмир кимидир.
Дәмир көмүр кимидир,

Көмүр Өмир кимидир.
Өмир Самир кимидир,
Самир Замир кимидир...
Танын, дүшүнүб дәрин,
Сәһвини фикирләрин.

Allegretto

no dolce

Сиз ки тә.бә.мә. Мә. мән бәр.дә. мән

Мә. мән бә.бә. мән шәк-шәк. Мә. бә. мән

Мә. мән бә.бә. мән шәк-шәк. Мә. бә. мән

ƏZİZ BABA

(«Мусиги Лениннанасы»
Мусигиси Рәшид Шәфәр
сәлләри Ыкмәт Зифаров)

Сиз китабыма
Кәдир бир јахын.
Ленин бабаның
Шәклине бахын.

Онун бизә хош
Сөзләри вардыр.
Нечә күлүмсәр
Көзләри вардыр.

Бахышы минн
Охшар һәмини.
Иднү гәлбимдә
Јашар һәмини.

Бу шәкли һәр вахт
Сахлјачағам.
Әзиз бабама
Охшјачағам!

НАЧАЛЬНАЯ ШКОЛА И ДОШКОЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ

(Сборник методических статей)

ВЫПУСК 2

Приложение к журналу

«Азербайджан мектеби»

Баку — 1977.